

**VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS**

Mindaugas KAZLAUSKAS

**SĄMONĖS SAMPRATA ARONO GURWITSCHIAUS
FENOMENOLOGIJOJE**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, Filosofija (01 H)

Kaunas, 2015

UDK 101.9(73)

Ka-687

Doktorantūros ir daktaro laipsnių teikimo teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Lietuvos kultūros tyrimų institutu 2003 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 926.

Disertacija rengta 2010 – 2015 metais Vytauto Didžiojo universitete.

Mokslinis vadovas: prof. dr. Dalius Jonkus (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

ISBN 978-609-467-153-1

TURINYS

IVADAS

I. GEŠTALTPSICHOLOGIJA IR FENOMENOLOGIJA GURWITSCHIAUS SĄMONĖS FILOSOFIJOJE

- 1.1 Sąmonė ir jos tyrinėjimo metodologija: geštaltpsichologija ir fenomenologija
  - 1.1.1 Sąmonės deskripcija kaip tiesioginės patirties aprašymas
  - 1.1.2 Redukcija ir pastovumo hipotezės kritika
- 1.2 Sąmonės lauko idėja Gurwitschiaus filosofijoje
  - 1.2.1 Sąmonės lauko struktūra: figūra ir fonas
  - 1.2.2 Periferinė sąmonė: laikas, kūnas ir pasaulis
  - 1.2.3 Relevancijos ryšys ir teminės sąmonės elementų modifikacijos

II. SĄMONĖS INTENCIONALUMAS IR NEEGOLOGINĖS SĄMONĖS PROBLEMA GURWITSCHIAUS FENOMENOLOGIJOJE

- 2.1 Sąmonės be grynojo ego samprata
  - 2.1.1 Egologinės sąmonės samprata Husserlio fenomenologijoje
  - 2.1.2 Egologinės sąmonės sampratos kritika Gurwitschiaus filosofijoje
- 2.2 Sąmonės saviduočiai klausimas
  - 2.2.1 Gurwitschiaus diskusija su Sartre'u apie refleksiją
  - 2.2.2 Egotinės sąmonės samprata
- 2.3. Intencionalios sąmonės samprata
  - 2.3.1 Husserlis: Juslinių duomenų ir intencionalios formos perskyra
  - 2.3.2 Hyle ir morphe kritika Gurwitschiaus fenomenologijoje
  - 2.3.3 Intencionalumas kaip noemos ir nozės koreliacija

IŠVADOS

LITERATŪROS SĄRAŠAS

IVADAS

Tyrimo problemos aktualumas ir pagrindimas

Aronas Gurwitschius¹ gimė Vilniuje 1901 sausio 17 dieną, žydų šeimoje. Kai Gurwitschiui buvo šešeri metai, jis su savo šeima persikėlė gyventi į Gdanską. 1919 metais jis įstoja į Berlyno universitetą, domisi matematikos, filosofijos ir psichologijos mokslais. Vėliau išvyksta studijuoti į Freiburbą, kur jam dėsto Edmundas Husserlis.

Frankfurto universitete Gurwitschius susidomi Geštalt teorija. Studijuodamas Frankfurte parašo disertaciją pavadinimu *Tematinė fenomenologija ir grynasis Ego: Santykio tarp Geštalt teorijos ir fenomenologijos tyrimas*. Tyrimas buvo itin sudėtingas, kadangi Frankfurte nebuvo nė vieno asmens, su kuriuo galima diskutuoti šia tema, juo labiau nebuvo asmens, kuris galėtų vadovauti šiam tyrimui. Frankfurto universitete ši disertacija yra nepripažįstama. Vis dėlto Gurwitschius dalyvauja ir kitų universitetų mokslinėje veikloje, ir vėliau jo disertacija pripažinta net du kartus. Su Husserlio pagalba Gurwitschius pradeda bendradarbiauti vykdant mokslinius tyrimus Prūsijos mokslo, meno ir visuomenės švietimo ministerijoje.

1933 metais į Vokietijos valdžią atėjus nacionalsocialistams, Gurwitschiaus veikla ministerijoje nutraukiama, emigruoja į Paryžių, 1940 metais Gurwitschius išvyksta į JAV, kur tęsia savo tyrimus, pradėtus Vokietijoje ir Prancūzijoje. Jis aktyviai dalyvauja Tarptautinėje Fenomenologinėje Bendrijoje ir publikuoja daugelį savo straipsnių žurnale *Filosofijos ir Fenomenologijos tyrimai (Philosophy and Phenomenological Research)*. Harvarde Gurwitschius pradeda rašyti savo sisteminį darbą *Sąmonės laukas*. Pirmiausia šis darbas buvo publikuotas prancūzų kalba, o 1964 metais išleistas anglų kalba. 18 esė, iš 40 metų darbo publikuota 1966 m. rinktinėje *Fenomenologijos ir Psichologijos studijos*. Vėliau išleidžiamas kitas tomas *Fenomenologija ir Mokslo teorija*.

Sąmonės problema yra viena pagrindinių Arono Gurwitschiaus¹ filosofijos temų. Fundamentaliausiame savo veikle *Sąmonės laukas* Gurwitschius susitelkia ties sąmonės lauko idėja, detalai aprašo tiesioginės patirties išgyvenimų ir to, kas juose duota, deskripcijos galimybes, patirties objektų sąmonėje konstituciją, savo teoriniuose svarstymuose remiasi Edmundo Husserlio fenomenologinio metodo, o kartu, geštaltteoretikų idėjomis. Žinia, Gurwitschiaus fenomenologinės filosofijos supratimas ir

---

¹ Plačiau apie Gurwitschiaus biografiją galima sužinoti internetiniame Gurvičiaus studijų grupės puslapyje, kuriame pateiktas ir detalus filosofo bibliografijos sąrašas: www.gurwitsch.net

geštaltpsichologijos idėjų eksplikacija, vienaip ar kitaip įtakoja ar bent susilaukia dėmesio iš daugelio žinomų filosofų, pavyzdžiui, Maurice Merleau-Ponty ar Jean-Paul Sartre'o. Sartre'as susidomi neegologine sąmonės samprata, Merleau-Ponty klauso Gurwitschiaus paskaitas apie fenomenologijos ir geštaltpsichologijos bendramatiškumą. Po Gurwitschiaus disertacijos paskelbimo, aukščiau minimų autorių darbuose yra panašiais argumentais remiantis kritikuojama Husserlio grynojo ego teorija, skirtis tarp juslinių duomenų ir intencionaliosios formos. Nors Sartre'as ar Merleau-Ponty jokių nuorodų į Gurwitschiaus tekstus nepateikia, pastebime, jog problematika yra glaudžiai artima visiems trimis fenomenologams. Esė *Apie neegologinę sąmonės sampratą* Gurwitschius analizuoja Sartre'o ego kritiką, kuri iškart po Gurwitschiaus disertacijos yra išdėstoma veikale *Ego Transcendencija*. Gurwitschius patikslina anksčiau išsakytus savo argumentus, nesutinka su Sartre'o refleksijos sampratos traktavimu. Vėlesniame savo veikale *Sąmonės laukas*, Gurwitschius duoda nuorodas į Merleau-Ponty tekstus². Diskusijos tarp šių trijų autorių plačiau neišvystytos, o Gurwitschius lieka šių filosofų šešėlyje, visgi tos pačios temos, tokios kaip subjekto - objekto dualizmas, sąmonės deskripcija, refleksijos problema leidžia mums iš naujo šiuos filosofus suburti netiesioginiam pokalbiui apie fenomenologinės filosofijos metodiką ir problematiką.

Modernioje pažinimo filosofijoje vyravo dualistinis subjekto ir objekto supriešinimas, kai objektai buvo tapatinami visų pirma su išoriškai patiriamais materialiais, kūniškais daiktais, o sąmonė suprantama kaip subjekto vidujybė. Fenomenologinė filosofija kritikuoja pamatines objektyvizmo ir natūralizmo nuostatas ir remiasi pirmine objektų ir jų raiškos sąmonės aktuose koreliacija. Fenomenologinio metodo pradininkas, Husserlis, sako, kad reikia „sugrįžti prie pačių daiktų“. Kvietimas sugrįžti prie pačių daiktų yra kvietimas suprasti kaip vieni ar kiti suvokimo objektai egzistuoja ir pasireiškia sąmonės išgyvenimuose. Galima sakyti, kad Gurwitschius šį savo mokytojo kvietimą suprato tiesiogiai, nes Gurwitschiui sąmonė, pirmiausia, yra „sąmonė-apie“ kažką, kas duota ir kaip duota patirties išgyvenimuose. Šia prasme, fenomenologas, Gurwitschiaus filosofijos kontekste, turi aprašyti kaip sąmonė išgyvenama ir kaip šiuose išgyvenimuose yra duoti ar pasireiškia suvokimo objektai. Pačia bendriausia prasme, aprašyta sąmonė yra „įsąmoninta patirtis“.

Sąmonės tyrimai yra svarbi šiuolaikinės filosofijos sritis, kurioje taikomos skirtingos metodologijos ir skirtingos tyrimų strategijos. Modernioje filosofijoje dominavo redukcinis požiūris į sąmonę, nes ji buvo suprantama kaip materialinių, ekonominių, fiziologinių

---

² Gurwitschius nurodo į Merleau-Ponty *Suvokimo fenomenologijos* veikalą.

procesų atspindys. Šiuolaikinė humanitarinių mokslų plėtra susidūrė su sąmonės problema apmąstydamą savo prielaidas ir tyrinėjimo galimybes. Fenomenologinis sąmonės tyrinėjimas ieško alternatyvų natūralistinėms sąmonės koncepcijoms, kurios negali paaiškinti sąmonės intencionalumo ir aktyvaus dalyvavimo pasaulio įvykių konstitucijoje. Dan Zahavi, Shaun Gallagher ir kiti tyrinėtojai teigia, kad fenomenologinė sąmonės tyrinėjimų strategija yra galimybė suprasti tikrąją sąmonės reiškinių prasmę. Be to sąmonės tyrinėjimuose labai svarbus savimonės vaidmens atskleidimas. Kaip sąmonė susijusi su savimone? Kaip savimonė dalvauja sąmonės procesuose? Ar savimonė yra susijusi su grynuoju aš? Svarstydami šiuos klausimus filosofai vėl atsigręžia į disertacijoje nagrinėjamą Gurwitschiaus filosofinį palikimą.

Sąmonės ir savimonės reflektinio ir ikireflektyvio analizė naujai leidžia pažvelgti į sąmonės ir pasąmonės santykį. Anoniminės, ikirefleksyvos, ar tiesiog Gurwitschiaus žodžiais tariant, periferinės³ sąmonės sritis yra viena iš sąmonės lauko dalių, nuolat lydinti tematizavimo procesą, yra potenciali, netematizuojama refleksijos aktais sąmonės duotis. Sąmonės lauko idėjos apibrėžimas pats savaime nulemia sąmonės struktūroje fundamentalią skirtį tarp tematinės ir netematizuotos srities. Šią skirtį Gurwitschius pagrindžia integruodamas geštaltpsichologų tyrimų rezultatus. Novatoriška geštaltpsichologijos idėjų eksplikacija ir jų panaudojimo fenomenologiniuose tyrimuose pavyzdžiai yra aptariami mūsų disertacijoje susitelkiant ties „grynojo ego“, „hyle ir morfe“ kritikomis, taip pat kituose tematinuose kontekstuose su tikslu išryškinti autentišką paties Gurwitschiaus fenomenologinę poziciją. O taip pat, šiuolaikinės fenomenologinės filosofijos kontekste, susitelkiant ties savivokos, percepcinės ir idealios noemos klausimu, disertacijoje yra keliami tokie probleminiai klausimai: Ar galima kalbėti apie kokią nors subjektyvumo formą neegologinėje sąmonės koncepcijoje? Ar galima sąmonės savimonė? Ar percepcinės noemos samprata, kuri yra formuojama geštaltfenomenalizmo kontekste yra radikaliai kitoniška siejant su Edmundo Husserlio idealios noemos samprata?

Tyrimo objektas

Tyrimo objektas yra sąmonės samprata Arono Gurwitschiaus fenomenologinėje filosofijoje. Viena vertus, sąmonės samprata formuojama tiksliai, sekant Edmundo Husserlio fenomenologinės filosofijos metodika. Kita vertus, Gurwitschiaus filosofijoje

---

³ Marginalios sąmonės sritis; disertacijos tekste vartosime sąvoką periferija, kadangi šis terminas autoriaus nuomone, labiau išryškina taip vadinamo antrojo plano, anoniminės, ikirefleksyvos sąmonės sritį – aut.

sąmonės samprata eksplikuojama ne perpasakojant Husserlio fenomenologijos projekto principus, bet koreguojant juos savais tikslais.

Ankstesnių tyrinėjimų apžvalga

Lietuvoje Gurwitschiaus sąmonės samprata ar apskritai filosofinės pažiūros, nėra plačiai ištyrinėtos. Zenonas Norkus yra parašęs straipsnį *Grynoji sąmonė be „Aš“* *A.Gurvičiaus fenomenologijoje*. Straipsnis yra skirtas Gurwitschiaus fenomenologinei filosofijai ir pagrindinėms problemoms aptarti. Akcentuojamos sąsajos su geštaltpsichologija, grynojo ego kritika ir glaustai išdėstoma sąmonės lauko samprata. Straipsnyje ypač akcentuojama geštaltpsichologijos įtaka Gurwitschiaus filosofijai, Norkus labiau laikosi nuostatos, jog Gurwitschius pasiklysta geštaltpsichologizme, nei išlieka iki galo ištikimu Husserlio transcendentalinės fenomenologinės filosofijos projektui.

Dalius Jonkus knygoje *Patirtis ir refleksija* kritikuoja Husserlio ankstyvajai filosofijai būdingą hyle ir morfe dualistinę sampratą. Jonkus remiasi Gurwitschiaus filosofine kritika, pateikta Gurwitschiaus esė *Geštal teorija ir fenomenologija*. Anot Jonkaus, atsisakius šio skirstymo į juslinius duomenis ir intencionalią formą, yra įveikiamas sąmonės kaip reprezentacijos likutis fenomenologijoje (Jonkus, 2009, 274). Tiek Gurwitschius, tiek Jonkus akcentuoja intencionalios sąmonės sampratą. Vėlesniuose savo straipsniuose skirtinga tematika Jonkus duoda nuorodas į Gurwitschiaus tekstus. Daugiau išsamesnių tyrimų Lietuvoje nebuvo atlikta, tad tai yra dar vienas veiksnys, nulėmęs temos pasirinkimo motyvaciją bei jos aktualumą.

Disertacijoje bus remiamasi skirtingų autorių darbais, kuriuose daugiausia dėmesio yra skiriama sąmonės lauko idėjai, geštaltpsichologijos ir fenomenologijos santykiui atskleisti, kitoms problemoms analizuoti tiek kiek tai bus mūsų tyrimui aktualu atžižvelgiant į Gurwitschiaus sąmonės problematikos kontekstą. Galima būtų išskirti šių pagrindinių autorių interpretacijas ir jų kritinius tekstus:

Lesterio Embree straipsniai skirti įvairaus konteksto Gurwitschiaus fenomenologijoje nagrinėjamos temoms; itin turiningas straipsnis pavadinimu *Trys relevancijos rūšys Gurwitschiaus filosofijoje*, kuris padėjo suprasti laikiško ir kismą suponuojančio sąmonės lauko savaiminių transformacijų sampratą;

Danielio Marcelle moksliniai straipsniai⁴, skirtais aptarti Gurwitschiaus filosofijoje postuluojamą geštaltpsichologijos ir fenomenologijos bedramatiškumą; juslinės medžiagos ir formos perskyrą; redukcijos kaip pastovumo hipotezės kritiką.

Sweno Arvidsono darbai, kuriuose filosofas nagrinėja Gurwitschiaus sąmonės sampratą, remiasi šiuolaikinių psichologų eksperimentais, drąsiai interpretuoja Gurwitschiaus sąmonės lauko idėją dėmesio problematikos kontekste. Išskirtume jo veikalą *Dėmesio sritis*, kuriame gan išsamiai pristatomos pagrindinės Gurwitschiaus filosofijos temos.

Roberto Sokolowski straipsnis *Arono Gurwitschiaus darbas*; Carlo Graumanno esė *Prasmė vs Geštaltas*; Roberto Pilato *Dabarties momento patirtis*, ar anksčiau minėtų Embree bei Marcelle darbai, kuriuose susitelkiama ties Gurwitschiaus filosofijos visuma – tai labiau pristatomojo pobūdžio moksliniai straipsniai, tačiau sava informacija gana informatyvūs ir parankūs siekiant įgyti kuo objektyvesnę Gurwitschiaus sąmonės sampratos supratimą. Verta pabrėžti, kad kritinės literatūros nėra daug arba ji yra pristatomojo pobūdžio. Dažniausiai į tyrimų akiratį patenka bendra Gurwitschiaus filosofijos apžvalga.

Kalbant apie skirtingų fenomenologinės filosofijos tyrinėtojų darbus, svarbus momentas yra tas, jog vienas iš esminių mūsų disertacijos siekių yra pateikti Gurwitschiaus sąmonės lauko idėjos interpretaciją Husserliškai suprasto fenomenologinio metodo kontekste. Tam pagrindą suteikia ir paties Gurwitschiaus tekstai, kuriuose nuolat nurodoma į Husserlio fenomenologinio metodo [rojektą. Pastebėtina, Zahavi ir Jonkus atstovauja vienai fenomenologijos mokyklai, kurioje redukcija yra sietina su pasaulio patirties, ir to, kas joje duota aprašymais. Abiems autoriams svarbią įtaką daro vėlyvieji Husserlio veikalai. O Mickūnas ir Hopkinsas Husserlio fenomenologiją sieja pirmiausia su transcendentalinės sąmonės aprašymu, kurio metodologija dėstoma Husserlio ankstyvuosiuose veikaluose. Disertacijoje, siekiant aptarti esmines fenomenologinės filosofijos temas, pastebime, kad redukcijos, gryojo ego, intencionalumo temos yra skirtingai traktuojamos ne tik paties Husserlio ir Gurwitschiaus, bet ir jo filosofijos tyrinėtojų, Hopkinso ir Zahavi, lietuvių filosofų Mickūno ir Jonkaus. Taigi, disertacijoje darome prielaidą, jog Gurwitschiaus fenomenologijos projektas yra artimesnis Zahavi ir Jonkaus, nei Hopkinso ir Mickūno perskaitytam, o kartu suprastam Husserliui. Iš anksto sutinkame, tai yra dvi skirtingos Husserlio fenomenologijos interpretacijos, su dviem bagažais pilnais skirtingų argumentų. Tiesa, pagrindą tokioms interpretacijoms atsirasti

---

⁴ Plačiau žiūrėti literatūros sąrašą: Marcelle (2010a); (2010b); (2011).

sudaro pats Husserlis, ir kaip pabandysime parodyti, panašiai Husserlį perskaito pats Gurwitschius. Taigi, daugiausia rėmiausi Dan Zahavi tekstais *Husserlio Fenomenologija ir Savipatirtis ir Kitybė*, publikacijomis *Sąmonės vienybė ir savasties problema; Laikas ir savastis* bei kitais jo straipsniais, skirtais aptarti įvairaus pobūdžio probleminius klausimus fenomenologinės filosofijos kontekste. Zahavi neatmeta transcendentalinės sąmonės sampratos, bet yra labiau sąmonės ir ikireflektyvios savimonės santykio tyrinėtojas. Ši problema leidžia naujai įvertinti ir Gurwitschiaus indėlį į fenomenologinės filosofijos tyrimų visumą. Išskirčiau Daliaus Jonkaus publikacijas ir knygą *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*. Galima teigti, kad Jonkaus darbuose yra plačiausiai ir detaliausiai analizuojamos šiam darbui artimos temos: intencionalumas, sąmonės problema, redukcija. Husserlio fenomenologijos tyrinėtojų Burto Hopkinso ir Algio Mickūno darbai taip pat padarė neabejotiną įtaką šios disertacijos tematikai.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Disertacijos tikslas – išanalizuoti Gurwitschiaus sąmonės sampratą šiuolaikinės fenomenologinės filosofijos kontekste, atskleidžiant sąmonės lauko sampratos sąryšį su neegologine intencionalios sąmonės koncepcija

Šiam tikslui pasiekti yra keliami tokie uždaviniai:

1. Pateikti fenomenologinės Husserlio redukcijos ir „pirminės“ Gurwitschiaus redukcijos sampratas vienijančias gijas ir paskirtį;
2. Atskleisti kuo remiantis formuojama sąmonės lauko idėja;
3. Išanalizuoti geštaltpsichologijos idėjas, jų integracijos galimybes ir legitimumą Husserliškai suprasto fenomenologinio metodo kontekste;
4. Išanalizuoti sąmonės lauko struktūrą, lauko modifikacijų variacijas, periferinės sąmonės srities aprašymus.
5. Nustatyti kuo pagrindžiama savaiminė sąmonės lauko transformacija Gurwitschiaus fenomenologijoje;
6. Pristatyti grynojo ego sampratą;
7. Atskleisti kuo remiantis kritikuojamą grynąsį ego Gurwitschiaus filosofijoje;
8. Palyginti Gurwitschiaus ir Sartre'o sąmonės be grynojo ego sampratas;
9. Parodyti kaip sprendžiamas sąmonės saviduočiai klausimas neegologinėje sąmonės koncepcijoje;

10. Pristatyti kokiame filosofiniame kontekste formuojama juslinių duomenų ir su jais intencionaliai koreliuotos formos perskyros samprata Husserlio fenomenologijoje;
11. Atskleisti Gurwitschiaus hyle ir morfe kritikos argumentus;
12. Išskirti skirtingas intencionalumo sampratas Husserlio fenomenologijoje;
13. Palyginti Husserlio ir Gurwitschiaus intencionalios sąmonės sampratas;
14. Pagrįsti skirtingas fenomenologinio metodo ir sąmonės problemos interpretavimo galimybes akcentuojant jų sąsajas su disertacijoje prisatatoma Gurwitschiaus sąmonės samprata.

Ginamos tezės

1. Gurwitschius pirmasis pastebėjo fenomenologijos ir gestaltpsichologijos giminingumą tiriant sąmonės procesus ir neredukuojant jų į išorines natūralias priežastis. Egzistuoja sąryšis tarp sąmonės lauko sąmonės neegologinės saviuoties ir intencionalumo sampratos. Vertinant gestaltpsichologijos idėjų integraciją fenomenologiškai suprastos sąmonės lauko sampratoje, Husserlio pristatyto fenomenologinio metodo kontekste, Gurwitschiaus sąmonės lauko idėja gali būti suprantama kaip Husserlio fenomenologijos pratęsimas. Husserlio ir Gurvičiaus filosofinės pažiūros neturėtų būti vertinamos kaip radikaliai skirtingos.

2. Gurwitschiaus fenomenologijoje, refleksijos kaip tematizavimo to, kas ikireflektyviu būdu jau buvo išsąmoninta patirtyje, samprata, leidžia kalbėti apie pirminę savimonės galimybę, kuri yra galima dar iki refleksijos. Sąmonės periferijos sritis yra ikireflektyvus tiesioginės patirties išgyvenimas, o kartu, potenciali refleksijos aktų duotis.

3. Gurwitschiaus sąmonės lauko idėja gali būti siejama su tiesioginės patirties lauko aprašymu kaip fenomenologinės filosofijos esminiu tikslu. Fenomenologinės filosofijos metodas, esminiai principai, suformuluoti Husserlio fenomenologinės filosofijos kontekste gali būti vertinami dvejopai. Dalis Husserlio filosofijos tyrinėtojų Husserlio fenomenologinį metodą sieja su transcendentaline fenomenologine redukcija ir egologiškai suprasto grynojo sąmonės lauko deskripcija. Kiti, Husserlio filosofijos tikslu laiko pasaulietiško asmens tiesioginės patirties išgyvenimų, ir to, kas juose duota, aprašymą. Fenomenologas aprašo ne konkretaus asmens patirtis, bet per šių konkrečių patirčių aprašymus atveria transcendentalines pasaulio duoties sąmonėje struktūras. Tad kalba eina ne tiek apie transcendentalinę sąmonę kaip apvalytą nuo empirinių priemaišų, bet transcendentalinę pasaulio raiškos ir sąmonės išgyvenimų koreliaciją.

Skelbti rezultatai

Kazlauskas M. 2010, Neegologinė sąmonės samprata A.Gurwitschiaus fenomenologijoje, *Žmogus ir Žodis*, T13/4nr., 36-44.

Kazlauskas M. 2012, Geštaltpsichologijos idėjos A.Gurwitschiaus fenomenologinės filosofijos kontekste, *Žmogus ir Žodis*, T14/Nr.4., 71-79.

Kazlauskas M. 2013, The problem of self-awareness in Aron Gurwitsch's phenomenology, *Topos*, nr. 3; p. 34-46.

Pranešimai konferencijose:

2011 05 06; Lietuvos filosofijos pamokos XX- ajame amžiuje; Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas; Pranešimo pavadinimas: „Neegologinė sąmonės samprata A.Gurvičiaus fenomenologijoje“.

2013 05 10; Filosofija: Teorija ir Taikymai, Vilniaus universitetas, Vilnius. Pranešimo pavadinimas: „Geštaltpsichologijos idėjos Arono Gurwitschiaus fenomenologijoje“.

2013 06 06; Reconsidering the Concept of Subject in New Theoretical and Practical Contexts; Europos Humanitarinis universitetas; Vilnius; Pranešimo pavadinimas: „The problem of self-awareness in Aron Gurwitsch's phenomenology“.

2014 10 14; Sharing Experience: Norms, Values, and Interactions. Europos Humanitarinis universitetas. Vilnius. Pranešimo pavadinimas: "Marginal knowledge of the existence of others in Aron Gurwitsch's phenomenology".

2014 11 27; Intuicija ar Supratimas? Tiesioginė patirtis ir interpretacija fenomenologijoje, Vilniaus universitetas, Vilnius. Pranešimo pavadinimas: „Sąmonės lauko idėja kaip dabarties momento konceptualizacija Arono Gurwitschiaus fenomenologijoje“.

Tyrimo struktūra

Darbas yra suskirstytas į dvi dalis. Pirmojoje disertacijos dalyje išskiriami esminiai fenomenologinės filosofijos uždaviniai, tyrimo objektas, analizuojamos Husserlio ir Gurwitschiaus redukcijos kaip metodologinės priemonės patirties deskripcijai atlikti, sampratos. Daugiausia dėmesio skiriama sąmonės lauko idėjos analizei, o susitelkiant ties fenomenalaus laiko, gyvenamo kūno ir pasaulio problemomis, pristatoma periferijos samprata, analizuojamos sąmonės lauko transformacijų modifikacijos, išryškinami sąmonės lauko galimi interpretacijos kontekstai.

Antroje tyrimo dalyje, daugiausia susitelksime ties diskusija tarp Gurwitschiaus ir Husserlio apie grynąjį ego, sąmonės intencionalumo klausimu, kurio kontekste išryškėja juslinių duomenų ir intencionalios formos sampratų skirtingo traktavimo pasekmės. Daugiausia bus koncentruojamasi į sąmonės problematiką, pristatant ir analizuojant neegologinę sąmonės sampratą, grynojo ego kritiką, aptariant sąmonės saviduoities neegologinėje sąmonės koncepcijoje klausimą. Siūloma alternatyvi Gurwitschiaus sąmonės sampratos interpretacija remiantis egotinės sąmonės apibrėžimu.

I. PSICHOLOGINIS SĄMONĖS SAMPRATOS PAGRINDAS

ARONO GURWITSCHIAUS FILOSOFIJOJE

1.1 Sąmonė ir jos tyrinėjimo metodologija: psichologija ir fenomenologija

1.1.1 Sąmonės deskripcija kaip tiesioginės patirties aprašymas

Dauguma Gurwitschiaus filosofijos tyrinėtojų skaitytojo dėmesį pirmiausia atkreipia į glaudžias Gurwitschiaus minčių sąsajas su geštaltpsichologų teorijomis, autentiško mąstymo produktu įvardindami detalai pristatytą sąmonės lauko idėją. Tačiau kiekvienas Gurwitschiaus filosofijos interpretatorius pirmiausia turėtų priminti, kad Gurwitschiaus filosofijos palikimas gali būti perskaitytas ir suprastas tik Husserlio fenomenologinės filosofijos kontekste. Vieni tyrinėtojai Gurwitschių įvardina tiesiog geštaltfenomenalizmo atstovu, o kiti, priešingai, griežtai tvirtina, jog Gurwitschius bene vienintelis Husserlio mokinys, kuris užsiėmė transcendentalios sąmonės sampratos analize. Turint omenyje šiuos skirtingus Gurwitschiaus filosofijos vertinimus, ir jo paties novatorišką sprendimą fenomenologiniuose sąmonės aprašymuose pasitelkti į pagalbą geštalteoretikų idėjas, pagrindiniu uždaviniu tampa nustatyti, kokią įtaką Gurwitschiaus sąmonės lauko idėjai padarė geštaltpsichologijos teorijos, ir antra, atsakyti į klausimą ar pagrįstai galima kalbėti apie bendrą geštaltpsichologijos ir fenomenologinės filosofijos projektą?

Daniel Marcelle teigia, kad Gurwitschius savo fenomenologo kelią pradeda iš psichologo pozicijos - priešingai nei Husserlis, kurio kritinė pozicija mokslo teorijų atžvilgiu, iš pat pradžių yra fenomenologinė (Marcelle D., 2010, 120).⁵ Šis Marcelle teiginys atskleidžia, kad sąmonės lauko aprašymuose, Gurwitschius pradeda ne nuo Husserlio fenomenologinio metodo artikuliacijos, bet lygiagrečiai, kvestionuodamas fenomenologinio metodo sampratą, iš naujo siekia atrasti prieigą prie sąmonės lauko pasirinkdamas jį psichologijos tyrimo objektu. Geštaltpsichologijos ir fenomenologijos bendramatiškumas gali būti atskleistas tik vertinant skirtingus Gurwitschiaus tekstus. Galima būtų išskirti ankstyvąjį jo darbą disertacijos forma, skirtą santykio tarp fenomenologijos ir geštaltpsichologijos disciplinų aptarimui.

---

⁵ Marcelle D. Aron Gurwitsch's incipient phenomenological reduction: another way into phenomenological transcendental philosophy from psychology / *Studia Phaenomenologica*. Vol.10 2010, New York, London: Springer, p. 119-134.

Jeffas Yoshimi pabrėžia, jog Gurwitschius yra vienas iš pirmųjų filosofų fenomenologų, kuris po Husserlio yra vienas iš daugiausiai dėmesio skyrusių empiriniam psichologijos mokslui. (Yoshimi, 204, 112). Tam įtakos turėjo tiek teorinės žinios, kurias suteikė darbas kartu su psichologais, tokiais kaip Carlas Stumpf, tiek praktinis darbas su Kurtu Goldsteinu, Adhemaru Gelbu, stebint karo ligonių smegenų veiklos pokyčius ir panašias situacijas.⁶ Panašiai kaip Husserlis, kuris fenomenologinės filosofijos pamatus ruošia užsiimdamas psichologizmo kritika, Gurwitschius pasitelkia į pagalbą geštalteoretikų kritinius darbus biheviorizmo mokyklos, ar psichologijos mokslo apskritai, atžvilgiu. Kad suprasti tokį Gurwitschiaus pasirinkimą, būtina suprasti to meto psichologijos mokslo vystymosi kontekstą.

XIX a. dauguma psichologijos mokyklų išsikelia tikslą, kad kaip ir gamtos mokslams psichologijai būtų suteiktas griežto mokslo, kuris vadovautųsi tik objektyviais metodais ir tirtų tik objektyvią tikrovę, statusas. Itin daug kritikos susilaukia introspekcijos metodas, kadangi kiekvieno tiriamojo patyrimas skirtingas, tyrimo duomenys labai įvairūs ir sunku juos pakartoti. Skirtingų pažiūrų mokslininkai pradeda vadovautis skirtingais principais. Kaip pastebi Wladislav Tatarkiewicz, Wiliamas Jamesas suformuluoja idėjas, kurios tampa pagrindu ne vienai naujai psichologijos mokyklai.⁷ Viena iš labiausiai objektyvaus mokslo statuso siekiančių mokyklų tampa biheviorizmas. Priešinga linkme savo veiklą pakreipia geštalteoretikai, kurie užsiima tiesioginės patirties stebėseną ir tampa vienais iš pagrindinių biheviorizmo mokyklos kritikų.

Radikalios biheviorizmo mokyklos atstovų pažiūras neabejotinai įtakoja XIX a. psichologijoje įsigalėjęs evoliucionizmas, kurio žymiausi atstovai, tokie kaip Charles Darwinas, nustato psichikos reiškinių ir nervinių procesų ryšį. Mokslininkų atliekami nervinių procesų tyrinėjimai leidžia daryti išvadas, jog psichika yra smegenų veikla, t. y. esama sensorinių ir motorinių nervų, sąmoningų ir nesąmoningų psichikos procesų. Bihevioristai suformuluoja reflekso sampratą, kuria pagrindžiamas psichikos procesų aktyvumas. Mokslininkai, kaip rusų fiziologas Ivanas Pavlovas, pradeda eksperimentus su gyvūnais ir patvirtina, jog psichikos procesas nėra savarankiškas reiškinys. Psichikos procesas prasideda ir vyksta kartu su refleksu, yra jo produktas, numatantis veiklos

---

⁶ Idomu tai, jog bendras darbas su psichologais paskatino Gurwitschiaus idėjas plačiau vartoti ir interpretuoti neuromokslų kontekste. Plačiau žiūrėti: Saas Louis (2004 b); Yoshimi Jeff (2004c) ir kiti.

⁷ Tatarkiewicz itin sureikšmina Jameso įtaką vėlesnių mokyklų raidai. Aprašydamas psichologinių mokyklų pažiūras, išskiria visų mokyklų opoziciskumą klasikinės psichologijos atžvilgiu. Visų pirma, pristatomas funkcionalizmas, kuriam priskiriami mąstytojai polemizavo su Wundtu, Titcheneriu ir kitais. Vėlesnės mokyklos, tokios kaip biheviorizmas, hormizmas, psichoanalizė ar geštalpsichologija pristatomos kaip vienomis ar kitomis Jameso idėjomis pagrįstos koncepcijos. Plačiau žiūrėti: Tatarkiewicz W., 2003, *Filosofijos istorija*. III tomas. Vertė Danutė Kapačauskienė, Jūratė Skersytė. Vilnius: Alma Littera.

rezultatą. Pavlovo laboratoriniai eksperimentai su gyvūnais biheivioristų tyrimuose jau panaudojami aiškinant žmogaus elgseną, kuriai priskiriami visi individo fiziniai veiksmai. Žymiausias biheiviorizmo mokyklos atstovas Johnas Watsonas teigia, jog psichologija skiriasi nuo fiziologijos tik tuo, kad fiziologija tyrinėja atskirų organų, o psichologija - viso organizmo funkcionavimą.⁸

Psichologas biheivioristas sukuria situaciją, kurios sąlygos aiškiai apibrėžtos ir į kurias tiriamasis vienaip ar kitaip reaguoja. Tiriamojo duomenis galima stebėti ir matuoti, todėl psichologui visiškai nebūtina, kad tiriamasis apibūdintų savo potyrius. Psichologas turi remtis gamtos mokslų metodais ir tirti objektyvią tikrovę, tad ne introspekcijos ir aprašymo, bet objektyvaus eksperimentavimo kelias yra psichologijos ateitis. Biheivioristų tyrimuose eksperimentuojant ir beveik visiškai apsieinant be introspekcijos yra tyrinėjama atmintis ir įgūdžių susidarymas, išmatuojamas žmogaus intelektas. Nors biheivioristai pripažino, jog žmogaus reakcija į dirgiklius ir situacijas daugiausiai pasireiškia ne judesiais, o verbališkai, tačiau teigė, jog reikia vengti bet kokių saitų su kalbinėmis reakcijomis, nes tai yra introspekcijos metodu grindžiamas tiesioginės patirties aprašymas. Žinant, kokie dirgikliai ir kokiomis aplinkybėmis sukeliamos atitinkamos reakcijos, galima numatyti tiriamojo elgseną ir ją kontroliuoti. Galima teigti, biheiviorizmo psichologijos mokykla visiškai atsiriboja nuo klasikinės psichologijos sampratos, pašalina sąmonės sąvoką, atsisako introspekcijos kaip subjektyvaus metodo, ir pasisako tik už objektyvius tyrimo metodus. Daugelis kitų psichologijos mokyklų atstovai ragina tirti ne sąmonės struktūrą/turinį, o psichinių procesų santykius ir veiklą, tai panašu, kad biheiviorizmas siekia tapti pačia „moksliškiausia“ psichologijos mokykla. Bet ar toks yra psichologijos mokslo kelias? - šį klausimą visiems save laikantiems psichologais užduoda geštalteoretikas Wolfgang Kohleris.

Gurwitschiaus nuomone, Kohlerio ir kitų geštalteoretikų kritinė nuostata biheiviorizmo atžvilgiu yra artima ne kam kitam, o fenomenologinei nuostatai sugrįžti prie tiesioginės patirties aprašymų (Gurwitsch, 2010, 162). Prie tokios išvados Gurwitschius prieina kritikuodamas psichologijoje vyravusią tendenciją siekti objektyvumo, pirmiausia paaiškindamas aukščiau minimo Kohlerio mintis. Tiesa, biheivioristines idėjas psichologijos moksle kritikavo ne tik Kohleris, bet ir Maxas Wertheimeris, Kurtas Koffka ar kiti geštalteoretikai. Tačiau Kohlerio nuopelnas yra tas, kad kritinių pozicijų visumą ar daugumą tyrimų rezultatų jis išdėsto studijoje *Geštaltpsichologija*. Šio veikalo analize bus remiamasi nagrinėjant geštaltpsichologijos diskusiją su biheiviorizmo mokykla. Viena

---

⁸ Plačiau žiūrėti: Watson J. Psychology as the Behaviorist Views it // *Psychological review*. Vol. 101. Nr.2. p.24.

vertus, apeliuodamas į Husserlio kritinę nuostatą mokslo pažangos atžvilgiu, kita vertus, remdamasis Kohlerio psichologijos mokslo kritika, Gurwitschius teigia, kad jau nuo Galileo atradimų paskelbimo, pasaulio realumo klausimas tapo problematišku (Gurwitsch, 2009a, 108). Galileo, pratęsdamas Mikalojaus Koperniko suformuluotą saulės sistemos heliocentrinę teoriją, atliko naujus astronominius atradimus. Iki Koperniko atradimų žemė buvo laikoma visatos centru. Tačiau astronomijos ir fizikos mokslo laimėjimai privertė suabejoti tikrovės sampratą. Galileo atradimai atskleidė, jog danguje labai daug vyksmo ir astronominė tvarka nėra tokia jau griežta kaip žmonės tikėjo nuo Aristotelio laikų. Šia prasme, moderniajai fizikai tiesioginė patirtis nėra patikima darbinė medžiaga.

Gurwitschius pastebi, kad, nors Kohleris nenuvertina mokslo laimėjimų, bet jis neigiamai kvestionuoja jų padarinius ir įtaką psichologijai kaip jaunam mokslui (Gurwitschius, 2009a, 109). Iki Galileo atradimų paskelbimo Aristotelio pasakojimai apie dangaus dievybes, atsakingas už tvarkingus dangaus kūnų darinius, ar Rene Descarteso teiginiai apie sielą kaip palaikančią organizmo procesų tvarką, daugeliui buvo neabejotini. Po Galileo atradimų niekas jau nebetiki kristalinėmis sferomis prie kurių nejudamai prisitvirtinusios žvaigždės, ar visą jų mechanizmą valdančiomis dievybėmis. O po Harvey atradimo, kad žmogaus kraujas cirkuliuoja, niekas nebetiki žmogaus kūno stingia struktūra. Kitais žodžiais tariant, tradicinėse mokslo teorijose naudojama metodologija yra netinkama psichologui, kurio tyrimų pirminė žaliava visada buvo tiesioginės patirties pasaulis, kuriame planetos ir toliau juda tiksliomis orbitomis, o žmogaus kūnas ir toliau kuo puikiausiai funkcionuoja. Pamatyti Grįžulo ratus nebūtina būti astronomu ar fiziku. Eilinis žmogus net nepagalvoja apie suvokimą, besiformuojantį iš įspūdžių. Nors, pagal šiuolaikinę saulės sistemos sampratą, planetų judėjimo tvarką nustato ir palaiko laisvas gravitacinių laukų veikimas, bet eilinio su saulės sistemos teorija nesusipažinusio dangaus kūnų stebėtojo patyrimas nuo to visiškai nesikeičia. Vadinas, turi būti tam tikri veiksniai, kurie palaiko šią tvarką. Žmogui, anot Kohlerio, iš prigimties yra būdinga suvokti šią tvarką. Galima sakyti, geštalteoretikai tuo ir užsiėmė – ieškojo visumos pasislėpusios tarp dalių, bet tiesioginės patirties pasaulyje, o ne fizikinės visatos apibrėžimuose.

Po naujų mokslo atradimų išskyla poreikis ieškoti moksliskai pagrįstos tikrovės - fizikinės visatos. Mokslininkas kasdienio buvimo pasaulyje betarpišką patyrimą iškeičia į griežtos tikrovės pasaulį (objektyvų, nepriklausomų fizinių daiktų, fizinės erdvės ir laiko, fizinio judėjimo pasaulį – aut.), kuriame nei painiava, nei prieštaravimai yra netoleruojami. Fizikinė visata, kaip pažymi Gurwitschius, yra charakterizuojama ir konstruojama išimtinai matematiniais terminais. Filosofo teigimu, „tarp juslinio pasaulio, kuriame mes gyvename,

kuris duotas mūsų kasdienėje patirtyje, ir tikros, mokliškai pagrįstos visatos, tokios, kokia sukonstruota fizikos mokslo, atsiveria praraja, ir tobulėjant fizikos mokslui, progresyviai plečiasi“ (Gurwitsch, 2009a, 108). Tradicinės mokslinės teorijos ir jų naudojami metodologiniai principai formuoja dualistinę pasaulio sampratą: realybė skirstoma į du pasaulius - patirties ir fizikinę visatą. Tikėjimas tikrove būnant natūralioje būsenoje yra aiškinamas percepcinę realybę patikrinant antrinės realybės vaizdiniu. Susidaro įspūdis, kad vienintelis tikras ir objektyvus pasaulio apibrėžimas įmanomas tik remiantis mokslinėmis priemonėmis ir eksperimentų rezultatais. Kita vertus, geštalpsichologija remiasi kitais principais nei tradicinės mokslinės teorijos. Gurwitschius pažymi, kad būtent Kohleris veikale *Geštaltpsichologija* griežtai pasisako, jog tiesioginės patirties pasaulis, kurį suvokiame paprastai, tiesiogiai ir nekritiškai, yra bet kokio mokslo ataskaitos taškas (Gurwitsch, 2009a, 111).

Veikale *Geštaltpsichologija* Kohleris teigia:

“Fizikas irgi pradeda savo darbą nuo kokybinių tiesioginių eksperimentų. Pavyzdžiui, Rotgenas, atradęs rentgeno spindulius, ne iš karto ėmėsi matuoti. Iš pradžių jis turėjo nustatyti šių spindulių savybes kokybiniais eksperimentais. Tik paskui jo spinduliai tapo kristalo gardelių konstantų matavimo priemone“ (Kohler, 2005, 30).

Kohleris priekaištauja biheivioristams, kurie kategoriškai atmeta tiesioginį patyrimą kaip nemoklišką, neobjektyvų metodą. Į klausimą, kaip aš galiu pažinti tiesioginį kitų žmonių patyrimą, geštalteoretikas atsako kitu klausimu - „kodėl jam (biheivioristui – aut.) nekyla prielaida abejoti fizinio pasaulio galimybe? Jis (biheivioristas – aut.) nesako - netyrinėk fizinio pasaulio, nes jo egzistavimas visada tebus prielaida“ (Kohler, 2005, 25). Hipotezes įprasta tikrinti. Išvada būtų tokia - net būdamas fiziku vis tiek būčiau priverstas susidurti su tiesioginiu patyrimu. Mokslininkas, remdamasis savo paties ar tiriamųjų tiesioginės patirties duomenimis, iškelia hipotezę, tuomet ją patvirtina ar paneigia. Galime pastebėti, panašiai kaip Kohleris, Husserlis veikale *Idėjos* I tome, paaiškindamas mokslo pažangos rezultatus ir jų įtaką pasaulio suvokimui, visų pirma, atlieka tiesioginės patirties meditaciją.

Husserlis *Loginių tyrinėjimų* pirmame tome, sukritikavęs psychologizmą, parodo, kad, psichologas racionalaus žinojimo galimybės nepagrindžia. Kita vertus, siekdamas pagrįsti racionalaus žinojimo galimybę, Husserlis duoda nuorodas į pamatinių patirčių sritį, kurioje idealūs objektai pasirodo kaip „viršpatyriminiai“: „žinojimas prasideda su patirtimi, nors tai nekyla iš patirties“ (Husserl E. 2001: 97). Kitais žodžiais tariant, idealūs objektai yra duoti *apriori*, koreliuojantys su subjektyviais žinojimo aktais. Jau *Loginių tyrinėjimų* I

tome, fenomenologinė filosofija yra apibrėžiama kaip deskrypcinė disciplina, kurios uždavinys yra aprašyti koreliaciją tarp prasminių objektų ir sąmonės aktų, kuriuose šie idealūs objektai yra duoti. Vėlesniame veikle *Idėjos* I tome, Husserlis pateikia fenomenologinės redukcijos, kaip metodologinės priemonės, atveriančios pamatinių patirčių lauką ir to, kas jame duota, sampratą. Įdomu tai, kad ir geštalteoretikas Kohleris, panašiai kaip Husserlis, naudoja „viršpatyriminės“ struktūros, kuriai taip pat būdingas apioriškumas, pavyzdį. Tiesa, prie tokių apibrėžimų prieinama kiek kitokiame kontekste - diskusijoje su biheivioristais apie pastovumo hipotezę. Geštalteoretikų diskusija su biheiviorizmu ir pastovumo hipotezės kritika bei „dirgiklio – atsako“ formulė, kuri būdinga išimtinai biheiviorizmo mokyklai, plačiau analizuojama kitame poskyryje, daugiausia dėmesio skiriant redukcijos kaip metodinės priemonės, atveriančios sąmonės lauką, ir leidžiančios susitelkti ties tuo kas jame duota, samprata. Dabar galima teigti, kad pagrindinis argumentas, kuriuo remdamasis Gurwitschius daro sąsajas tarp geštalpsichologijos ir fenomenologijos disciplinų, yra tas, jog abi disciplinos yra deskriptyvaus pobūdžio. Tiesioginės patirties deskripcija, o ne aiškinamųjų teorijų panaudojimas būdingas tiek fenomenologui, tiek geštalteoretikui. Ši skirtis tarp deskripcijos ir aiškinamojo pobūdžio teorijų Gurwitschiaus fenomenologijoje eksplikuojama per to meto filosofijai ir psichologijai būdingą dualistinę pasaulio sampratą.

1.1.2 Redukcija ir pastovumo hipotezės kritika

Kaip buvo teigta anksčiau, tiek fenomenologija, tiek geštalpsichologija Gurwitschiui yra deskriptyvios disciplinos. Husserlis perėjimą prie fenomenologinės nuostatos analizuoja pasitelkdamas techninio termino *epoche*, kurio esminė paskirtis yra siekis betarpiškai, susilaikant nuo bet kokių išankstinių nuostatų ar teorijų, aprašyti savo sąmoningo gyvenimo patirties išgyvenimus, taikymą. Galutiniu redukcijos tikslu Husserlis įvardina „sugrįžimą prie pačių daiktų“, t.y. atverti pamatinių patirčių sritį bei atlikti patirties išgyvenimų ir to, kas juose duota, aprašymą. Perėjimą prie tiesioginės patirties ir to kas joje duota, aprašymų, Gurwitschius pagrindžia aiškindamas geštalpsichologų kritinę nuostatą biheiviorizmo mokyklos atžvilgiu. Gurwitschiaus nuomone, Kohlerio pastovumo hipotezės kritika arba „dirgiklio – atsako“ formulės atsisakymas gali būti interpretuojamas kaip analogas „pirminės“ redukcijos atlikimui (Gurwitschius, 2010, 162). Kodėl redukcija apibūdinama kaip „pirminė“?

Husserlio fenomenologijoje postuluojamas kvietimas „sugrįžti prie pačių daiktų“ gali būti suprantamas tik kaip redukcijos atlikimas. Pirmoji redukcijos samprata – tai nuostatos pakeitimas, atsiribojant nuo metafizinių tikrovės koncepcijų. Atlikus redukciją yra suskliaudžiamas objektyvus pasaulis ir atsigrežiama į tai, kaip pasaulis pasireiškia per universalias subjektyvumo struktūras. Husserlis teigia, kad „reikia prarasti pasaulį per epoche (suskliaudimas – aut.), kad vėl atgautumėme jį (pasaulį – aut.) per universalią savimąstą“ (Husserl, 2005, 194). Natūralios nuostatos atžvilgiu taikant epoche yra suskliaudžiamas objektyvus pasaulis ir refleksijos būdu persiorientuojama nuo daiktų kaip egzistuojančių savaime prie jų išgyvenimo patirtyje. Neutralizavęs objektyvistinę pasaulio sampratą subjektas lieka su pasaulio patirtimi. „Suskliaudimo“ metu atsisakoma bet kokių prielaidų apie pasaulio objektyvumą ir susitelkiama ties išgyvenamos tiesioginės pasaulio patirties reflektavimu. Suskliaudžiamas ne pasaulis apskritai, bet absoliuti realybė, kuri visiškai nesusijusi su subjektyviu gyvenimu, ir paties subjekto patyrimu. Galutiniu redukcijos tikslu, anot Husserlio, yra patirties išgyvenimo ir to, kas jame duota, aprašymas. Kitaip sakant, fenomenologas turi aprašyti ne laikinus tiesioginės patirties fenomenus, bet užsiima subjektyviuose aktuose duotų idealių objektų, ir jų koreliacijos su subjektyviais aktais, deskripcija. Todėl Husserlis dar kartą patvirtina, tik jau kitokiame kontekste nei *Loginių tyrinėjimų* I tome, kad „fenomenologija yra grynai deskriptyvi disciplina, kuri remdamasi išimtinai intuicija tyrinėja transcendentaliai gryną sąmonės lauką“ (Husserl, 2005,61).

Svarbu yra tai, kad nuostatos pakeitimas turi būti suprastas ne tik kaip siekis aprašyti savo patirties išgyvenimus, bet ir tai, kas juose yra duota. Anot Zahavi, jei „fenomenas suprantamas kaip objektas pasirodantis mums, pamatomas mūsų akimis, ir nėra objektas pats savaime“ (Zahavi, 2003, 55). Tai toks fenomenas yra dar ne fenomenologijos objektas, nes tuomet „fenomenologija būtų tik subjektyvus ir paviršutiniškas mokslas“ (Zahavi, 2001,56). Mokslas, kuris remiasi empirinių reiškinių aprašymais. Priešingai - „fenomenologija yra filosofinė refleksija, kuri nukreipta į objektus, pasirodančius tokiais, kokiais jie yra. <...> Objektų realumas nėra paslėptas po fenomenu, bet pasirodo fenomene“ (Zahavi, 2001, 56). Kitaip sakant, fenomenologijos kaip deskriptyvaus metodo taikymas padeda nustatyti, kas yra esmė kiekviename fenomene, t. y. aprašymas to, kas parodo ar nustato kiekvieno reiškinių ar fenomeno unikalumą. Todėl patirties deskripcija negali būti suprasta tik kaip pasaulio objektų transformacija į fenomenus. Refleksijos būdu nustatoma, kas leidžia atskirti vienus fenomenus nuo kitų. Fenomenas nėra subjektyvus, nes jame pasireiškia patiriamas dalykas, ir jo objektyvi prasmė. Taigi, galima teigti, kad

fenomenologinės redukcijos dėka galima reflektuoti patirties objektus, kurie natūralioje nuostatoje lieka nereflektuojami. Natūralioje aplinkoje žmogus sąmonės objektus aiškina natūraliais faktais.

Geštalteoretikų atradimas yra tas, jog remiantis visumos struktūros idėja, reabilituojamas tiesioginės patirties pasaulis. Kita vertus, mokslinės teorijos ir principai, kuriais konstruojamas fizikinės visatos paveikslas, nėra paneigiamos. Taigi, Gurwitschiaus nuomone, „nepaisant natūralistinės aplinkos, kurioje Kohleris formuluoja psichologijos programą, geštalteorijs puikiai tinka filosofinėms interpretacijoms fenomenologijos kontekste. Atsisakant pastovumo hipotezės, iš tikrųjų, priimama deskriptyvi orientacija“ (Gurwitsch, 2009b, 164). Priėmus šią orientaciją, pasak Gurwitschiaus, geštalteoretikai užsiima tiesioginės patirties aprašymais, kuriuose „patirties objektai suvokiami ne kaip daiktai patys savaime. Priešingai - patiriami daiktai pasirodo iš tam tikros perspektyvos, per konkrečius patyrimo aktus, ir be jokios nuorodos į išorinį pasaulį“ (Gurwitsch, 2009b, 164). Kalbant apie išorinį pasaulį, vadovaujamosi objektyvistine metodika pagrįstomis mokslinėmis teorijomis ir jų esminiu tyrimų objektu – fizikine visata. Šia prasme, tiek geštalteoretikai, tiek fenomenologai užsiima aprašomąja, bet ne aiškinamąja veikla. Ne aiškinamosios teorijos, bet patirčių deskripcija yra ta tyrimo perspektyva, kurią priima abiejų disciplinų atstovai. Mokslininko realaus pasaulio apibrėžimai dažniausiai yra pateikiami kaip neginčijamos tiesos. Užuo leidę patirties fenomenams pasirodyti tokiais, kokiais jie yra, ar bent aprašę kaip jie pasirodo, mokslininkai dažniausiai nurodo, kokiais jie turėtų būti. Tuo remdamasis Gurwitschius geštalteoretikų tyrimams būdingą patirties fenomenų stebėseną susieja su deskriptyviu fenomenologinės filosofijos bruožu. Ir šia prasme, jei pastovumo hipotezės kritiką galima interpretuoti kaip mokslinių teorijų suskliaudimą, tai pirminė redukcijos, kaip *epoche*, samprata, kuri gali būti traktuojama analogiška šiam hipotezės paneigimui.

Kitas svarbus momentas yra tas, jog nagrinėdamas Kohlerio biheviorizmo psichologijos kritiką, Gurwitschius taip pat išskiria ir kūno dualistinės sampratos problematiką ir jos kritinį vertinimą būdingą tiek fenomenologinės filosofijos, tiek geštaltpsichologijos disciplinoms. Suvokimo procese atlikta subjekto - objekto skirtis ar vidaus (sielos – aut.) ir išorės (kūno – aut.) dualistinis skirstymas fenomenologijoje yra likviduojamas atliekant kūno patirties išgyvenimo analizę. Kasdieniame pasaulyje žmogus identifikuoja save pasaulio dalimi, o pasaulį pažįsta per fizinį kūną ir jame veikia dėka savo fizinio kūno. Fenomenologijoje kūniškas buvimas pasaulyje yra suprantamas kaip intencionalus buvimas pasaulyje. Todėl veikdamas pasaulyje kūniškas subjektas nėra tik

stebėtojas iš šalies, kuris reflektuoja pasaulio reiškinius ir suteikia jiems prasmės. Pats santykis su suvokiamu objektu yra pripildytas prasmės, kadangi tik liesdamas save kūnas jaučiasi esąs liečiamas. Husserlio tekstuose nagrinėjamas kūno dvilypumas parodo, jog kūnas yra išgyvenantis ir būdamas pasaulyje geba išlaikyti šiuos išgyvenimus.

Tuo tarpu kūnas natūraliame pasaulyje ir natūralistiniuose moksluose yra traktuojamas kaip „ypatinga fizikinė sistema, organizmas, <...> anatomijos ir psichologijos objektas“ (Gurwitsch, 2010, 109). „Kūnas, kuriuo subjektas patiria pasaulį ir kurio dėka identifikuoja save esančiu pasaulyje, yra taip pat sąlygotas mokslinio požiūrio, todėl mes skolinamės terminus „kūnas“ ir „organizmas“ ta prasme, kuria vartoja Kohler‘is“ – teigia Gurwitschius, pakartodamas Kohlerio žodžius, kad „jei kėdė matoma prieš mane, tai „Aš“ reiškia mano kūną kaip patirtį, bet ne organizmą kaip fizikinio pasaulio objektą“ (Gurwitsch, 2010, 110-111). Geštaltpsichologija atsisako fizinio kūno sampratos, kritikuodama biheiviorizme įtvirtintą kūno – organo sampratą. Biheiviorizmo šalininkų atliekamuose eksperimentuose žmogus yra tiriamas tais pačiais metodais, kuriuos naudoja gamtos mokslai. Geštalteoretikai atsisako biheivioristinės „kūno - organo“ koncepcijos ir atlieka aprašomuosius patirties stebėjimus. Dažnai išgyvenami dalykai pasirodo nėra paprasčiausi pojūčiai. Atlikus fenomenologinę redukciją fizinis kūnas redukuojamas į gyvenamą kūną, kuris gali būti suprantamas ne fiziologijos ar psichologijos metodais, bet tik iš kūniškojo ir laikiškojo buvimo pasaulyje perspektyvos. Kaip pastebi Embree, Gurwitschius plačiau neaiškina savo teorijos. Daugiau apie kūno problematiką filosofas rašo veikale *Marginali Sąmonė*, kur įkūnytas buvimas pasaulyje aptariamas sąmonės lauko idėjos kontekste (Embree, 2003, 52). Veikale *Sąmonės laukas* Gurwitschius duoda nuorodas į Maurice Merleau-Ponty filosofiją. Tiesa, platesnė diskusija tarp šių autorių nėra išvystoma. Grįžtant prie geštaltpsichologijos ir fenomenologijos deskripyvaus pobūdžio, kuris neatsiejamas nuo redukcijos sampratos Husserlio filosofijoje, ir pastovumo hipotezės kritikos sampratos aptarimo Gurwitschiaus filosofijoje, kyla klausimas, ar deskripcijos objektas yra analogiškas abiejose disciplinose? Ar Husserlio suprastas fenomenologijos uždavinys aprašyti transcendentaliai gryną sąmonės lauką gali būti siejamas su geštalteoretikų tiesioginės patirties stebėjimais?

Būtina suprasti, kad nuostatos pakeitimas fenomenologijoje - tai ne tik siekis aprašyti savo patirties išgyvenimus, bet ir tai, kas juose yra duota. Tai tiksliai pastebi Zahavi, teigdamas, kad „fenomenas suprantamas kaip objektas pasirodantis mums, pamatomas mūsų akimis, ir nėra objektas pats savaime. Toks fenomenas dar nėra fenomenologinės deskripcijos objektas, nes tuomet fenomenologija būtų tik subjektyvus ir paviršutiniškas

mokslas“ (Zahavi, 2003, 55-56). Kitais žodžiais tariant, tai yra mokslas, kuris remiasi empirinių reiškinių aprašymais. Atrodo, kad geštalteoretikai tuo ir užsiiminėja. Tačiau fenomenologijoje patirties aprašymas negali būti suprastas tik kaip pasaulio objektų transformacija į fenomenus. Refleksijos būdu nustatoma, kas leidžia atskirti vienus fenomenus nuo kitų. Fenomenologinės redukcijos dėka galima atspindėti patirties objektus, kurie natūralioje nuostatoje lieka nereflektuojami. Fenomenas nėra subjektyvus, nes jame pasireiškia patiriamas dalykas, ir jo ideali reikšmė. Šia prasme fenomenologija – tai gryna deskripcija, ar kaip Husserlis sako, tai yra pavyzdinė individualių patirčių ir jų grynų esmių kontempliacija (Husserl, 1983,120).

Anot Husserlio, redukcija turi būti atliekama palaipsniui, galutiniu jos tikslu laikoma gryno sąmonės lauko atvertis ir jo aprašymas. Todėl geštaltpsichologų tyrimo objektas, kuris yra laikinų patyrimo reiškinių ar fenomenų stebėjimas, nėra adekvatus grynam transcendentalinės sąmonės laukui. Vėlesniame veikale *Karteziškosios meditacijos* Husserlis, svarstydamas apie geštaltpsichologijos objektą ir tyrimo metodiką, teigia, kad jų tyrimuose „sąmonės gyvenimas aiškinamas kaip išorinio ar ir vidinio jausmo duotybių kompleksas, duotybių, kurių susijimu į visumas paliekama rūpintis geštalto kokybėms. Norint užbėgti už akių atomizmui, dar prijungiama teorija, pagal kurią tose duotybėse būtinai yra įdėti pavidalai, t.y. teorija, pagal kurią visumos yra pirmesnės už dalis. Tačiau tas aprašomasis sąmonės mokslas, kuris sykiu yra radikaliai nuo pradžių pradedanti deskriptyvi sąmonės teorija, nepripažįsta šios rūšies duotybių ar visumų, nebent kaip tam tikrą iš anksto daromą prielaidą. Jos pirmas žingsnis yra grynas, nebylus psichologinis patyrimas, kurį dar tik reikia atvesti iki gryno jo nuosavos prasmės išsakymo. Šis tikrai pirmas išsakymas yra karteziškasis *ego cogito*, pvz.: „suvokiu šį namą“, „prisimenu tam tikrą gatvių susikirtimą“ ir pan.“ (Husserl, 2005, 50-51). Taigi, geštaltpsichologija, anot Husserlio, yra tas pats psichologinis patyrimas, kuris remiasi deskriptyvia patirties analize, bet apsiribojantis tik empirinio pasaulio duotimis, ir tuo, ką jose atranda. Tiesa, Husserlis pripažįsta, jog ši teorija skiriasi nuo tradicinės psichologijos bandymu atskleisti pojūčių duotybes kaip sudėtinės dalis, tačiau tai tik konkretaus atskleidimo ir aprašymo darbas. Geštaltpsichologijos tyrimo objektas, Husserlio nuomone, negali būti laikomas analogišku transcendentalinės fenomenologijos tyrimo objektui.

Bet ar Gurwitschius gali būti laikomas husserliškai suprasto fenomenologinio metodo šalininku? Geštaltpsichologijos tyrimų objektas yra laikini patirties lauko fenomenai. Geštaltpsichologų tyrimai niekada nebuvo noematiniai. Nors visuminei patirties fenomenų struktūrai yra būdingas aprioriškumas, tačiau reikia pripažinti, kad

geštalteoretikų tyrimų objektas yra laikini patirties lauko fenomenai. Carlos Graumanas straipsnyje *Esmė vs Geštaltas* teigia, kad geštaltpsichologijos tyrimų objektai niekada nebuvo noematiniai, priešingai, patyrimo stebimų reiškinų ir jų prasmių aprašymai liudija, kad jiems būdingas laikiškumas (Grauman F. 1975, 15). Tuo tarpu Husserlio fenomenologinės filosofijos projekte redukcijos atlikimas siejamas ne tik su nuostatos pakeitimu, bet ir su pamatinių patirčių srities atvertimi ir to, kas jose duota, aprašymu. Šiuo aspektu transcendentalinės fenomenologijos projektas negali būti vienareikšmiškai analogišku geštaltpsichologijos tyrimo objektui. Gurwitschius pasiūlyta „pirminė“ redukcijos samprata turėtų būti suprasta tik kaip psichologinė redukcija. Gal todėl Gurwitschius savo įvairiuose darbuose⁹ geštalteoretikų pastovumo hipotezės kritiką įvardina „pirmine“ fenomenologine redukcija. Vėlesniame veikale *Sąmonės laukas* autorius pažymi, kad „siekdami įtraukti geštaltpsichologijos teoriją į fenomenologinį kontekstą mes turime omenyje tik jos (teorijos - aut.) deskriptyvų pobūdį“ (Gurwitsch, 2010, 157). Tame pačiame veikale, Gurwitschiui aprašant sąmonės lauko idėją, pastebime, kad jį labiausiai domina idealios noemos problema, prie kurios jis sugrįžta ir kituose savo darbuose. Idealios noemos problemos kontekste, polemizuodamas su Husserliu, Gurwitschius radikalizuoja geštaltpsichologų tyrimo objektą, priimdamas husserlišką nuostatą, kad „noema nėra sąmonės akto dalis, nėra suvokiamo objekto dalis, bet yra ideali ir priklauso idealių prasmių sferai“ (Gurwitsch, 2010, 160). Tuo tarpu geštalteoretikai skirties tarp sąmonės aktų ir idealių sąmonės objektų neakcentavo, jiems nebuvo aktuali idealių objektų konstitucijos sąmonėje problema.

Kita vertus, kritinė geštalteoretikų nuostata psychologistinių pažiūrų atžvilgiu, o taip pat patirties fenomenų ir jiems būdingų apriorinių struktūrų deskripcija nusipelno itin daug Gurwitschiaus dėmesio ir pagyrų. Abi disciplinas vienija aprašomasis pobūdis. Gurwitschius teigia, kad „Geštalt teorijos deskriptyvios analizės ir jų rezultatai nurodo į poreikį realius dalykus taip aprašyti, kaip jie yra patiriami, išreikšti, numanyti, kaip duoti konkrečiame patyrimo, tai yra patyriminės noemos terminais <...> , o tai reiškia, kad „mes susiduriame su transcendentalinės patirties objektų konstitucijos problema“ (Gurwitsch, 2010, 167). Suprantama, prie transcendentalinės patirties objektų konstitucijos problemos prieinama iš kitos perspektyvos nei Husserlio filosofijoje. T.y. radikalizuojant pastovumo hipotezės padarinius. Taip pat paaiškinant subjektyvaus patyrimo ir to, kas jame duota, aprašymus. Patyrimų išgyvenimuose duoti prasminiai objektai pasirodo tokiais, kokiais jie yra. Nors geštalteoretikų aprašymai niekada nebuvo noematiniai,

---

⁹ Plačiau literatūros sąrašą: Gurwitsch 2009a; Gurwitsch 2010; Gurwitsch 2009c.

Gurwitschiaus fenomenologiniame projekte tokia galimybė yra akivaizdi. Geštaltpsichologų tyrimų objektas – tai laikini patirties išgyvenimai, kurių suvokimas kinta keičiant patyrimo perspektyvas, Gurwitschių domina. Atsakymas į klausimą, ar galima Gurwitschių laikyti Husserliškai suprasto fenomenologinio metodo šalininku, būtų toks: Gurwitschius nepasiklysta geštaltfenomenalizme. Priešingai, radikalizuodamas geštaltteoretikų tyrimų objektą, ir integruodamas kai kurias jų idėjas į savąjį fenomenologijos projektą, sąmonės lauko idėją pateikia kaip Husserlio fenomenologijos pratęsimą.

1.2 Sąmonės lauko idėja pagal Aroną Gurwitschių

1.2.1 Sąmonės lauko struktūra: figūra ir fonas

Sąmonės lauko idėja Gurwitschiaus fenomenologijoje pristatoma ją suprantant kaip bendrą sąmonės aktų vienvę. Sąmonės lauko suskirstymas į temą ir tematinį lauką su jo periferija yra pagrįstas geštaltpsichologijos figūros ir fono idėja. Kaip buvo minėta anksčiau, Husserlio fenomenologinės filosofijos kontekste, Gurwitschiaus pasiūlyta pirminė redukcijos samprata turėtų būti suprasta kaip psichologinė redukcija. Kita vertus, intencionalios sąmonės sampratos analizėje Gurwitschius nurodo į sąmonės aktų objektus, kuriems būdingas husserliškai suprasto idealaus objekto apibrėžimas – noema. Akivaizdu, kad Gurwitschius plačiai eksplikuoja noemos sampratą tik kiek kitokiame, geštaltpsichologijos kontekste, kuriame prieinama prie savotiškai traktuotino patirties objekto apibrėžimo – noemata. Noematos, kaip patiriamo daikto ar noemų visumos darinio sampratą bei sąsajas su Husserliškai suprasta noema, detaliau bus aptariama kitoje šio darbo dalyje. Dabar noematos sąvoka naudojama bus tik aptariant sąmonės lauko idėją geštaltteoretikų teorijų kontekste. Kitasingsnis - atskleisti kokiomis pagrindinėmis geštaltteoretikų idėjomis remiantis yra formuojama sąmonės lauko samprata.

Detali sąmonės lauko idėjos paaiškinamas pateikiamas Gurwitschiaus veikale *Sąmonės laukas*. Galima teigti, kad Gurwitschiaus fenomenologijoje, sąmonės laukas pristatomas remiantis geštalto apibrėžimu susitelkiant ties visumos ir dalies problema. Viena vertus, visumos ir dalies santykio problema nėra geštaltteoretikų atradimas.¹⁰ Kita

---

¹⁰Visumos ir dalies santykio problema domėjosi jau Aristotelis, kuris visumos struktūrą apibrėžė sentencija: „Visuma yra daugiau negu jos dalys.“ Šią idėją kvestionavo ir Johanas Wolfgangas Goethe, kuris aiškino gyvų organizmų visybiškumą. Leibnicas psichiką aiškino kaip integruotą visumą, o ne aritmetiškai suprantamą atskirų

vertus, tik geštalteoretikai savo tyrinėjimus paskyrė visumos ir dalies problematikai, kuriuose prieita prie radikalių išvadų – visumos struktūra yra duota iš anksto. Todėl ir terminas "geštal" neturi ekvivalento kitose kalbose, tačiau dažniausiai verčiamas kaip forma, sąranga, struktūra, visybė, visetas ir pan. Tikslaus sąvokos apibrėžimo nėra pateikta. Pavyzdžiui, Wertheimeris *Geštalte* įvardina prasmingą struktūruotą visumą.¹¹

Teiginius, jog visuma yra duota iš anksto, geštalteoretikas Kohleris pagrindžia remdamasis Wertheimerio atlikto „eksperimentinio tariamo judėjimo“ tyrimo rezultatais¹². Wertheimeris nustatė, jog tai, ką laikome judėjimu, yra greita jutiminių įvykių seka. Suvokiamo vaizdo visuma, anot geštalteoretiko, nėra tapati ją sudarančių dalių sumai, nes viskas, ką mes matome yra dinamikos kaip viso veiksmo efektas. Taigi, išvadų apie sąmonėje kylantį visybinį vaizdą pagrindu esminiu psichikos bruožu įvardinamas įgimtas sugebėjimas suvokiamą informaciją organizuoti į tam tikras formas (geštaltus – aut.). Formos, kaip prasmingos visumos, struktūra nulemia atskirų ją sudarančių dalių ypatybes ir funkcijas. Suvokiamo vaizdo visuma, anot geštalteoretikų, nėra tapati ją sudarančių dalių sumai. Toks požiūris iš esmės prieštarauja biheivioristinėms pažiūroms, jog kiekvienas vaizdas gali būti suskaidytas į atskirus smulkesnius elementus. Iki geštalpsichologijos tyrimų rezultatų buvo manoma, jog suvokiamas vaizdas yra pasyviai priimamas tinklainės, o vėliau apdorojamas intelekto pagalba. Idėja apie priimamą informaciją, kuri palaipsniui apdorojama intelekto sumuojant duomenis, kol pagaliau gaunamas visumos vaizdas, būdinga grynai empirizmu pagrįstam mokslui. Panašiai kaip Kohleris, tik jau fenomenologinės sąmonės deskripcijoje, Gurwitschius nuolatinę sąmonės kitimą interpretuoja remdamasis geštalteoretikais ir jų geštalto sampratą pritaiko sąmonės srauto vienovei pagrįsti.

Anot Gurwitschiaus, „visas sąmonės laukas gali būti simbolizuotas apskritimu. Tema, kuria mes domimės yra apskritimo centras, esanti tematiniame lauke, kuris - išsireiškiant metaforiškai - formuoja apskritimo lauką; o aplink tematinį lauką, periferijoje, yra išsidėstę marginalūs sąmonės objektai.“¹³ Visi patirties išgyvenimai sudaro sąmonės vieningą išgyvenimų srautą. Sąmonės laukas negali būti suprastas statiškai, nes pati veikla pasaulyje ir vis nauji patyrimai nurodo į lauko būtiną ir nuolatinę transformaciją.

---

dalių sumą, o Ernestas Machas savo atradimuose nagrinėjo visumos sąrangos sistemą, kurią pritaikė jutiminiams potyriams ir jų sumavimui.

¹¹Plačiau žiūrėti: Wertheimer "Gestalt theory" (prieiga per internetą: <http://gestalttheory.net/archive/wert1.html>)

¹² Tokią išvadą Wertheimeris prieina stebėdamas vykstančius pokyčius žaisliniame stroboskope. .Anot jo, visas šviesos įvykis, sudarytas iš atskirų šviesos blyznių patiriamas kaip visetas dėka ryšių tarp atskirų šviesų.

¹³ Gurwitsch A. Gestalt theory and phenomenology// *Studies in Phenomenology and Psychology*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1966.P.267-68

Refleksija atlieka dėmesio nukreipimo funkciją, tai yra aprašymas prasideda ne postuluojanč vienokią ar kitokią daiktų realybę, bet aprašant kaip daiktų realybė pasireiškia ir yra duota sąmonės išgyvenimuose. Tema yra labiausiai patiriamo išgyvenimo refleksija arba reflektuojama noema. Tematinio lauko objektai sudaro lauką, kuriame refleksijos objektas yra įsisąmoninamas. Visi kiti sąmonės objektai, kurie nėra susiję su reflektuojamos patirties išgyvenimu, yra sąmonės periferijoje. „Sąmonės periferija¹⁴ – tai neapibrėžtai pratęstas tematinis laukas”(Gurwitsch, 2009d, 267-268). Kita vertus, sąmonės periferijos objektai visuomet periferiškai lydi bet kokį tematizavimo procesą, ir taip palaiko sąmonės srauto visuminį pobūdį. Kitaip tariant, galimas sąmonės periferijos prasminių objektų supratimas pratęsia ir papildo vis pilnesnį patiriamo ar apmąstomo dalyko suvokimą. Anot paties Gurwitschiaus, sąmonės skirstymas į pirmą ir antrą planą, ko sekoje „antrasis planas“ padalinamas į tematinį lauką ir jo periferiją, niekada nebuvo atliktas Husserlio (Gurwitschius, 2009d, 241). Tačiau vis dėlto Husserlis gana aiškiai aprašo sąmonei būdingą skirtį į pirmąjį ir antrąjį planus veikale *Pasyvios ir aktyvios sintezės analizė*. Jau pačioje teksto pradžioje Husserlis teigia: „Kuomet aš aktualiai patiriu objektą, tai yra, pažvelgiu į tai, pasižymiu apie tai, suvokiu tai, atsižvelgiu į tai, tai niekada nebus be nepastebimų, nesuvokiamų objektų konteksto. Šiuo atveju mes skiriame kas yra pastebima antraeiliskai nuo to, kas aktualiai esą nepastebimas. Bendrais bruožais, šalia objekto, kurį pirmaeiliskai pastebiu, su kuriuo turiu reikalą jį stebėdamas, yra kiti pavieniai objektai, duoti antraeiliskai ar trečiaeiliskai suvokime <...> pereinant prie kito objekto suvokimo, atitinkamai sakant, aš jau nebestebiu pirmojo, nesu pirmaeiliskai juo susidomėjęs; bet vis tiek tai sulaikau, neleidžiu tam objektui išslysti iš dėmesingo ir konceptualaus sulaikymo, ir kartu su tuo, visam tam ką prieš tai esu suvokęs; tai tęstinai man priklauso modifikuotu būdu ir šis būdas vis dar yra man užlaikytas. Aš vis dar esu dabartyje kaip centrinis dabarties ego, kaip prabudęs ego“ (Husserl, 2001, 18-19).

Taigi, Husserlio pirmaeilis objektas, kurį užlaiko patirties subjektas yra analogiškas Gurwitschiaus temai, kurios fone pasirodo esą „antraeiliskai pastebimi“ ir net „trečiaeiliskai“ arba „nepastebimi“ objektai. Gan akivaizdu, kad šių Husserlio aprašomų prasminių objektų apibūdinimai atskleidžia, jog tai kuo puikiausiai galėtų sutapti su tematinio lauko ir periferijos apibūdinimu. Sprendžiant iš Gurwitschiaus tekstų, jis nepalieka jokių nuorodų į šį Husserlio tekstą, galbūt šis veikalas apie pasyviąsias sintezes filosofui buvo tiesiog neprieinamas.

---

¹⁴ Detalesnė sąmonės periferijos analizė yra pateikiama veikale „Marginali Sąmonė“, kuri pagal pirminį Gurwitschiaus planą, turėjo būti pateikta kaip veikalas *Sąmonės lauko* dalis. Vėliau šią marginalios sąmonės sampratą Gurwitschius ketino apžvelgti plačiau ir išleisti atskira knyga.

Sugrįžtant prie Gurwitschiaus sąmonės lauko aprašymų, galima teigti, kad pasiskolinus iš geštalteoretikų geštalo ir geštaltkomponento sąvokas, percepcijos lauke, „kiekviena dalis aktualizuoja visumą, kurios dalis ji yra, savo vietoje ir tokiu būdu, kuris atitinka jos funkcionalinę reikšmę. Ir priešingai, kiekviena visuma priklauso nuo dalies, kuri užduoda sąlygas visumai“ (Gurwitsch, 2009d, 286). Tema arba noema intencionaliai koreliuoja su sąmonės aktu. Kadangi patirtyje duoto prasminis objektas tematizuojamas ne vieno sąmonės akto pagalba, bet duotas keletos ar kelių aktų sąryšyje, tai kiekviename sąmonės akte yra „įjungiamos“ nuorodos į kitas noemas, vis kitus patiriamo to paties prasminio objekto kaip noemų visumos – noematos, aspektus. Įdomu tai, kad aprašydamas tematizavimo procesą Gurwitschius išimtinai remiasi esminiu geštalteoretikų atradimu, jog žmogus suvokia aplinką kaip prasmingą, todėl reaguoja į tai ką mato (ar girdi – aut.) kaip į visumą. Anot geštalteoretikų, pagrindinė psichikos ypatybė, suvokiamą informaciją organizuoti į tam tikras formas, nurodo į tai, jog formai būdingas užbaigtumas. Tiesa, trūkstamos visumos dalys geštalteoretikų darbuose yra papildomos įvairių dėsnų pritaikymu (panašių objektų grupavimas; simetrija ir pan.). Pavyzdžiui, iš paskirų elementų sujungiant vientisas figūras (išskiriant apskritimą, kvadratą, trikampį ar Kasiopėjos žvaigždyną nors visiems trūktų paskirų elementų) ar atskirus garsus suvokiant kaip melodiją.

Paimkime konkretų pavyzdį. Tarkime matomo namo pavyzdys. Namas yra mūsų pamatomas, tačiau mes matome namą tik iš tam tikros perspektyvos. Sąmonės aktas nukreiptas į matomą namo pusę. Bendras namo suvokimas suprantamas tik kaip noemos dalyvavimas noemų sistemoje. Tema arba matoma namo pusė, implikuoja nuorodas į nematomas namo puses. Tačiau namas visuomet identifikuojamas konkrečioje percepcinėje aplinkoje. Šalia namo augantis medis ar žaidžiantys vaikai sudaro temos tematinį lauką. Tačiau ne tik materialūs objektai sudaro tematinio lauko turinį, bet ir reikšmingi, t.y. prasmingai su tema susiję prisiminimai, vaizduotės objektai, norai ir t.t. (Gurwitsch, 2009d, 200). Kuomet matome namą, galime įsivaizduoti kaip būtų įdomu gyventi tokia erdviame name ar nekeičiant patyrimo perspektyvos (tai yra nekeičiant kūniškos padėties – aut.) įsivaizduoti, kaip namas atrodo iš kitos pusės. Taip pat noras pakeisti matomo namo fasadinę pusę labiau priimtina, kažkoks prisiminimas ar įsivaizdavimas yra tematinio lauko dalis tik su sąlyga, kad:

- (1) prasmingai susijęs su tema, ir
- (2) periferiškai „lydi“ temos refleksiją tos pačios temos tematinio proceso metu, sąmoningai suvokiamas, bet nėra prasminiame santykyje, tai yra nereflektuojamas.

Pasak Gurwitschiaus, „tema yra visuomet tam tikrame tematiniam lauke“ (Gurwitsch, 2009d, 199). Tematinis laukas visuomet turi savo centrą, t.y. temą. Tematinis laukas yra visada orientuotas link pačios temos. „Tematinis laukas - tai ne dėžė, į kurią įdedame, o paskui galime išimti suvokiamus daiktus“ (Gurwitsch, 2009d, 203). Tematinio lauko objektai yra ir tie, kurie pilnai neįsisąmoninami ar nereflektuojami. Bet visuomet yra suvokiami kaip „jau“ patirti. Sąmonės periferijoje išsidėstę temos suvokimą neįtakojantys, periferiškai suvokiami objektai ar sąmonės aktai. Pavyzdžiui, mano kūno padėtis ar periferinės mintys, kurios nesusijusios su namo tema, tematizacijos proceso metu. Pagrindinis aspektas, nurodantis, kad vieni ar kiti objektai yra tematinio lauko komponentai, yra prasminis sąryšis su tema.

Gurwitschius sąmonės periferijos objektus, kurie nėra prasminiame sąryšyje su tema, skirsto į priklausančius *halo* arba horizonto plotmėms (Gurwitsch, 2009o, 248). *Halo* terminu vadinami marginalūs/periferiniai objektai, kurie yra susieti su tema, bet taip pat neįtakoja temos suvokimo. Horizonto plotmei priskiriami objektai, kurie yra lydintys tematinio proceso eigą, bet visiškai nesusiję su tema. Pavyzdžiui, *halo* galėtų būti tematinio proceso periferinės mintys sprendžiamos teoremos metu. O horizonto plotmei, priklausytų kažkur fone tiksintis laikrodis. Visi šie marginalūs objektai sudaro tam tikras objektų grupes, kurios nariai egzistuoja tik kaip tam tikros tvarkos nariai. „Egzistavimo tvarkų“ yra daug, pavyzdžiui, matematinė tvarka. Pati fundamentaliausia yra jutiminis pasaulis, nes dažniausia subjekto tema būna natūralaus gamtos pasaulio objektai. Kitos dvi egzistavimo tvarkos, kurias išskiria Gurwitschius, yra kūnas bei sąmonės srautas arba kitaip tariant, fenomenalaus laiko problema. Prie periferijos skirstymo į *halo* ir horizonto sritis dar sugrįšime ir kitose disertacijos temose. Šiuo metu galima atskleisti, kad egzistencijos tvarkų aprašymai plačiau eksplikuojami veikale *Marginali sąmonė*, kuriame detalai aprašoma sąmonės periferijos sritis. Svarbu pastebėti tai, kad vėlyvuosiuose veikaluose¹⁵ Gurwitschius itin daug dėmesio skyrė būtent sąmonės periferijos aprašymams. Siekiant suvokti sąmonės periferijos sritį, reikia apžvelgti esmines šių egzistencinių tvarkų ir jiems priskiriamų periferinių objektų charakteristikas ir pagrindinius aprašymo aspektus.

Gurwitschius teigia, kad žmogus, būdamas pasaulio dalimi, visuomet kažkuo domisi, kažką veikia, apie kažką galvoja arba kažką prisimena, įsivaizduoja, planuoja. Prisiminimai, vaizduotė, norai ar mąstymas, vaikščiojimas, matymas, skaitymas yra veiklaus buvimo pasaulyje išraiška ar savirealizacijos būdai. Kaip jau minėjome anksčiau, Gurwitschius apeliuoja į tiesioginės patirties, ir to kas joje duota, aprašymus. Remdamasis

---

¹⁵ Ypač veikaluose *Sąmonės laukas* ir *Marginali Sąmonė*.

geštaltheoretikais, Gurwitschius teigia, kad periferiniai objektai sudaro tam tikras objektų grupes, kurios nariai egzistuoja tik kaip tam tikros tvarkos nariai. Fundamentaliausia yra jutiminio pasaulio periferinių objektų tvarka, kuri bet kokios tematinės veiklos metu visuomet bus periferiškai suvokiama. Jei tematinės veiklos tema yra patiriamas pastarajai tvarkai priklausantis objektas, tai dar dvejus periferines tvarkas sudarantys objektai bus taip pat tematinės veiklos palydovai. Kad suprasti, kokią funkciją atlieka šie periferiniai objektai, pirmiausia būtina susitelkti ties laikiškumo faktoriumi ir periferiniu sąmonės srauto išgyvenimu.

Veiklaus buvimo pasaulyje metu „mūsų tema yra patirtas daiktas, išgirsta nata, sprendžiama matematinė teorema ir t.t. Bet ne pats patyrimas, klausymas, mąstymas“ (Gurwitsch, 1985, 4). Kitaip tariant, tema yra tai, kas duota mūsų patyrimo išgyvenimuose. Mylimasis ar namas yra mūsų tema, bet ne meilės išgyvenimas ar matymas. Kita vertus, kiekvienas sąmonės aktas yra lydimas paties akto suvokimo. Matant yra suvokiama, kad matoma, tad kažką patiriant, daugiau ar mažiau suvokiamas pats patyrimas. Anot Gurwitschiaus, toks patyrimas yra periferinis.

Sąmonės aktas nėra patiriamo objekto komponentas. Sąmonės akte yra duotas tas kažkas matomas ir patiriamas. Matantis subjektas atspinti patyrimo objektą, kuris yra jo veiklaus buvimo pasaulyje tema. Kita vertus, pats „sąmoningas buvimas pasaulyje nėra sąlyga pastoviai psichinės būsenos refleksijai“ (Gurwitsch, 1985, 6). Kiekvienas sąmonės aktas yra intencionaliai nukreiptas į patirtą ir patirties išgyvenimuose (tai yra pačiuose aktuose – aut.) duotą objektą. Taigi refleksijos objektas yra įsisąmoninamas, o pats sąmonės aktas ar patirties išgyvenimas, kuriame duotas patirtas objektas, yra suvokiamas periferiškai. Gurwitschius teigia: „paties sąmonės akto savivoka nuolatos lydi bet kokią tematinę sąmoningo gyvenimo veiklą; <...> kiekvieną akimirką <...> mes suvokiame patirto akto buvimą“ (Gurwitsch, 1985, 6). Patirdami ir suvokdami kažką, kas suteikia patirties išgyvenimuose, visuomet esame tikri, kad patiriame ir suvokiame, nors paties patyrimo ir suvokimo neįsisąmoniname. Kasdieniame pasaulyje mūsų tema būna konkretus patirties objektas, todėl paties akto refleksija nėra būtina. Gurwitschius pažymi, kad „vidinis paties akto suvokimas (arba savivoka – aut.) nėra refleksijos rezultatas.“ (Gurwitsch, 1985, 6). Refleksija yra to, kas duota patirtyje tematizavimas arba įsisąmoninimas - patirties objekto tematizavimas ir objektyvizavimas. Tokiu būdu sąmonės akto savivoka yra suvokiama periferiškai ir neįsisąmoninant paties patyrimo išgyvenimo. Kitaip tariant, išgyvenimas yra savaime suprantamas ir neatsiejamas nuo to, kas patiriama, nes jis nėra įsisąmoninamas. Svarbiausia, kad vidinis akto suvokimas yra

galimybė įsisąmoninti patį sąmonės aktą. Tačiau ar mes suvokiam šią galimybę ar ne, tai priklauso tik nuo mūsų laisvos valios. Kuomet reflektuojame sąmonės aktą, t.y. matymą, kalbėjimą, prisiminimą, tuomet refleksija yra vieno sąmonės akto tematizavimas kitu aktu. Tokiu atveju, tematinės veiklos tema yra pats sąmonės aktas. Galime daryti išvadą, kad tai, kas, gali būti įsisąmoninta. Sąmonės periferija yra ikirefleksyvus sąmonės lygmuo, kuris yra potenciali tematinės veiklos tema. Tačiau kasdieniame pasaulyje, natūralioje nuostatoje, dažniausiai domimės tuo, ką patiriame.

Galima daryti išvadą, kad tema arba sąmonės lauko centras yra reflektuojamo patirties išgyvenimo ar išgyvenimuose duoto patirties objekto įsisąmoninimas. Tema yra ideali ir nekintanti, patirties išgyvenime duota noema kaip idealus prasminis objektas. Tema gali būti tiek materialaus gamtos pasaulio objektas, tarkime, matoma namo pusė, tiek matematinė teorema, t.y. tiek realus, tiek idealus sąmonės objektas. Kita vertus, tai ne matomo namo fasadas ar perskaitomų skaičių darinys popieriaus lape. Visų pirma, tai reiškiny s arba fenomenas suvokiamas kaip patirties išgyvenimas su jame duota pamatyto namo pusės ar perskaityto žodžio, arba apmąstyto teoremos išraiška. Šiame tyrime yra svarbiausia konstatuoti, kad lauko samprata eksplikuojama išskiriant tematinės ir netematinės sąmonės sritis. Ši tematinės ir netematinės srities perskyra yra susijusi su sąmonėje implikuota savimone, kuri įgalina skirtingų sąmonės sričių įsisąmoninimą.

Kita geštalteoretikų idėjos analizė, kurią asimiliuoja Gurwitschius savo filosofiniame projekte, yra figūros ir fono tarpusavio santykio aprašymas. Geštalto kaip organizuoto viseto bruožu yra įvardinamas „pavidalas“ - tai translokali tam tikrų regos lauko plotų ypatybė. Plačiau pavidalo ypatybę nagrinėjo Edgaras Rubino, kuris tai, į ką nukreiptas suvokiančiojo dėmesys, pasiūlė vadinti figūra arba pirmuoju planu, o kontekstą, kuriame pasirodo figūra – fonu arba antruoju planu. Rubino nuomone, figūros konstantiškumas stipresnis negu fono, be to ant figūros matomi pavaizdžiai yra ryškesni negu vien fone. Pavyzdžiui, klasikiniai geštalteoretikų paveikslėliai („juodai balti“ – aut.) liudija suvokiančiojo gebėjimą išskirti baltą taurę (figūrą – aut.) juodame fone, ar prieš tai buvusį foną išskirti kaip figūrą (du veidus – aut.) baltame fone; jauną merginą ar senovo amžiaus moterį. Šie pavyzdžiai atskleidžia, kad kol nežinome sąrangos dėsnų, negalime ir numanyti, kuri galimybė bus įgyvendinta. Dirgikliai, kuriuos tyrė biheivioristai, mums to neatskleidžia. Taigi, būtent todėl geštalteoretikai ir užsiimė įvairių dėsnų (pavyzdžiui, Wertheimer ar M. Hertz aprašyti dėsniai apie panašių objektų grupavimą; simetriją ir pan – aut.) paieška ir pritaikymu. Taip pat šiais pavyzdžiais parodoma, kad suvokiamas objektas nėra fizinis daiktas - taurė, bet pirmiausia tai yra reiškiny s, kurį suvokia tik matantysis.

Kita vertus, geštalteoretikų eksperimentuose nėra teigiamas grynas subjektyvumas, jog suvokiami vaizdiniai priklauso tik nuo suvokiančiojo poreikių, bet priešingai, suvokimas priklauso ir nuo suvokiamo objekto savybių. Kitais žodžiais tariant, nors ištroškęs žmogus pirmiau sudėtingame peizaže išskirs vandens šaltinį, tikėtina, kad šaltinio vaizdas dar labiau sustiprins jo troškulį. Juk dažnai užuodę skaniai paruošto maisto kvapą, „nejučia“ pasijuntame labai išalkę, o atėję į svečius pas draugą, kurio namuose mus pasitinka miela ausiai melodija, pasijuntame „pakylėti“ ir gerai nusiteikę praleisti vakarą bičiulių kompanijoje.

Tematinio lauko ir temos santykis Gurwitschiaus fenomenologijoje yra nagrinėjamas remiantis geštaltpsichologų pavyzdžiu apie fono ir figūros santykį. Objektas, kuris tematizuojamas arba reflektuojamas yra apibūdinamas „figūros“ sąvoka. O kas tematinio proceso metu, t.y. kažką reflektuojant yra dalinai suvokiama ir įvardinama „fonu“. Gurwitschius figūros ir fono santykį panaudoja temos ir tematinio lauko santykiui apibrėžti. Anot Gurwitschiaus, „tema yra visuomet prasmingame santykiyje su tematiniu lauku“ (Gurwitsch, 2009e, 211). Kitaip tariant, namas yra suvokiamas kaip esantis tam tikroje percepcinėje aplinkoje. O mąstymas kaip subjekto veikla, kuri nukreipta į matematinės teoremos apmąstymą, yra neatsiejama nuo tematiškai susijusios su mąstymu veiklos. Pavyzdžiui, teoremos lyginimo su kitomis teoremomis ar taikymo skirtingų sprendimo būdų ir pan. Taigi visuomet yra fonas, kuriame identifikuojama figūra.

Pats skirstymas į temą ir tematinį lauką panašus su Husserlio vidinio ir išorinio horizonto skirstymu. Vidinis horizontas yra analogiškas temai, tačiau išorinis horizontas, Gurwitschius fenomenologijoje, yra padalintas į dvi dalis: tematinį lauką ir jo periferiją. Gurwitschius tvirtina, kad „Husserlis nėra išskyręs tematiniame lauke periferijos“ (Gurwitsch, 2009e, 211). Kita vertus, „periferija yra tas pats neapibrėžtai pratęstas tematinis laukas“ (Gurwitsch, 2009e, 211). Kriterijus, pagal kurį vieni sąmonės objektai ar patys aktai priskiriami periferijai, o kiti tematiniam laukui, yra relevancija, t.y. prasminis sąryšis. Periferiniai objektai neįtakoja tematinės veiklos. Kita vertus, neatmetama galimybė, kad periferija gali tapti tema.

Verta pastebėti, kad ši Husserlio išorinio horizonto kritika yra nukreipta ir prieš geštalteoretikus. Galima sakyti, kad Gurwitschius vis dėlto modifikuoja geštaltpsichologijos teoretikų pateiktą figūros ir fono kaip struktūruotos visumos idėją. Anot Gurwitschius, reikia skirti du geštaltus (Gurwitsch, 2009e, 211). Vienas geštaltas yra tai „kas“ suvokiama, o kitas yra „kame“ suvokiama. Gurwitschius kritikuoja Rubino, kad pastarasis neskiria skirtumo tarp to, kas yra prasminiame sąryšyje ir determinuoja vienos ar

kitos temos suvokimą, ir to, kas ne. Anot Gurwitschiaus, „du skirtingi geštaltai negali būti interpretuojami vienas kito terminais <...> tema nėra tematinio lauko dalis“ (Gurwitsch, 2009e, 212). Kitaip tariant, patyrimo aprašymuose reikia skirti ne tik fono ir figūros sudaromą bendrą struktūruotą visumą. Bet ir paties suvokiamo objekto autonomiškumą. Vienas geštaltas yra tema, kitą sudaro tematinis laukas. Pavyzdžiui, mūsų tema gali būti namas, bet tema gali būti ir aplinka, kurioje yra namas. Tad kuomet tema yra aplinka, tuomet aplinka bus tematizuojama jau kitame fone arba tematiniame lauke. Tematinis laukas nėra to paties namo kaip prasmingos visumos dalis, nes namas yra mūsų tema. Šia prasme, tematinis laukas yra antrasis geštaltas arba išorinis horizontas. Kuomet pamatome namą, mūsų dėmesys yra skirtas namo, kaip mūsų suvokimo temos, identifikavimui. Tačiau tuo pat metu mes suvokiame, nors ir ikireflektyviai, kad namas yra tam tikroje organizuotoje aplinkoje, kuriai tvarkos/organizuotumo apibrėžtis suponuoja tam tikrą būdingą formą/geštaltą. Žiūrėdami į namą, suvokiame, kad už tematinio lauko yra dar vienas namas, auga medžiai ir pan., t.y. tai, kas sudaro jo/namo išorinį foną. Galime susidomėti tuo, kas yra ten, tokia galimybė yra visada atvira. Horizonto ar tematinio lauko klausimas, o kartu detalesnė šio santykio tarp figūros ir fono analizė bus analizuojam antroje darbo dalyje.

Apibendrinant galima teigti, kad sąmonės lauko struktūros skirstymas į temą ir tematinį lauką atitinka įsisišmonintos ir neįsisišmonintos sąmonės sričių arba refleksyvaus ir ikirefleksyvaus sąmonės lygmenų skirstymą. Periferija yra tematinio lauko pratęsimas. Skirtumas tarp periferijos ir tematinio lauko dalių nusakomas pagal prasminį sąryšį su tema ir galima įtaka tematinio proceso eigai. Tema yra įsisišmoninama, o tematinio lauko ar jo periferijos komponentai, suvokiami periferiškai, tai yra ikirefleksyviai. Sąmonės laukas pristatomas kaip bendra sąmonės aktų vienvė arba sąmonės srautas, o pats lauko skirstymas į temą, tematinį lauką su jo periferija yra pagrįstas geštaltpsichologijos figūros ir fono idėja. Kitaip tariant, kiekviena tema (figūra – aut.) turi savąjį tematinį lauką (foną – aut.). Pasak Gurwitschiaus, lauko skirstymas į atitinkamas dalis yra nustatomas pagal tai, ar tema ir tematinio lauko objektai yra prasminiame sąryšyje vieni su kitais, ar ne. Sąmonės periferijoje išsidėstę prasminiai objektai neįtakoja temos. Kadangi tema (arba figūra, daiktas, suvokimo objektas – aut.) yra visuma (Forma, Geštaltas – aut.), sudaryta iš dalių, tai galima daryti prielaidą, kad visumos ir dalies arba vienvės ir daugio santykis galioja ir santykiui tarp temos ir tematinio lauko. Tuomet tampa aišku, ką turi omenyje Gurwitschius, sakydamas, jog tema ir tematinis laukas yra prasminiame santykiyje. Tema

užduoda sąlygas tematiniai laukai, o tematinis laukas reikalauja temos. Figūra visada yra fone, bet fonas sąlygoja figūros duotį.

1.2.2 Periferinė sąmonė: laikas, kūnas ir pasaulis

Gurwitschius akcentuoja kūno fizinį statusą ir nuolat sugrįžta prie psicho-fizinio subjekto sampratos. Pasak Gurwitschiaus, „postuluodami empirinį subjektą negalime pamiršti subjekto kūniškumo, kūniškas objektas negali būti atskirtas nuo savo fizinio kūniškumo, o kartu nuo fiziniame pasaulyje konstituojamų fizinių objektų“ (Gurwitsch, 1985, 21). Veikale *Marginali sąmonė* kūnas priskiriamas sąmonės periferijai. Ar tiksliau pasakius, ne pats kūnas, bet laikiškas ir įkūnytas buvimas pasaulyje yra suvokiamas periferiškai. „Su savo kūnu ir dėka kūno esu pasaulyje,“ teigia Gurwitschius, bet „kasdieniame pasaulyje kūnas suprantamas miglotai ir neaiškiai“ (Gurwitsch, 1985, 22). Laikas, kūnas ir pasaulis yra trys „egzistencijos tvarkos“, kurios dažniausiai suvokiamos periferiškai. Jei viena iš šių egzistencijos tvarkų yra tema, tuomet kitos dvi bus sąmonės periferijoje. O jei tematinės veikla yra skirta matematinės teoremos sprendimui, tai tiek laikas, tiek kūnas, tiek pasaulis bus suvokiamas periferiškai (Gurwitsch, 1985, 22). Norint išsiaiškinti, kuo remiantis formuluojamas laiko, kūno ir pasaulio periferiškumas, reikia išsiaiškinti koks santykis tarp tematizuotos ir netematizuotos sąmonės dalių. Šioje tyrimo dalyje pagrindinis dėmesys bus skiriamas Tyrimo daugiausia dėmesio bus skiriama kūno problematikai, kadangi kūniškumas ar kūno patirtis, yra vyraujanti tema Gurwitschiaus veikale *Marginali Sąmonė*. Pastaruoju veikalu bus pagrįsta remiamasi tolimesnėje periferinės sąmonės srities sampratos analizėje.

Sąmonės aktai, Gurwitschiaus sąmonės koncepcijoje yra laikini. Kiekvienas patirties išgyvenimas yra kintantis. Kiekviena sąmonės tema, pavyzdžiui, pokalbis apie atostogas ar matymas to paties namo, yra laikiška. Gurwitschius teigia:

„Kiekvienas sąmonės aktas pats savaime yra laikinas fenomenas, kuris patiriamas <...> besiformuojant ir atsiskleidžiant pačiam aktui, laike ir per skirtingas laiko fazes“ (Gurwitsch, 1985, 8).

Kuomet kalbame ar dalinamės įspūdžiais apie vasaros atostogas, mūsų pokalbio tema yra atostogos. Pats pokalbis yra kintantis tematizavimo procesas. Tuomet mes prisimename, galbūt planuojame kaip galėtumėme praleisti kitas atostogas, o tuo pat metu ir suvokiame, kad kalbame, prisimename, viliamės. Kalbėjimas, prisiminimas ar lūkestis yra suprantamas kaip kintantis ir laikiškas. Visuomet žinome apie ką kalbėjome prieš akimirką, ką sakome dabar, ar ką norime pasakyti.

Ant Gurwitchiaus, „dabarties fazė laikiškame sąmonės akte apima prisiminimus, „retencijų“ forma, fazių, kurios ką tik praėjo ir kurios priklauso dabarties praeičiai, ir per lūkesčiuose, „protencijų formoje“, būsimas fazes“ (Gurwitsch, 1985, 8). Tad retencijos yra dabarties akimirkų užlaikymas, o protencijos - lūkesčiai ar norai. Objektivus ar fizikinis laikas aiškinamas linijinio laiko samprata. Laikas sudarytas iš atskirų praeities, dabarties ir ateities fazių, kuriose yra atskirtas kiekvienas „dabar“, nuo „jau“ praėjusio ar „dar“ būsimos laiko periodo. Fenomenologijoje praeitis ir ateitis yra neatsiejami esamos dabarties komponentai. Kas buvo duota retencijos formoje gali vis dar būti duota nedelsiamoje praeityje, bet toliau išstumta iš griežto „dabar“, kuris buvo prieš akimirką. Taigi kiekvienoje laiko fazėje yra užlaikoma prieš tai buvusi laiko fazė (retencijos formoje – aut.), o prieš tai buvusios laiko fazės retencija gali būti užlaikoma retencijos retencijoje (prisiminimo prisiminimas – aut.). Sąmonės akto trukmė ir jos tęstinumas laike yra patiriamas kaip nuolatinis retencijų kaupimas ir išsaugojimas. Bet dabarties momentu, praeities laiko fazės išlaikomos tik retencijų formoje, t.y. kaip buvusios, bet jau neesamos. Tas pats yra su ateities fazėmis, kurios yra tik protencijų formoje, t.y. būsimos, bet dar neesamos. Kuomet kalbame apie atostogas ar skaitome knygą, tuomet paties kalbėjimo proceso eiga yra suvokiama vykstanti dabar. Tačiau esamu laiko momentu yra užlaikoma praeitis buvusios dabarties, t.y. prisimename ką kalbėjome ar ką perskaitėme prieš akimirką. O kartu dabartyje yra implikuota nuoroda į būsimą ar galimą pokalbio ar skaitymo tęstinumą. Toks dabarties išgyvenimas sudaro laiko trukmės pojūtį. Galimybė patirti dabarties fazę kaip vieną laikiną tęstinumo fazę, priklauso nuo retencijų ir protencijų įtraukimo į tos fazės struktūrą.

Anot Gurwitschius, „laikiška struktūra, būdinga kiekvienam sąmonės aktui yra paties akto vidinio suvokimo sąlyga“ (Gurwitsch, 1985, 10). Vidinio suvokimo, kurį mes turime apie aktą, nors ne taip aiškiai ar atvirai kaip refleksijos metu:

„Patirdami aktą, mes suvokiame ikirefleksyviai ir net nesuvokdami paties akto kaip laikiško fenomeno <...> prasidedančio, besitęsiančio ir pasibaigiančio“ (Gurwitsch, 1985, 11).

Toks paties sąmonės akto laikiškumas yra bet kokios veiklos sąlyga. Besitęsiančio akto metu, mes suvokiame kad aktas patirtas prieš akimirką yra tas pats aktas „dabar“ – mes suprantame, kad tema, kuria domimės, yra ta pati, kuria domėjauisi prieš akimirką.

Kitas svarbus momentas kalbant apie laikišką sąmonės aktų sandarą, yra tas, jog sąmonės akto, kaip besitęsiančio suvokimas yra temos identifikavimo sąlyga. Taigi, galima sakyti, kad periferinis arba iki-refleksyvus sąmonės akto suvokimas yra sąlygotas sąmonės

akto laikiškumo. O temos, kuria domimės, realizavimas ir refleksija yra galima ir lydima iki-refleksyvaus suvokimo apie paties patyrimo išgyvenimus. Sąmonės periferija lydinti tematinį procesą yra nesąmoningai suvokiama. Bet tai nėra nesąmoningumas, o ikirefleksyvi, netematizuota sąmonės lauko dalis, kuri gali būti reflektuojama ir įsisąmoninama, galimybė, potenciali tematinės veiklos tema. Kitais atvejais, kuomet mes suvokiame aktus, kuriuos patiriame dabar, bet skirtingai nuo aktų, kuriuos patyrėme prieš minutę, mes suvokiame mūsų vienos temos pakeitimą kita tema. Tuo metu temos pasikeitimas yra suvokiamas periferiškai tik su sąlyga, kad nauja tema nėra prasmiškai susijusi su prieš tai buvusia. Tokiu atveju, tematinė veikla yra pertraukiama, arba kitaip sakant, pertrauka atsiranda tematinėje veikloje. Tačiau pertrauka negali būti suprasta kaip stagnacija, sąmonės nesąmoningumas ar bet kokios sąmoningos veiklos nutraukimas. Priešingai, ši pertrauka nenutraukia sąmoningos veiklos, bet pats susidomėjimas nauja tema, kuri yra nesusijusi su prieš tai buvusia, yra suvokimo momentas vienos temos pakeitimo kita tema. Nors temos yra nesusijusios, aktai per kuriuos šios temos yra tematizuojamos, yra susiję vieni su kitais. Ši jungtis yra galima todėl, kad periferinė savivoka būnant „viena tema, lydi, bent jau pirminės veiklos fazes, tematizuojant naują temą“ (Gurwitsch, 1985, 11).

Gurwitschius pažymi, „jei nėra prasminio ryšio tarp naujų temų, tuomet mes patiriame – vidinio suvokimo forma – laikiškai“ (Gurwitsch, 1985, 11). Kuomet viena tema yra pakeičiama nauja tema, tuomet sąmonės aktai yra lydintys naujos temos tematizavimo procesą, bet jau retencijos formoje. Tai jau buvusi tema, kuri duota esamos tematizavimo metu. Sąmoninga veikla yra nenutraukiama, nes sąmonės aktai sudaro vientisą sąmonės srautą, kuriame vieni aktai lydi kitus. Visi patirties išgyvenimai sudaro sąmonės vieningą išgyvenimų srautą, kuriame vienus išgyvenimus keičia kiti, o tie patys buvę išgyvenimai yra ikirefleksyviai užlaikomi retencijos formoje, tematizavimo proceso metu.

Kitu atveju, kuomet temos yra prasminiame sąryšyje, vienos temos pakeitimas kita nėra suvokiamas. Tuomet buvusi tema bus naujos temos tematiniam lauke, ir determinuos pastarosios tematizavimo procesą. (Gurwitsch, 1985, 12-14). Tačiau sąmonės aktai, kuriuose buvo duota „buvusi tema“, liks sąmonės periferijoje. Gurwitschius teigia, temos tematizavimas nėra determinuojamas buvusių sąmonės aktų (Gurwitsch, 1985, 12-14). Taigi, galima teigti, kad kintantys išgyvenimai sudaro sąmonės turinį, tačiau vienu išgyvenimų dalyvavimas kituose (retencijos formoje – aut.) lemia nekintančio laiko tęstinumo įspūdį. Kiekvienas sąmonės aktas yra laikiškas: „aktualios dabarties“ suvokimas,

lydimas „buvusios dabarties“ užlaikymo retencijos formoje, ir „būsimos dabarties“ lūkesčio protencijos formoje. Laikinas sąmonės aktas yra periferiškai suvokiamas kaip besitęsiantis, laikiškas ir kintantis tematizavimo proceso kontinuumas.

Sąmonės aktai yra suvokiami periferiškai abiem atvejais, tai yra (1) Kai viena tema yra pakeičiama kita, kuri yra prasminiame sąryšyje. Buvusi tema priklauso tematiniam laukui ir determinuoja suvokimą naujos temos, bet buvusios temos sąmonės aktai lydės naujos temos tematizavimą retencijos formoje. (2) Kai temos nėra prasminiame sąryšyje. Buvusi tema yra suvokiama periferiškai.

Kitas svarbus aspektas yra tas, kad naujos tematinės veiklos metu periferiškai suvokiama ne tik išgyvenimo laikiškumas ir išgyvenimų persipynimas laike kaip sąmonės srauto vienovė. Bet suvokiami ir kiti marginalūs objektai, kurie yra duoti buvusių ar esamų išgyvenimų ateities ir praeities horizontuose. Tad sąmonės aktai, nepriklausomai nuo juose duoto objekto, išlaiko fenomenalaus laiko marginalią sąmonę.

Verta pastebėti, kad nors Gurwitschius formuluoja sąmonės arba fenomenalaus laiko perferinio statuso sampratą, visgi Husserlis yra fenomenalaus laiko sampratos autorius. Husserlio filosofijoje, retencija, pirminė impresija ir protencija yra neatsiejamos nuo aktualios dabarties deskripcijos. Retencijoje yra galimas objekto užlaikymas ir refleksija. Zahavi pabrėžia, kad pirminė impresija yra objekto dabarties fazės sąmonė (Zahavi, 2003, 89). Kiekviena aktuali dabartis yra sudaryta iš trijų fazių: impresijos, retencijos ir protencijos. Objekto aktuali dabartis turi horizontą, kurį sudaro ne retencija ir protencija, bet užlaikomo objekto praeitis ir ateitis. Zahavi, pažymi, retencija yra sąlyga refleksijos galimybei (Zahavi, 2003, 89). Panašiai teigia ir Jonkus:

„Husserlis analizuodamas laiko patirtį parodo, kad laike yra konstituojami ne tik patyrimo objektai, bet ir patys suvokimo aktai. Santykį tarp subjektyvaus laiko ir absoliutaus srauto Husserlis apmąsto pasitelkdamas santykį tarp reflekyvaus ir ikireflekyvaus savęs patyrimo. Tai santykis tarp eksplicitiškos, tematizuojančios, objektivuojančios refleksijos ir implicitiško savęs patyrimo, kuris būdingas visiems sąmonės aktams ir yra reflekyvaus savęs patyrimo sąlyga“ (Jonkus 2009,132).

Galime daryti išvadą, jog Gurwitschiaus laiko ir paties sąmonės srauto vienovės sampratos neprieštarauja Husserlio fenomenologinės filosofijos principams. Gurwitschius akcentuoja sąmonės arba suvokimo aktų periferiškumą. Tad, patiriančio subjekto buvimas pasaulyje yra sąmoningo gyvenimo išraiška.

Dar vieną sąmonės periferijos objektų tvarką apibrėžia savojo kūno patyrimą. Gurwitschius teigia, kad „kuomet patiriame objektą, mes turime tam tikrą savojo kūno

padėties suvokimą ir jos (mūsų kūno padėties – aut.) keitimą priklausomai nuo patiriamo objekto padėties. Husserlis, kalbėdamas apie kūno judesius daro skirtumą tarp netematinių kinestetinių judesių ir viso kūno judesio. Gurwitschius tarsi atkartoja savo mokytojo žodžius duodamas šiuos kūno pavyzdžius: „stebint skrendantį paukštį, mes suvokiame savo akių ar galvos judesius priklausomai nuo stebimo paukščio skridimo trajektorijos“ ar „pamatome namą, kurį galime apeiti keisdami savo kūno padėtį“ (Gurwitsch, 1985, 24). Galima pažymėti, kad Merleau-Ponty irgi pabrėžia kūno aktyvumo ar judėjimo svarbą suvokimo problematikoje. Merleau-Ponty pritaria Husserliui, kad kūnas veikia kaip viena sistema ir suvokia skirtingas kinestezes kaip to paties kūno judesius. O taip pat dar kartą kviečia sugrįžti prie atidesnės įkūnyto buvimo pasaulyje analizės ir pažvelgti į kūno problemą iš kūno ir pasaulio fenomeno perspektyvos.¹⁶ Kinestetiniai patyrimai vaidina svarbią rolę vieno ar kito pasaulio reiškinių suvokime. Viena vertus, mes patiriame savo kūną kaip neišvengiamai dalyvaujantį suvokimo procese, kita vertus, kūnas pasirodo nėra dominuojanti mūsų temos dalis. Tai, kas yra subjekto suvokimo objektas yra įvardinama tema. Visa kas tiesiogiai susiję su tema, šiuo atveju - augantis medis už namo ar tam tikros formulės, kurios sprendžiamos norint įrodyti matematinę teoremą, sudaro temos tematinį lauką. Tai, kas nesusiję su tema ir nėra tematinio lauko dalis yra sąmonės periferijoje. Taigi, mano kūnas, anot Gurwitschius, yra „vienas iš trijų faktorių, kuris dažniausiai yra sąmonės periferijoje“ (Gurwitsch, 1985, 26).

Tokiame kontekste sąmonės periferija, suprantama kaip „sąmonės pakraštys“, liudija prasminio ryšio ar relevancijos trūkumą su tuo, kas yra subjekto tema. Tai yra su tuo, kas yra reflektuojama ir kam skirtas subjekto dėmesys. Kuomet stebime namą ar mąstome apie matematinę teoremą, kūnas yra sąmonės periferijoje ir neįtakoja paties namo ar matematinės teoremos suvokimo. Arba kitaip sakant, kūnas dažniausiai yra iki-refleksyviame sąmonės lygmenyje. Gurwitschius teigia, jog periferija niekada negali nutraukti tematinio proceso (Gurwitsch, 1985, 27). Sąmonės laukas ir jo skirstymas į temą, tematinį lauką ir marginaliją reiškia tai, kad visi sąmonės lauko komponentai nėra įsisąmoninami vienodai. Todėl subjekto veikla pasaulyje pasirodo kryptingai suvokiama, nes subjektas gali pasirinkti savo temą kaip vieną iš galimų. Tačiau kūnas tuomet pasirodo periferijoje, kuri nerelevantiška ir atskirta nuo tematinio lauko. Temos relevantiškumo aspektą plačiau aptarsime kitame disertacijos poskyryje.

---

¹⁶ Pagrindiniai Maurice Merleau-Ponty filosofiniai veikalai, kuriuose nagrinėjama kūno ir pasaulio fenomeno problematika yra *Suvokimo fenomenologija* ir *Matoma Nematoma*.

Šiuo metu galima išskirti tai, kad geštaltpsichologijos idėjų eksplikacija yra atliekama ne tik Gurwitschiaus fenomenologinės filosofijos kontekste. Merleau-Ponty ankstyvajame savo veikale *Elgesio struktūra*, taip pat kritikuoja klasikinę psichologiją, biheviorizmą. Filosofo kritika yra nukreipta prieš bet kokią natūralistinę analizę, tikrovės redukavimą į fizinius reiškinius. Remdamasis geštalteoretikų formos sąvoka, Merleau-Ponty žmogaus elgesį traktuoja kaip vientisą ir nedalomą struktūrą. Vėlesniame veikale *Suvokimo fenomenologija*, Merleau-Ponty panašiai kaip Gurwitschius pasiskolina geštaltpsichologų nagrinėtą figūros ir fono idėją. Gyvenamo kūno veikimas suponuoja veikimo lauką. Merleau-Ponty teigia, kad kūnas – tai forma, kuris turi neutralų kontekstą (Merleau-Ponty, 1967). Taigi, galima teigti, kad geštaltpsichologijos idėjos yra artimos fenomenologinės filosofijos problematikai. Geštaltpsichologija atlieka aprašomuosius patirties stebėjimus, nes dažnai išgyvenami dalykai pasirodo nėra paprasčiausi pojūčiai. Geštalteoretikai patirties stebėjimus panaudoja suvokimo problemoms spręsti, ir prieina prie išvados, kad mūsų patyrimų pasaulis yra prasmingai suorganizuotas. Kita vertus, Merleau-Ponty filosofijoje geštaltpsichologai yra kritikuojami už tai, kad neteisingai panaudoja savo pačių idėjas. Kalbėdami apie formos sąvoką, jie kalba apie dėsningumo buvimą gamtoje, tačiau pamiršta, kad suvokiantysis yra tas, kuris susieja skirtingus įvykius ar dalykus į bendrą visumą. Anot Merleau-Ponty, tik paties suvokiančiojo suvokime galioja bet kokie dėsniai kaip suvoktojo pasaulio forma.¹⁷

Sugrįžkime dabar prie sąmonės kaip įsisąmonintos patirties vaizdinio. Pasakymas, kad sąmonė suprantama kaip patirties įsisąmoninimas nėra tikslus ta prasme, kad kūnas, kuris yra sąmonės pakraštyje nėra įsisąmoninamas. Kiekvienos temos arba sąmoningos veiklos metu yra tematizuojama/įsisąmoninama tam tikra tema. Tad klausimas apie tai, kas nėra tematizuojama yra klausimas ar tai gali būti mūsų tema? Gurwitschių domina kokia yra mano kūno sąmonė kasdieniame pasaulyje? Tad šį klausimą reikia suprasti taip: ar kūnas, kuris nėra mano tema gali būti tematizuotas? Kodėl mes neabejojame savo kūniškumu, kuris kasdienio buvimo pasaulyje metu dažniausiai yra suvokiamas periferiškai?

Mes nereflektuojame periferinės sąmonės lauko srities, bet „nėra momento mūsų sąmoningoje veikloje, kuomet mes visiškai nesuvoktumėme savo kūno judesių, kadangi visuomet mes kažką veikiame, tai yra vaikštome, sėdime, stovime ar gulime“ (Gurwitsch, 1985, 27). Suabejojus savo kūniškumu, mes atsigrežiame į savo kūno patirties išgyvenimą

---

¹⁷ Remdamasis geštalteoretikais Merleau-Ponty (Visų pirma, Kohler'iu) kritiškai vertina jų pačių idėjas. Žiūrėti literatūros sąrašą: Merleau-Ponty (1967).

ir randame, kad kūnas visada buvo ir yra čia. Kūnas pasirodo kaip esantis sąmonės periferijoje, kuri nėra tematizuojama. Bet kiekvieną kartą suabejojus aš galiu tematizuoti savo kūną, kuris taps mano sąmonės tema. Kitaip pasakius, kuomet skaitydami veikalą *Marginali Sąmonė* suabejojame savuoju kūniškumu, mes susivokiame, kad sėdime, o savo rankų pirštais vartome knygos puslapius, ir per savo akis žiūrime į tą pačią knygą, kurios turinys mus domina. Kasdieniame pasaulyje manasis kūniškumas yra nekvestionuojamas.

Kasdienėje pasaulio patirtyje, natūralioje nuostatoje žmogus neabejoja savo kūno ir pasaulio tikrumu. Todėl Gurwitschius teigia:

„Tikėjimas natūralia nuostata randamas ir laiduojamas tik jutiminio pasaulio ir įkūnyto buvimo sąmonės periferijos“ (Gurwitsch, 1985, 25).

Šiuo atveju, įkūnyto buvimo pasaulyje periferija yra sąmonės vienovę laiduojantis faktorius, nes kūno buvimas periferijoje reiškia kūno netematinį pobūdį suvokimo procese. Gurwitschius klausia apie kūno sąmonę kaip kūno periferinį statusą natūralioje nuostatoje. Tačiau šis klausimas tarsi fenomenologinės redukcijos atlikimas suponuoja kūno patirties išgyvenimų aprašymą. Atsakymas randamas aprašant kūno patirtis, kuomet kūnas nėra mūsų tema arba yra iki-reflesyviame sąmonės lygmenyje.

Anot Gurwitschiaus, patys akivaizdžiausi kūno periferiškumo pavyzdžiai, kurie laiduoja mūsų įsitikinimą kūno tikrumu ir įkūnyto buvimo pasaulyje akivaizdumu yra kinestetiniai patyrimai (Gurwitsch, 1985, 25-29). Pavyzdžiui, kai mes skaitydami perverčiame knygos puslapius, mes daugiau ar mažiau aiškiai suvokiame rankos judesį, netematizuodami šio judesio suvokimo, kuris mus lengvai atitraukia nuo minčių apie kurias šiuo metu galvojame. Ar tuo pat metu, mes galbūt suvokiame, tik labiau miglotai ir neaiškiai, savo akių judesius, kuomet žvilgsnis seka knygos puslapio eilutėmis. Pateikdami šiuos savojo kūno suvokimo pavyzdžius, anot Gurwitschiaus, situacijas, kuriose mano kūno judesiai nėra tema ar reikšminga tematinio lauko dalis, randame savo kūną sąmonės periferijoje.

Kiti kūno buvimo sąmonės periferijoje pavyzdžiai, kuriuos Gurwitschius pateikia yra virtualios ar potencialios kinestetinės patirtys. Potencialu yra mūsų sąmonės galimybė pasirinkti ar pratęsti esamą kūno padėtį, ar tam tikrus judesius, ir juos pakeisti kitais. Pavyzdžiui, kai sėdime, mes galime atsistoti, o kai vaikštome, mes galime tęsti ėjimo procesą, arba galime eiti lėčiau ar greičiau, ar pakeisti ėjimo kryptį ir t.t. Kūno padėties keitimo galimybės Gurwitschiaus filosofijoje įvardinamos mūsų sąmonės laisve keisti ar nekeisti savo kūno padėtį. Taigi kūniškas buvimas pasaulyje yra suprantamas kaip galimybė pratęsti arba praplėsti patirties lauką. Bet kūniškos padėties keitimas galimas

netgi neatliekant vienokių ar kitokių fizinių judesių, nes tai priklauso tik nuo mūsų laisvos valios pasirinkti juos atlikti, ar ne. Pavyzdžiui, pamačius namą, jis mums pasirodo tam tikroje perspektyvoje, tam tikru atstumu, todėl mes galime prieiti arčiau arba apeiti namą iš kitos pusės ir t.t. „Taip, tai tiesa, jog daiktai atsiranda patyrimo priklausomai nuo mūsų kūno padėties“, - teigia Gurwitschius, „pavyzdžiui, pastatas, pasirodo mums iš skirtingų pusių ar perspektyvų kuomet mes vaikštome aplink jį“ (Gurwitsch, 1985, 36). Kita vertus, aš galiu šių kūno judesių tiesiogiai neatlikti.

Taigi, Gurwitschius fenomenologijos kontekste, mes turime sąmonės laisvę judėti net kol esame statiški. Šiose situacijose mūsų tema yra patiriamas objektas. Šis objektas, ar kūnas būtų judesyje ar statiškas, mums atsiveria patyrimo lauke, t.y. patiriamas aplinkoje, kuri yra jo tematinis laukas. Bet mūsų kinestetinės patirtys, nesvarbu ar aktualios, ar virtualios (potencialios – aut.) nėra atskirtos nuo patirties lauko ir joks esminis pokytis neįvyksta šiame lauke, kuomet mes pakeičiame savo kūno poziciją, ar ne. Viena vertus, tema arba suvokimo objektas nėra izoliuotas ar atskiriamas nuo tematiškai su juo susijusių kitų patirties išgyvenimų ar išgyvenimuose duotų objektų. Kita vertus, kiekvienas suvokimas nurodo į potencialiai galimų suvokimų duotį. Vėlgi kūno intencionalumas nurodo ne tik į realiai esančius ir patiriamus objektus, bet ir į galimai potencialius suvokimus.

Santykis tarp išorinių daiktų patyrimo ir kinestetinių patirčių nurodo į tai, jog jos (patyrimo objektų ir kinestezinės patirtys – aut.) suvokiamos kartu. Kitaip sakant, potencialiomis ar virtualiomis kinestetinėmis patirtimis galiu suvokti objektą tokį, koks jis yra tik patirdamas ir suvokdamas paties objekto savybes. Virtualios patirtys negali būti suprastos kaip nereikalinga „aš galiu“ išraiška. Šios patirtys atveria „galimybių horizontą“. Matydamas namą iš vienos pusės, aš iškart turiu „pilną namo vaizdinį“, kuris gali kisti dėka mano valios išraiškos apeiti jį iš kitos pusės, ar ne. Kita vertus, šios kinestetinės patirtys tiek aktualios, tiek potencialios nuolatos lydi patyrimo procesą kaip periferija, ir nėra tiesiogiai integruotos tematiniame procese. O tai reiškia, kad periferinės kinestetinės patirtys neįtakoja paties reflektuojamo objekto suvokimą, bet nurodo į galimus patirčių pratęsimus. Galima daryti išvadą, kad kol nereflektuojame savo kūno, tuomet nėra įsisąmoninami kūniški mano kaip patiriančio subjekto, judesiai. Pagrindinis mūsų įkūnytų egzistencijos ar kūniškumo, kuris kaip periferija, lydinti mus mūsų sąmoningame gyvenime aspektas yra tas, jog kūnas suvokiamas suvokimo horizonte.

Na ir trečia periferinių objektų tvarka yra sietina su pasaulio problematika. Pasaulis fenomenologijoje aprašomas fenomenaliai. Tačiau deskripcija negali būti suprasta laikiškų

ir empirinių pasaulio reiškinių aprašymu. Aprašydami suvokiamus objektus, turime aprašyti juos tokius, kokiais jie yra iš tikrųjų. Deskripcija turi būti noeminė, t.y. apie suvokiamuose objektuose implikuotas prasmes. Fenomenologijoje panaikinamas bet koks dualizmas tarp suvokiančio ir suvokiamo, ar pasaulio ir sąmonės. Pasaulis yra ne paneigiamas, bet atrandamas patirties išgyvenimuose. Gurwitschiaus fenomenologijoje pasaulis įvardinamas fundamentaliausia egzistencijos tvarka, kadangi dažniausiai veiklaus buvimo pasaulyje tema yra jutiminio pasaulio objektai (Gurwitsch, 1985, 44). Juk kada domimės idealiais objektais, pavyzdžiui, kuomet mūsų protinė veikla yra nukreipta aritmetiniams uždaviniams spręsti, tuomet vis tiek esame jusliniame pasaulyje, ar teisingiau pasakius, viename iš jo sektorių, kuriame identifikuojame save.

Tarkime, mūsų tema yra aritmetinis uždavinys, tematiniam laukui priklauso visų pirma skaičiai ir jų sąryšiai, atveriantys mums „aritmetinio horizonto“ lauką. Tačiau tuo pat metu, mąstydami apie aritmetinį uždavinį, mes neabejojame, kad sėdime prie stalo, kuris yra kambaryje ar einame pasivaikščioti į parką. Taip pat neabejojame, kad sėdime ant kėdės, priešais sienoje yra langas, per kurį matosi sodas, ar einame šaligatviu, kuriuo eina kiti žmonės, gatve važiuoja automobiliai ir pan. Juslinis pasaulis yra suvokiamas periferiškai arba savaimė suprantamu. Dar daugiau, aplinkinio pasaulio suvokimas nėra apribotas tik aktualiu suvokimo lauku. Jam priklauso galimi suvokimai ar vaizduotės objektai. Kadangi aplinkinis pasaulis yra neapribotas, pasaulio idėja postuluoja begalybės idėją.

Taigi, tematinės veiklos aktualus suvokimas visuomet implikuoja to, kas netematizuojama arba potencialios veiklos nuorodas į pilnesnį patirties objekto ar objektų grupės suvokimą. Gurwitschius pažymi, „aktualų ir potencialų patyrimo lauką supa neaiškiai suvokiamas, neapibrėžtos tikrovės horizontas“ (Gurwitsch, 1985, 50). Pasaulio visumos duotis, kuri suvokiama periferiškai, yra patirties horizontas. Jei mūsų tema yra jutiminio pasaulio objektas, tai pastarasis yra duotas tam tikrame tematiniame lauke. Patyrimo lauke objektai yra prasminiame sąryšyje su suvokiamu objektu, t.y. tema. Suvokdami kitus aplinkos objektus, atrandame nuorodas į paties suvokiamo objekto pilnesnį suvokimą, o taip pat į dar platesnį, neapibrėžtą tematinio lauko horizontą.

Galime teigti, jog jutiminio pasaulio periferiškas suvokimas priklauso nuo konkrečios subjekto tematinės veiklos. Jei tema yra idealūs pasaulio objektai, tuomet vis tiek bus periferiškai suvokiamas tam tikras jutiminio pasaulio segmentas. Konkreti aplinka, kurioje subjektas identifikuoja save kūniškos padėties atžvilgiu. O jei tema yra jutiminio pasaulio objektas, tai vis tiek bus periferiškai suvokiamas potencialus, tematinį lauką

pratęsiantis, universalus ar kitaip tarus, begalinis horizontas. Visos kinestetinės patirtys yra susijusios su tikėjimu pasaulio tikrumu, tiek perceptinio, tiek horizontinio, priklausomai nuo to, kuris yra tematiniam lauke ar abu yra periferijoje. Pasaulio objektai yra patiriami iš tam tikros perspektyvos, pasirodo tam tikru kampu ir iš tam tikro atstumo. Kinestetinės patirtys, kurios periferiškai lydi tematizavimo proceso eigą, liudija, kad kūniškumas ir kūniška veikla yra jutiminio pasaulio patyrimo sąlyga. Pasak Gurwitschiaus, kūno galūnių ar viso kūno judesiai yra formuojantys egzistencinės tvarkos apibrėžtis: jei priimama atitinkama nuostata, yra galima suvokti tam tikrą horizonto lauko sferą. Tai galima padaryti dviem būdais:

Pirma, subjektas gali pasitelkti vaizduotės sferą. Virtualių ar potencialių kinestetinių patirčių realizavimas įsivaizduojant, kas gali būti duota patirtyje paliekant tematinį patyrimo lauką.

Antra, judant kūniškai. Vienas patyrimo laukas pakeičiamas kitu patyrimo lauku.

Jutiminio pasaulio duotis nėra apibrėžta. Vienas patyrimo arba tematinis laukas gali būti keičiamas kitu. Bet naujam lauke bus implikuotos nuorodos į dar kito lauko patyrimą ir t.t. Gurwitschius reziūuoja: „begalinio horizonto atvertis yra „pasaulio“ kaip visa apimančio horizonto duotis“ (Gurwitsch, 1985, 53). Pasaulis yra duotas kūniškos ir laikiškos patirties išgyvenimuose, tiek aktualiuose, tiek potencialiuose. Tikėjimas pasaulio tikrove yra randamas patirtyje. Gurwitschius pažymi, jutiminio pasaulio periferinis suvokimas lydi kiekvienu mūsų sąmoningo gyvenimo metu. Taigi, tikėjimas tikrove sugražinamas sąmonės periferijoje arba ikirefleksyvios sąmonės duotyje.

Verta pastebėti, kad Gurwitschius pristatydamas tris pagrindines egzistencijos tvarkas, kurios visuomet periferiškai suvokiamos ir lydi bet kokią žmogaus tematinę veiklą, akcentuojama veiklaus subjekto gyvenimo natūralios nuostatos aplinkoje deskripciją. Galbūt todėl glaustai pristatydamas egzistencijos tvarkas veikale *Sąmonės laukas* autorius jas pateikia po antrašte, kuri nurodo į „kai kurias ontologines problemas“. Kita vertus, nepamirškime, jog kasdienio pasaulio tematizavimas yra fenomenologinio metodo realizavimas aprašant natūralios nuostatos pasaulį. Todėl Gurwitschiaus trijų egzistencijos tvarkų analizė gali būti įvardinta kasdienio, jutiminio pasaulio fenomenologija, bet ne paprasčiausio kasdienio buvimo natūralioje nuostatoje aprašymu. Sąmonės periferija yra potenciali tema, duota potencialiuose tematinuose laukuose. Marginali sąmonė yra potenciali tematinė sąmonė. Potencialios sąmonės aktualizacija priklauso nuo subjekto valios, kuris gali pasirinkti aktualizuoti vieną iš potencialių temų ar ne. Kitaip sakant, sąmonės periferija yra ikirefleksyvus sąmonės lygmuo, kuris gali būti

įsisąmoninamas refleksijos būdu. Visi sąmonės lygmenys ar visos sąmonės lauko sritys gali būti įsisąmonintos. Patirties objektai esantys sąmonės periferijoje yra sąmoningos veiklos išgyvenimai.

Dar kartą pasikartosime, kad Gurwitschiaus universalios horizonto samprata artima Husserlio vėlesnio kūrybos laikotarpio filosofijai. Tiksliai pažymi Jonkus, teigdamas:

„Husserlis pasaulį vadina universaliu horizontu, kuriame kaip visuminiame patirties lauke mums yra duoti daiktai. Potenciali sąmonė nurodo į galimas aktualizacijas. Nematomos daiktų pusės potencialiai yra mūsų tolimesnių patirčių pratęsimo objektai. Namą aš galiu apeiti, į kitą šalį aš galiu nuvažiuoti, o jei ne, man visada pagalbės vaizduotė, kuri gali mano patyrimo objektu paversti net ir tolimiausias planetas” (Jonkus, 2009, 142).

Apibendrinant sąmonės periferijos aprašymus, galima teigti, kad jutiminio pasaulio periferijos arba periferiškai suvokiamo pasaulio horizonto idėja yra artima Husserlio fenomenologinei filosofijai. Tai kasdienio pasaulio fenomenologija, kurios aprašymuose konstituojamas kūniško ir laikiško, psicho-fizinio subjekto buvimas praktiniame pasaulyje. Sąmoningas buvimas pasaulyje yra suvokiamas eksplikuojant fenomenalaus laiko sampratą. Bet kokios veiklos pasaulyje metu, periferiškai suvokiamas ne tik išgyvenimo laikiškumas ir išgyvenimų persipynimas laike kaip sąmonės srauto vienovė. Bet suvokiami ir kiti marginalūs objektai, kurie yra duoti buvusių ar esamų išgyvenimų, ateities ir praeities horizontuose. Kūniškas buvimas pasaulyje yra įpročių ir veiklos schema nereikalaujanti nuolatinės subjekto kūniškos refleksijos. Kūnas nėra suprantamas tarpininku tarp juslinio pasaulio ir patiriančio subjekto. Gurwitschius palaiko geštaltpsichologų teorines pažiūras, kad kūnas nėra organizmas, kuris yra anatomijos ar psichologijos mokslų objektas. Viena vertus, kūnas yra patyrimo sąlyga, nes savo kūnu yra patiriami natūralaus pasaulio objektai. Kita vertus, tik per kūno patirtis yra suvokiami ir laikiškuose patirties išgyvenimuose užlaikomi arba išlaikomi patirties objektai. Visų pirma, Gurwitschius nagrinėja „jau“ patirto pasaulio sampratą. Tad kūno patirties išgyvenimas suvokiamas ar įsisąmoninamas labiau periferiškai, nes dažniausiai reflektuojamas ne pats kūnas, o tai, kas duota kūniškos patirties išgyvenimuose. Kūniškas buvimas pasaulyje yra laikiškas, įkūnytas buvimas kasdieniame pasaulyje, kuriame psicho-fizinio subjekto veikla yra struktūruota ir orientuota. Taigi, sąmonė - tai struktūruota, orientuota ir prasminga veikla, prasmingame pasaulyje, kuriai būdingas ne statiškumas, kurį suponuoja lauko idėjos aprašymas, bet priešingai, intencionalumas kaip nuolatinės lauko transformacijos esminis bruožas Intencionalios sąmonės tematika bus plačiau aptarta antrame disertacijos

skyriuje, kuriame dar kartą, tik kitu rakursu paliesime dabar jau aptartas tematinės ir periferinės sąmonės sritis.

1.2.3 Relevancijos ryšys ir teminės sąmonės elementų modifikacijos

Anksčiau teigėme, jog Gurwitschius sąmonės lauko samprata yra formuojama remiantis pagrinde geštalteoretikų idėja, tai yra santykiu tarp figūros ir fono. Gurwitschius, atitinkamai dėmesio sritį priskiria temos apibrėžimui, o antrąjį planą, arba kaip mes sakome, foną, dar išskirsto į tematinio lauko, ir jo periferijos dalis. Kaip jau minėjome, dalykai, kurie priskiriami tematinio lauko sričiai gali būti prasminiam santykyje vieni su kitais, arba Gurwitschius žodžiais pasakius, relevantiški temai. Tuo tarpu visa kita, kas lieka, yra taip pat tematinio lauko dalis, bet neįtakoja temos, nėra relevantiški ir gali būti priskiriami tik sąmonės periferijos sričiai. Šiame tyrimo poskyryje mus dominantys klausimai skamba taip:

Kaip suprasti relevancijos santykį? Kuo remiantis formuojamas prasminis ryšys tarp sąmonės elementų? Kadangi sąmonės laukas suponuoja nuolatinį kismą, tai kaip yra pagrindžiama sąmonės elementų kaita?

Visų pirma, galima numanyti, jog Gurwitschius relevancijos santykį tarp sąmonės elementų aprašo remdamasis išimtinai geštalteoretikais. Santykis tarp geštalto ir geštaltkomponento Gurwitschius sąmonės filosofijoje aprašomas nusakant santykio tarp skirtingų sąmonės elementų struktūrą. Tam iliustruoti puikiai tinka plačiai paties Gurwitschius eksplikuojamas geštalteoretikų pavyzdys apie iš kelių taškų (tai yra keletos sąmonės objektų – aut.) sudaromą bendrą vientisos linijos patyrimą (Gurwitsch, 2010, 107). Kai skirtingi taškai popieriaus lape pamatomi kaip vientisa linija, tai tarpai tarp taškų turi būti suprasti ne kaip juos vieną nuo kito žymintis skirtumas, bet priešingai, turi būti labiau suprantami kaip jungties išraiška. Suprantama, šis pavyzdys išreiškia erdvinį sąmonės objektų išsidėstymą, kuriam būdinga figūros ir fono struktūra. Kita vertus, Gurwitschius teigia, jog santykio išraiška būdinga ne tik vizualiniams suvokiniam, bet ir klausos pavyzdžiams (Gurwitsch, 2010, 107). Tarkime, mūsų anksčiau aptartas melodijos, sudarytos iš garsų darinys išreiškia tą pačią relevancijos ryšio struktūrą.

Taigi, turint omenyje geštalteoretikų visumos suvokimo aprašymus, akivaizdu, jog Gurwitschius sąmonės lauko objektus aprašo vadovaujantis jau anksčiau aptartais geštalteoretikais, jų visumos suvokimo pavyzdžiais ir principais. Kita vertus, sąmonės objektų deskripcija, ir siekis aprašyti jų padėtį sąmonės lauke, o taip pat ryšio tarp jų nustatymas, galima sakyti, yra novatoriškas Gurwitschius kaip fenomenologo pasiekimas.

Kitaip pasakius, Gurwitschias siekis aprašyti sąmonės objektus kaip prasminius vienetus yra uždavinys detaliau apmąstyti to kas duota patirties išgyvenimuose duotį. Ir galbūt, šią autoriaus intenciją galima įvardinti kaip siekį tai atlikti detaliau nei padarė jo mokytojas Husserlis.

Embree straipsnyje *Trys relevancijos sampratos Gurwitschias filosofijoje* išskiria tris relevancijos ryšio apibrėžimus, tai yra (1) natūralistinę, (2) praktinę ir (3) teorinę relevancijos santykio rūšis (Embree, 2004, 205-221). Trumpai apžvelkime visas galimas relevancijos ryšio formas. Pirmoji, nurodo daugiausiai į vizualius suvokinius, percepcinių objektų refleksiją. Embree daro išvadą, jog Gurwitschius pratęsia Rubino geometrinių figūrų piešinių analizės materialiais objektais, tokiais kaip namai, automobiliai, medžiai augantys parke, ar stalo prie kurio sėžiu ir rašau aprašymais (Embree, 2004, 209). Tiesa, savo pavyzdžiuose Gurwitschius detaliai aptaria ne tik patiriamų objektų materialias formas, bet ir jų funkcinę ar kultūrinę prasmę. Gurwitschius teigia:

„Figūros nepriklausomybė nuo fono atsiskleidžia kaip žymintis kontūras, kuris atriboja ir išskiria figūrą iš fono priversdamas tai pasirodyti kaip savarankišką visumą. Nepriklausomybė taip pat atsiskleidžia kaip figūros daikto-charakteris kontrastuojantis su fonu, kuris prezentuoja „medžiagos“ ar materijos charakteristikas. Kiekviena tokia figūra pasirodo neatskiriama nuo fono, kuriame pasirodo ir neperkeliamą iš vieno fono į kitą (juodos figūros atveju iš balto fono į raudoną – aut.) be jokios fenomenalios tapatybės pakitimo“ (Gurwitsch, 2010, 208).

Pastebėtina, jog geštalteoretikai apsiribojo daugiau materialių objektų suvokimo aprašymais, tuo tarpu Gurwitschius, kaip matome, akcentuoja ir objekto prasminę duotį – tai yra funkcionalinę prasmę, vieną ar kitą kultūrinį kontekstą.

Galima teigti, jog natūralistinei relevancijos santykio rūšiai iš dalies būtų priskiriama dauguma mūsų anksčiau aptartų pavyzdžių. Tai tiek Kasiopėjos žvaigždyno išskyrimas danguje, tiek išgirstos ausiai mielos melodijos kavinėje klausymasis. Tiesa, tiek žvaigždyno pamatymas, tiek melodijos išgirdimas kiekviename kontekste bus vis kitas. Tai sąlygoja nuolatinė sąmonės srauto tekmė, ir vis nauji patyrimai, nors sąmonės „natūralistiniai“ ar „materialūs“ prasminiai objektai yra tie patys. Galbūt ta pati melodija sukels nostalgiją ar išsiskyrimo liūdesį, nors anksčiau, kitame fone, kitomis aplinkybėmis buvo lydima visai kitokių jausmų.

Praktiniam relevancijos santykiui Embree priskiria patirties subjekto aktyvumo patirtis. Puikiai tam tinka iliustruoti anksčiau Gurwitschias aprašytas pavyzdys apie rašymą ar skaitymą, kuomet patirties subjekto tematinės veiklos tema yra rašomas tekstas,

ar skaitoma istorija. Gurwitschius teigia, jog tiek rašiklis yra skirtas rašymui, tiek plaktukas, kaip darbo įrankis, turi savo paskirtį (Gurwitsch, 2010, 49; 231). Rašiklis nėra tiesiog juodas daiktas, vienokio svorio ir tokios formos, taip pat kaip ir plaktukas yra instrumentai su savo funkcionaline prasme, kuri sąlygota mano kaip patirties subjekto elgsenos. Kuriai sąmonės lauko sričiai priklauso vienas ar kitas objektas nėra tas kriterijus, kuris sąlygoja vienos ar kitos tematinės veiklos eigą. Vienu rašymo momentu knyga tiesiog periferijoje guli padėta ant stalo ir yra nenaudojama, bet kitu momentu, kuomet iškyla poreikis susirasti viena ar kitą mintį, apie kurią rašau ar interpretuoju savajam tekste, mane, kaip patirties subjektą, priverčia paimti knygą į rankas ir atsiversti (Gurwitschius, 2009c, 200). Pasibaigus rašalui, rašiklis pertrauks mano veiklą ir primins apie save. Kitais žodžiais tariant, keičiantis tiek temoms, tiek tematiniams laukams, nesvarbu ar tema yra aprašoma istorija, ar tiesiog rašiklis, kuris patraukia mano dėmesį. Vieni ar kiti objektai, vienos ar kitos tematinės veiklos metu, bus prasminiame santykiyje, kaip Embree apibrėžia, praktiniam santykiyje su vykdoma veikla. Trumpai tariant, būti naudingu tematinės veiklos komponentu, reiškiasi būti relevantiškam vykdomai veiklai.

Šis praktinio santykio su vykdoma tematine veikla momentas, tarsi sava funkcionaline prasme sąlygoja vienokią ar kitokią veiklos eigą, o kartu, leidžia sudaryti tam tikras sąlygas suprasti vienokią ar kitokią elgseną, atsižvelgiant į socialinių, kultūrių skirtumų, netgi amžiaus kriterijaus sąlygas. Tarkime, skirtingos namų aplinkos terpės įgauna skirtingas funkcionalines prasmes, kuriose priimtina arba ne užsiimti vienokia ar kitokia veikla, o santykiai tarp skirtingų asmenų grupių, darbo santykiai, santykiai pagal numatomas amžiaus grupes, lyties ar rasės kriterijai gali taip pat koreguoti veiklos eigą. Specifiniu santykiu gali būti apibrėžti darbo aplinkos, šeimos ar kitų terpių kontekstai. Taigi, galima daryti prielaidą, kad Gurwitschiui šio praktinio relevancijos santykio įtvirtinimas bent iš dalies leidžia numatyti permainų sąmonės lauke galimybes.

Trečia relevancijos ryšio rūšis, pasak Embree, yra formali - mokslinė relevancija (Embree, 2004, 216). Šiai relevancijos rūšiai iliustruoti labiausiai tinka logikos mokslo dėsnų tarpusavio santykiai. Apie tai Gurwitschius rašo daugiausia veikale *Sąmonės laukas*:

„Sekant argumentų grandinę, mes apsvairstome vieną propoziciją po kitos. Kiekviena propozicija tampa nauja tema <...> pereinant nuo vienos propozicijos prie kitos, mūsų dėmesys dažniausiai yra nukreiptas į dalykus, į kuriuos tos pačios propozicijos ar propozicijų sistemos nurodo, ne į pačias propozicijas savaime, bet į jų sąjungą ir loginę struktūrą (Gurwitsch, 2010, 329).

Gurwitschius reziumuoja, teigdamas, kad logikos dėsniams taip pat būdingas relevancijos ryšio buvimas:

„Jei duota propozicija nurodo ir išreiškia propozicijų sistemą, tai yra tik todėl, kad visi propozicijų sistemos nariai yra relevantiškai tarpusavyje ir priklauso vienai ir tai pačiai sistemai. Čia susidaro konteksto fenomenas. Konteksto sąmonė ar viena į kitą nurodančių nuorodų sąmonė yra relevantiška, nepriklausomai nuo to, kad neapibrėžta ir neaiški“ (Gurwitsch, 2010, 335).

Galima būtų rasti ir daugiau Gurwitschiaus „mokslinio relevancijos ryšio“ aprašymų susitelkiant ties logikos ar matematikos mokslų kontekstais, tačiau pats santykio aprašymo kontekstas yra panašus.

Galiausiai, Gurwitschiaus detaliau neeksplikuota, ar Embree plačiau nenagrinėta, bet atsižvelgiant į anksčiau mūsų aptartas temas, mums aktuali, periferinės sąmonės srities, laiko, kūno ir pasaulio patirčių deskripcija gali būti įvardinta specifine sąmonės sritimi, kuri relevantiška ir yra prasminiame santykyje su tematine sąmonės sritimi. Kaip teigia Gurwitschius, trys egzistencijos tvarkos, laikas, kūnas ir pasaulis, visuomet lydi bet kokią tematinę veiklą, jei viena iš taip vadinamų egzistencijos tvarkų yra tema, tai kitos dvi vis tiek bus periferiškai lydinčios visą tematizacijos procesą, (Gurwitsch, 1985, 22). Vadovaujantis šia Gurwitschiaus teze, galima teigti, kad nors aukščiau minimos egzistencijos tvarkos yra priskiriamos tematinio lauko sričiai, gali būti įvardintos kaip praplėsti tematiniai laukai, o kitų egzistencijos tvarkų, kurios gali būti visiškai nustumtos į sąmonės periferiją, egzistavimas yra išreikštas potencialios tematinės veiklos galimybe. Egzistuoja ir kitos tvarkos, tokios kaip vaizduotės, mokslo idealių objektų tvarka ir pan., kurių objektų sąstatas nebūtinai turi turėti „realaus objekto“ etiketę (Gurwitschius, 2010, 388). Visoms egzistencijos tvarkoms yra būdinga figūros ir fono struktūra. Kaip jau pastebėjome, net ir idealūs logikos mokslo objektai nurodo į visumos idėją. Kita vertus, visos egzistencijos tvarkos kaip skirtingi elementai sudaro vientisą patirties subjekto gyvenimą – visumą, kuriai būdinga nuolatinė kaita, ir kurią įgalina šių tvarkų periferinis relevancijos ryšys. Šia prasme, konkretaus subjekto veikla ar jo gyvenimas kaip visuma, turėtų būti suprastas tik kaip šių egzistencijos tvarkų darinys, kuriam būdingas nuolatinis kismas. Ir šia prasme, objektyvus laikas yra vienintelis liudininkas, kitaip tariant, relevancijos principas, vienijantis visas tvarkas, išreiškiantis buvimą apskritai, įtraukianis laikišką ir intencionalią, bet be erdviškų apibrėžčių individo ar pasaulio sąmonę. Kita vertus, Gurwitschius pastebi, „materialus pasaulis, patyrimo pasaulis, prezentuoja erdvišką, ne tik laikišką, vienybę ir tęstinumą“ (Gurwitsch, 2010, 393).

Grįžtant prie sąmonės lauko kismo, galima teigti, kad vienos temos pakeitimą kita tema arba permainas sąmonės lauke, Gurwitschius aiškina savaiminėmis sąmonės lauko transformacijomis. Savaiminių sąmonės transformacijų arba teminių modifikacijų variantai yra keli. Kadangi pirmiausia susikoncentravome ties trimis nuolat bet kokią tematinę veiklą lydinčių periferinių objektų tvarkomis, tai šiame poskyryje glaustai apibendrinsime anksčiau aptartas temines modifikacijas, ir išskirsime galimas jų variacijas. Gurwitschius pateikia pagrindinius keturis teminius modifikacijų variantus. Glaustai pristatykime kiekvieną iš jų.

Pirma galima sąmonės lauko modifikacija yra tokia: tema ta pati, bet kinta tematinis laukas. Tematinis laukas gali keistis priklausomai nuo to, kaip įsisąmoninama ir reflektuojama tema. Pavyzdžiui, rašalinę, kuri buvo padėta ant stalo, galime pastatyti ant pianino. Dabar mūsų temos tematinis laukas yra visiškai kitoks, bet rašalinė yra suvokiama kaip tas pats daiktas, tik jau kitoje aplinkoje (Gurwitsch, 2009f, 243). Dar vienas pavyzdys, pasak Gurwitschiaus, yra apie skaitymą ir mąstymą (Gurwitsch, 2009f, 248). Kuomet yra skaitoma filosofinė knyga, tuomet tema yra mintis, kurią išdėsto autorius. Tematinio lauko komponentai kinta priklausomai nuo temos suvokimo. Skaitymo ir mąstymo metu gali būti pasirinkta įvairi metodika, priklausomai nuo temos įsisavinimo specifikos. Tarkime, galima domėtis kaip kiti filosofai traktavo knygos autoriaus filosofines pažiūras ir t.t. Taigi, tematinis laukas ir jo komponentai kinta, bet pati filosofinė problema, kurią nagrinėja skaitytojas, išlieka ta pati. Tema yra pastovi, o tematinis laukas laikštas ir kintantis.

Antra modifikacija: tema tampa buvęs tematinio lauko komponentas. Buvusi tema lieka naujos temos tematinio lauko komponentu. Pavyzdžiui, matematinio uždavinio sprendimas (Gurwitsch, 2009f, 238). Uždavinys yra sprendžiamas etapiškai, vienas sprendinys keičiamas kitu ir t.t. Viena tema yra išsprendžiama ir pakeičiama kita tema, o buvusi priklauso esamos tematiniam laukui. Vienas sprendinys turi tematinį lauką, o sprendžiant kitą, prieš tai buvęs sprendinys išlieka dabar esamo tematiniame lauke. Apie vienos temos „užlaikymą“ ar tos pačios temos „projekciją“ jau kalbėjome poskyryje apie periferinę sąmonės sritį. Prie šios temos dar sugrįšime trečioje disertacijos dalyje. Dabar galima konstatuoti, tik kad vienos temos užlaikymas ar kitos projekcija yra fenomenalaus laiko eksplikacija užlaikant buvusią temą retencijos pavidale, o projekciją kaip būsimą temą išreiškiant protencija.

Dar vienas modifikacijos variantas: tema išsiskiria iš periferijos. Pasak Gurwitschiaus, sąmonės periferija yra tos pačios sąmonės lauko dalis, todėl negali būti

suprasta kaip izoliuota ar visiškai atskirta nuo tematinės veiklos, sritis (Gurwitsch, 2009f, 201). Tai potencialios temos sritis, tarkime skaitome knygą, bet tuo pat metu suskambęs telefonas ir draugo žinia pertraukia aktualų tematizavimo procesą. Kaip pastebėjome anksčiau, sąmonės periferijos objektai yra potenciali tematinės veiklos tema.

Ketvirta modifikacija, kurią detaliau aptaria Gurwitschius gali būti išreikšta kaip tos pačios temos modifikacija. Pavyzdžiui, skaitome tą pačią filosofinę knygą. Mūsų tema yra konkreti problema, kūno ir sielos dualizmas. Tačiau tematizacijos proceso metu tema gali būti pakeista dviem variantais. Pirmas, tema gali būti išplėsta tematinio lauko sąskaita (Gurwitsch, 2009f, 243-244). Kūno ir sielos dualizmo problema neapsiribojame, o pradėdami domėtis apskritai dualistinėmis teorijomis. Antra, nauja tema gali išsiskirti iš pačios temos, tai yra konkretizuojama. Pavyzdžiui, mus domina tik kūno problema fenomenologinėje filosofijoje.

Visos šios teminės modifikacijos Gurwitschiaus fenomenologijoje yra aprašomos kaip savaiminės sąmonės lauko transformacijos, tai tiesiog permainos sąmonės lauke. Gurwitschius teigia „neabejotinai esminės tematinių modifikacijų galimybės yra sąlygotos paskiros temos ir struktūrinės ją sudarančių elementų organizacijos prigimties, vietos, kurią užima tema savam lauke, specifinės lauko struktūros; <...> tematinių modifikacijų galimybė yra pagrįsta išskirtinai situacija, jog tema turi sudėtines dalis ir yra lauko centre“ (Gurwitsch, 2009f, 246). Šia prasme, nei viena tema, kuri kiekvienos teminės veiklos metu yra unikali ir užima centrinę poziciją sąmonės lauke, nėra sąlygota paklusti kokiam nors visuotinam transformacijos dėsnui. Aukščiau išskirti keturi modifikacijų variantai konkrečiai nėra pritaikomi vienai ar kitai, vienos ar kitos temos modifikacijai.

Kaip anksčiau pastebėjome, sąmonės lauko detalizavimas ar jo aprašymas vartojant lauko metaforą ir iliustruojant skritulio formą, jokių būdų negali būti suprantamas statiškai, nes pati subjekto veikla suponuoja nuolatines transformacijas, tai yra nuolatinį sąmonės lauko kismą. Modifikacijų dažnis yra nenusipėjamas, o tuo pačiu ir neaprašomas. Detalesnius apibendrinimus galima daryti tik post factum. Galima tik pastebėti, statiškumo iliuzija nėra įtakota Gurwitschiaus metodologijos pasirinkimo, bet paties sąmonės lauko apibrėžimo. Kitais žodžiais tariant, sąmonės laukas gali „platėti“ ir „aiškėti“, arba priešingai, „siaurėti“ ir „blankti“. Viena vertus, sąmonės vienovė laiduojama sąmonės periferijos ekplikacija ir šis lauko „platėjimas“ ar „siaurėjimas“ yra iš dalies nulemtas pasiskirstymo tarp periferinių ir refleksijos objektų, kita vertus, bet kokios veiklos metu, netgi ramybės, tokioje kaip miego ar „gyvenimo“ prisiminimais būsenose, sąmonės

periferija palaiko sąmonės lauko vienovę ir garantuoja nuolatinę jo transformaciją, tai yra vienokią ar kitokią temos modifikaciją.

Tiesa, šis sąmonės lauko neapibrėžtumas, vienos ar kitos modifikacijos galimybės gali būti siejamos su atidos problema. Plačiau apie dėmesio problemą ir Gurwitschiaus sąmonės lauko idėją yra svarstęs Sveras Arvidsonas skirtinguose straipsniuose, ir veikale *Dėmesio sritis*¹⁸. Arvidsonas pateikia daugiau galimų teminių modifikacijų variantų, išskira iš viso dešimt variacijų, remdamasis šiuolaikinės psichologijos eksperimentų rezultatais, savo darbuose gan drąsiai imasi interpretuoti Gurwitschiaus sąmonės lauko idėją. Gurwitschiaus sąmonės sąvoką Arvidsonas savajam filosofiniam projekte pasiūlo pakeisti „dėmesio“ apibrėžimu, ar galbūt labiau tiktų sąvoka „atida“. Šia prasme, sąmonės lauko vidurys gali būti siejamas su reflektuojamu sąmonės prasminiu objektu, tema, į kurią yra nukreiptas patirties subjekto dėmesys. Suprantama, tematinis laukas ir jo periferija yra daugiau ar mažiau suvokiama, ikirefleksyvi sąmonės sritis, kurios vieni objektai yra prasminiame santykiyje su tema ir gali sąlygoti jos suvokimą. Trumpai tariant, tematinio lauko, ir jo periferijos sritis yra tai, kas sąlygoja patiriančio subjekto atidumo lygmenį, Taigi, daugiau ar mažiau patiriantysis subjektas geba suvokti šios sąmonės lauko srities objektus. Ir priešingai, patiriantysis geba daugiau ar mažiau reflektuoti temą priklausomai nuo fone duotų prasminių objektų. Pavyzdžiui, Gurwitschius teigia:

„Asmuo atkreipęs mūsų dėmesį yra mūsų tema. Tačiau jis nėra izoliuotas. Jis atsiranda tam tikram „pasaulyje“ kaip jo narys. Mes negalime jo padaryti mūsų dabarties momento tema nesuprasdami jo įsitikinimų, nuomonės būdingos „jo“ šaliai, laikui, socialinei aplinkai, negalime atsiriboti nuo jo problemų ir bendrų konfliktų. <..> tai yra struktūrinis intersantykis tarp temos ir tematinio lauko; temai atsirandant lauko perspektyvoje“ (Gurwitsch, 2010, 313).

Taigi, vadovaujantis tokia atidumo logika, galima numanyti, kad periferijos srities objektai yra potenciali tematinės veiklos nauja tema, o jų suvokimą apsprendžiantis didesnis atidumo lygmuo gali leisti nuspėti potencialias veiklos temas. Čia galima pastebėti, jog anksčiau aptarta relevancijos ryšio tarp sąmonės elementų samprata papildo galimų modifikacijų aprašymus. Bet, kadangi permainingas būdingas nenuspėjamumo indikatorius, tai detalesnių apibendrinimų šioje tyrimo dalyje atsisakysime. Juolab Arvidsonas gana išsamiai aprašė galimas temines modifikacijas ir jų interpretacijas. Išties, Arvidsono mintis pasinaudoti Gurwitschiaus sąmonės lauko idėja ir susitelkti ties dėmesio

---

¹⁸ Plačiau žiūrėti literatūros sąrašą; Arvidson S. (2004); (2010).

problematika, o kartu integruoti šiuolaikinius psichologų eksperimentus, jų rezultatus, gali būti įvardintas kontraversišku ir gan novatorišku sprendimu.

Prieš pereinant prie ego problemos Gurwitschiaus filosofijos kontekste, ir diskusijos šia tema su Husserliu, glaustai išskirkime šių dviejų filosofų teorines pozicijas, kurias jie užima dėmesio problematikoje. Kaip minėjome, Gurwitschiaus sąmonės lauko idėjoje dėmesys yra sietinas su struktūriniais pokyčiais sąmonės lauke. Husserlio fenomenologijoje dėmesio problema sprendžiama sąryšyje su ego samprata. Tiksliai pastebi ankščiau minimas Arvidsonas, kad nagrinėdami dėmesio problemą Husserlis ir Gurwitschius pasirenka skirtingus išeities taškus, tai yra vienas dėmesį sieja su noetine sąmonės veikla, kitas pasirenka noematinį lauko aprašymą (Arvidson, 2006, 86). Husserliui ego veikla yra sietina su dėmesio problema, ego nukreiptumu į vieną ar kitą nekintamąjį sąmonės prasminį objektą. Gurwitschius, priešingai, dėmesio problematiką sieja su savaiminėmis lauko transformacijomis, ir nesutinka su tokiu Husserlio paskirtu ego vaidmeniu suvokimo proceso metu:

„Dėmesio modifikacija negali būti siejami su pokyčiais apšvietime (turimas omenyje grynasis ego kaip apšvietimo šaltinis – aut.); priešingai, dėmesio modifikacijos paveikia noemos (temos – aut.) turinį iki tokio lygmens, jog radikaliai nauja noema (tema aut.) ją pakeičia“ (Gurwitsch, 2009f, 294).

Esė *Apie neegologinę sąmonės sampratą* Gurwitschius kritiškai vertina ego sampratą apskritai. Tačiau apie tai jau kalbėsime kitame disertacijos skyriuje. Dabar mums yra svarbiausia konstatuoti, jog permainos sąmonėje, Gurwitschiaus filosofijoje, yra pagrindžiamos savaiminėmis lauko transformacijomis. Tokios skirtingos filosofinės pozicijos gali būti paaiškinamos paprastu faktu, jog Husserlio apąstymų išeities taškas yra sąmonės noetinės funkcijos, o Gurwitschiui aktuali noematinė sąmonės analizė. Husserlio filosofijoje ego yra suvokimą struktūruojantis veiksnys, tačiau Gurwitschiaus sąmonės filosofijoje ego yra kritikos objektas. Šis skirtumas gali būti įvardintu vienu iš pagrindinių nesutarimų, išryškėjančių, šių dviejų fenomenologų neakivaizdžioje tarpusavio diskusijoje apie sąmonės sampratą.

Apibendrinant sąmonės lauko idėjos problematiką, galima teigti, kad geštaltpsichologai tyrinėdami suvokimo, patirties išgyvenimų ar mąstymo visybiškumą aprašo daug dėsnių ir principų, kuriais pagrindžia prigimtinį gebėjimą suvokti visybes. Tiesioginės patirties aprašymai, o ne objektyvaus metodo paieškos – tai, kas išskiria geštaltpsichologus iš kitų psichologijos mokyklų tarpo. Kita vertus, geštalteoretikų tyrimai yra pagrįsti laikinų, patyrimo stebimų reiškinių ir jų prasmių aprašymais. Tuo tarpu

Husserlio fenomenologinės filosofijos projekte redukcijos atlikimas siejamas ne tik su nuostatos pakeitimu, bet ir su transcendentalios sąmonės analizės atlikimu. Transcendentali refleksija taip pat yra susijusi su nuostatos pakeitimu, bet tai jau kitas lygmuo nei psichologinis. Taigi, transcendentalinės fenomenologijos projektas negali būti laikomas analogija geštaltpsichologijos tyrimo objektui. Viena vertus, Gurwitschiaus pasiūlyta pirminė redukcijos samprata turėtų būti suprasta tik kaip psichologinė redukcija. Kita vertus, galima teigti, kad kuomet Gurwitschius pradeda kvestionuoti noemos idealumą, tuomet galima daryti prielaidą, kad yra atliekama transcendentalinės sąmonės analizė. Noema, pažymi Gurwitschius, nėra aktas, nei suvokimo objektas, bet yra ideali. Kitaip pasakius, noemos klausimas keliamas tik susitelkiant ties „jau“ patirto objekto patyrimo analize, ar prisiminto asmens prisiminimo. Priešingai, kasdieniame pasaulyje, natūralioje nuostatoje yra neabejojama patyrimu, mąstymu ar netematizuojamas garsas, prisiminimas. Transcendentalinės sąmonės analizė yra atliekama konkrečioje empirinėje situacijoje, bet būtina skirti tai, kas stebima, nuo to, kaip pats stebėjimas tematizuojamas. Plačiau apie noemos problemą bus kalbama sekančiame disertacijos skyriuje.

Taigi, galima daryti prielaidą, jog Gurwitschius radikalizuodamas geštaltpsichologų tyrimo objektą, atlieka fenomenologinės sąmonės sampratos analizę, o geštaltpsichologų pagrindinės idėjos yra reformuojamos ir pritaikomos atlikti fenomenologinius tyrimus. Šiam momentui yra akivaizdu, jog sąmonės laukas pristatomas kaip bendra sąmonės aktų vienovė arba sąmonės srautas, o pats lauko skirstymas į temą, tematinį lauką su jo periferija yra pagrįstas geštaltpsichologijos figūros ir fono idėja. Kitaip sakant, kiekviena tema (figūra – aut.) turi savąjį tematinį lauką (foną – aut.). Permainos sąmonėje pagrindžiamos savaiminėmis lauko transformacijomis ir relevancijos ryšiais.

Apibendrimas

Kritinė geštalteoretikų nuostata psychologistinių pažiūrų atžvilgiu, o taip pat patirties fenomenų ir jiems būdingų apriorinių struktūrų deskripcija nusipelno itin daug Gurwitschiaus dėmesio ir pagyrų. Tiek geštaltpsichologijos, tiek fenomenologijos disciplinas vienija aprašomasis pobūdis. Gurwitschius teigia, kad geštalteoretikų deskriptyvios analizės ir jų rezultatai nurodo į poreikį realius dalykus taip aprašyti, kaip jie yra patiriami, išreikšti, numanyti, kaip duoti konkrečiame patyrimo, tai yra patyriminės noemos terminais – o tai reiškia, kad mes susiduriame su fenomenologijos transcendentalinės patirties objektų konstitucijos problema. Suprantama, prie

transcendentalinės patirties objektų konstitucijos problemos prieinama kiek iš kitos perspektyvos nei Husserlio filosofijoje. T.y. radikalizuojant pastovumo hipotezės paneigimo padarinius ir eksplikuojant subjektyvaus patyrimo ir to, kas jame duota, aprašymus. Patyrimų išgyvenimuose duoti prasminiai objektai pasirodo tokiais, kokiais jie yra.

Sąmonės lauko struktūros skirstymas į temą ir tematinį lauką su jo periferija atitinka įsisąmonintos ir dar neįsisąmonintos sąmonės sričių arba refleksyvaus ir ikirefleksyvaus sąmonės lygmenų skirstymą. Itin daug dėmesio Gurwitschiaus sąmonės filosofijoje yra skiriama sąmonės periferijos sričiai. Periferija yra tematinio lauko pratęsimas. Skirtumas tarp periferijos ir tematinio lauko dalių nusakomas pagal prasminį sąryšį su tema ir galima įtaka tematinio proceso eigai. Tema yra įsisąmoninama, o tematinio lauko ar jo periferijos komponentai suvokiami periferiškai, tai yra ikirefleksyviai. Sąmonės laukas pristatomas kaip bendra sąmonės aktų vienovė arba sąmonės srautas, o pats lauko skirstymas į temą, tematinį lauką su jo periferija yra pagrįstas geštaltpsichologijos figūros ir fono idėja. Kitaip tariant, kiekviena tema (figūra – aut.) turi savąjį tematinį lauką (foną – aut.). Pasak Gurwitschiaus, lauko skirstymas į atitinkamas dalis yra nustatomas pagal tai, ar tema ir tematinio lauko objektai yra prasminiame sąryšyje vieni su kitais, ar ne. Sąmonės periferijoje išsidėstę prasminiai objektai neįtakoja temos. Kadangi tema (arba figūra, daiktas, suvokimo objektas – aut.) yra visuma (Forma, Geštaltas – aut.), sudaryta iš dalių, tai galima daryti prielaidą, kad visumos ir dalies arba vienovės ir daugio santykis galioja ir santykiui tarp temos ir tematinio lauko. Tuomet tampa aišku, ką turi omenyje Gurwitschius, sakydamas, jog tema ir tematinis laukas yra prasminiame santykiyje. Tema užduoda sąlygas tematiniui laukui, o tematinis laukas reikalauja temos. Figūra visada yra fone, bet fonas sąlygoja figūros duotį. Turint omenyje geštalteoretikų visumos suvokimo aprašymus, akivaizdu, jog Gurwitschius sąmonės lauko objektus aprašo vadovaujantis geštalteoretikais, jų visumos suvokimo pavyzdžiais ir principais. Kita vertus, sąmonės objektų deskripcija, ir siekis aprašyti jų padėtį sąmonės lauke, o taip pat ryšio tarp jų nustatymas, galima sakyti, reikalauja Husserlio pristatyto metodo revizijos.

II. FENOMENOLOGINĖ SĄMONĖS SAMPRATA ARONO GURWITSCHIAUS FILOSOFIJOJE

2.1 Sąmonės be grynojo ego samprata

2.1.1 Egologinės sąmonės samprata Husserlio fenomenologijoje

Ankstyvajame veikale *Loginiai tyrinėjimai*, Husserlis daugiausia dėmesio skiria fenomenologinei intencionalumo sampratai. Kaip pažymi Danas Zahavi, autoriaus dėmesys yra nukreiptas į psichologizmo ir natūralizmo kritiką, apmąstoma intencionalios sąmonės samprata, tuo tarpu subjekto arba savipatyrimo klausimai nėra detaliau aptariami (Zahavi, 2002, 51). *Loginiuose tyrinėjimuose* sąmonė suprantama neegologiškai. Sąmonės akto ir sąmonės objekto koreliacijos tema yra plačiau nagrinėjama antrame *Loginių tyrinėjimų* tome, kuriame Husserlis pateikia intencionalios sąmonės sampratą. Dar vėlesniame veikale *Idėjos* I tome, konkretizuodamas fenomenologinės filosofijos metodologijos aprašymus, ir bandydamas atsakyti kieno tai sąmonė, ar kas yra intencionalių sąmonės aktų subjektas, Husserlis formuluoja transcendentalaus subjekto, arba grynojo ego koncepciją. Pastaroji grynojo ego samprata skirtingų filosofų tarpe sukelia dviprasmiškų vertinimų. Dalis Husserlio fenomenologijos tyrinėtojų, tame tarpe ir Gurwitschius su Sartre'u, ego interpretuoja kaip sąmonės centrą iš kurio kyla visi sąmonės aktai, arba, kuris apjungia visus patirties išgyvenimus į vieną visumą. Kiti, su jais nesutinka, ir priešingai, teigia, kad ego turi būti suprastas tik kaip sąmonės srauto vienovės forma. Taigi, šiame poskyryje susitelksime ties grynojo ego samprata Husserlio fenomenologijoje.

Pirmoje disertacijos dalyje jau aptarėme redukcijos sampratą Husserlio filosofijoje ir jos analogiją vertinant pastovumo hipotezės paneigimą Gurwitschiaus fenomenologijoje. Šiame skyriuje į redukcijos problemą pažvelgsime kiek kitu rakursu. Redukcijos samprata yra svarbi tuo, jog po jos atlikimo, ne tik suskliaudžiamas objektyvus pasaulis, bet ir empirinis subjektas redukuojamas į transcendentalų Aš. Redukcijos atlikimas yra ne tik objektyvistinių nuostatų atsisakymas, bet ir subjekto išlaisvinimas nuo bet kokių metafizinių prielaidų. Po suskliautimo, pasak Husserlio, išlieka tam tikras sąmonės „likutis“, kažkas neredukuotino, grynasis ego, kuris nėra suskliaudžiamas, nes sąmonės patyrimo ir jos turinio suskliausti yra neįmanoma. Taigi, šiame poskyryje susitelksime ties grynojo ego samprata, kuri tiesiogiai susilaukia Gurwitschiaus ir Sartre'o kritikos. Kaip šį

grynąjį ego apibūdina Husserlis? Kokia yra grynojo ego funkcija? – tai klausimai, į kuriuos pasistengsime surasti atsakymą susitelkdami ties *Idėjų* I tomo medžiaga.

Pasak Husserlio, natūralioje nuostatoje, bet kokios veiklos metu, ar aš kažką stebėčiau, bandyčiau prisiminti, ar apie kažką svajočiau, kažko norėčiau, būčiau laimingas ar liūdnas, visuomet savirefleksijos pagalba esu aktualizuojamas kaip esantis čia ir dabar (Husserl, 1983,190). Po fenomenologinės redukcijos atlikimo, akivaizdu yra tai, kad fenomenologas turi susitelkti ties grynuoju patyrimo lauku, kuriame nebelieka vietos empiriniam Aš. Bandydamas atsakyti į klausimą kas atsitinka su patirties subjektu po fenomenologinės redukcijos atlikimo? - Husserlis teigia:

„<...> Joks pašalinimas (empirinio subjekto – aut.) negali anuliuoti *cogito* formos ir suprastinti „grynąjį“ akto subjektą“: „būti nukreiptam į“, „būti užsiėmusiam su“, „atsižvelgiant į priimtą padėtį“, „kažką pergyvenant“, „kenčiant nuo“, būtinai įtraukia į savo esmę tai: „spindulį“ (ray – iš anglų kalbos) „prasidedantį iš Ego“, ar priešinga kryptimi, „link Ego“ – ir šis Ego yra grynasis Ego, kurio nepaveikia jokia redukcija“ (Husserlis, 1983, 191).

Viena vertus, teigiant, jog redukcija neanuliuoja *cogito* formos, yra pagrindžiamas subjektyvių sąmonės aktų neliečiamumas. Kita vertus, tvirtinant, jog empirinis subjektas nėra pašalinamas, yra presuponuojamas grynasis sąmonės aktų subjektas. Kitais žodžiais tariant, fenomenologijoje bet kokios patirties išgyvenimų deskripcija suponuoja būtiną ryšio tarp sąmonės aktų ir sąmonės turinio buvimą, o empirinio subjekto redukavimas nepanaikina nuorodų į Aš. Kalbėdamas apie grynosios sąmonės ir grynojo ego santykį, Husserlis abu terminus vartoja sinonimiškai, tad galima daryti prielaidą, kad grynasis ego ir yra subjektyvią sąmonės veiklą išreiškianti forma. Tačiau, būtina akcentuoti, kad *Idėjose* I Husserlis grynąjį ego sieja ne su subjektu, tai yra, jam nėra aktualus subjekto statuso įtvirtinimas kaip nenuginčijamo fakto paskelbimas. Vartodamas sąvoką „ego“, Husserlis nurodo tik į sąmonės veiklą, kuriai būdinga egologinė struktūra kaip tam tikra subjektyvumo forma. Daug kur *Idėjų* I tome filosofas pabrėžia, kad kalbėdamas apie grynąjį ego, jis turi omenyje tik santykį tarp subjektyvių sąmonės aktų ir sąmonės turinio, bet ne ego, kaip šio santykio, ar santykių, subjekto.¹⁹ Tiksliai pastebi Burtas Hopkinsas, šiame Husserlio fenomenologinės filosofijos etape, jis (Husserlis – aut.) yra nesuinteresuotas ego pateikti kaip refleksijos objektą (Hopkins, 2011, 147). Husserlio filosofijos tyrinėtojas pabrėžia, kad *Idėjose* I siekiant detaliau charakterizuoti ego, randame tik „tuščio“ ir neaprašomo grynojo ego sampratą. Panašiai teigia ir Mickūnas, kuris papildo

mūsų svarstymus apie subjekto likimą Husserlio ankstyvojoje filosofijoje, teigdamas, jog „nereikia klaidingai suprasti Derridą puolimo prieš transcendentalinę sąmonę, galvoti, kad ji būtinai yra Husserlio pokalbis su savimi, tapatybė“ (Mickūnas, Sverdiolas, 2004,123). Mickūnui grynasis ego yra perspektyva, erdvinė pozicija, ne asmuo, ne duotis, bet sąmonės vienovės išraiška.

Tiesa, vėlesniame savo veikle *Karteziškosios meditacijos*, apie šio empirinio Aš atsisakymą ir redukcijos atlikimą, Husserlis teigia: „per fenomenologinį epoche aš redukuoju mano Aš, kuris yra gamtos dalis, ir mano sielos gyvenimą – manojo psichologinio savipatyrimo sritį – į manąjį Aš, į transcendentalinio fenomenologinio patyrimo sritį“ (Husserl, 2005, 34). Galima pastebėti, *Karteziškose meditacijose* grynasis ego jau apibrėžiamas tikroju sąmonės aktų subjektu. Plačiau apie „transcendentalaus Aš“ sampratą ir jos vertinimą *Karteziškųjų meditacijų* problematikoje kalbėsime kitame tyrimo poskyryje. Kalbant apie *Idėjų I* pateiktą grynojo ego sampratą, akivaizdu, kad Husserlis užsiima tik detaliu sąmonės grynųjų struktūrų aprašymu, o sąmonės aktų nukreiptumas yra išreiškiamas ego dalyvavimu sąmonės veikloje artikuliuojant aktų nukreiptumą kryptimi iš ego *link* patiriamo objekto, ar priešingai. Jokių detalesnių grynojo subjekto apibrėžimų nėra pateikiama.

Kitas svarbus momentas, apmąstant ego sampratą *Idėjose I*, yra tas, kad šiame veikle patikslinama intencionalios sąmonės samprata, kuri pateikiama *Loginių tyrinėjimų II* tome. *Loginiuose tyrinėjimuose* siekdamas apmąstyti intencionalios sąmonės sampratą, Husserlis akcentuoja sąmonės akto kaip išgyvenimo ir išgyvento prasminio objekto koreliaciją. Tuo tarpu *Idėjose I*, trečiojoje dalyje, Husserlio apmąstymų tema tampa noezės ir noemos koreliacija. Husserlis sąmonės veiklą sieja su noeze (cogito – aut.), o prasmę, į kurią nukreipta sąmonės veikla, su noema (cogitatum – aut.). Šiame veikle ego pasirodo apsireiškiantis skirtinguose intencionaliuose aktuose, ar jų visumoje, ir apibrėžiamas „imanentiniu transcendentu“ (Husserl,1983,132-133). *Idėjose I* grynasis ego yra apibūdinamas dvilypiškai. Viena vertus, grynasis ego yra grynoji sąmonė, kas yra sąmonėje - tai imanentiniai aktai, tai yra „noezės“. Kita vertus, grynasis ego yra tai į ką sąmonė yra nukreipta, tai kas nėra sąmonė, transcendentinis aktų atžvilgiu intencionalus objektas – „noema“, šia prasme, tai yra transcendencija. Tiksliai ego ir sąmonės sąryšį apibrėžia Algis Mickūnas ir Davidas Stewart'as knygoje apie fenomenologinę filosofiją: „Ego yra neįmanomas be jo sąmonės gyvenimo, o sąmonės gyvenimas – be sąmonės turinio“ (Mickūnas; Stewart,1994,52).

Husserlis pažymi, „atlikus redukciją, mes neaptiksime grynojo ego kur nors sąmonės sraute <...> nei pavieniame sąmonės akte <...> nei kaip vieną iš sąmonės akto dalių, atsirandančių ir pradingstančių kartu su sąmonės aktu, kurios dalis jis yra“ (Husserl,1983,132). Kiekvienas sąmonės aktas yra suprantamas kaip „prasidedantis iš transcendentalaus ego“, ir „nukreiptas į kažką objektyvaus“ (Husserl,1983,132-134). Husserlis pabrėžia, „ego yra idealybė <...> esmiškai būtinas, ir absoliučiai identišką“ (Husserl,1983,132). Šia prasme, ego identiškumas, ar būtinas dalyvavimas sąmonės veikloje, gali būti suprastas tik kaip ego raiška sąmonės gyvenime.

Verta pastebėti, kad sąmonės aktai yra laikiškos struktūros, tuo tarpu Husserlio fenomenologijoje ego yra suprantamas kaip tai, kas būdinga sąmonės aktų visumai. Laikiško sąmonės srauto problematika yra viena pagrindinių mūsų temų poskyryje apie sąmonės saviduoities galimybę. Šiame grynojo ego problematikos kontekste, yra būtina pabrėžti, jog nors Husserlis apibrėžia ego kaip idealų ir identišką struktūrinį vienetą, jis visgi daro skirtumą tarp ego, kaip sąmonės srauto vienovę palaikančios formos, ar kaip mes sakome, struktūrinio vieneto, analogiško sąmonės srauto apibrėžimui. Ir to paties ego, bet skirtingos jo raiškos paskirame laikiškame sąmonės akte. Husserlis teigia: „Ego „žvilgsnis“ yra nukreiptas „per“ sąmonės aktą į kažką objektyvaus. Tokio pobūdžio žvilgsnis keičiasi su kiekvienu cogito iki sekančio, atsinaujina su kiekvienu nauju cogito, ir išnyksta kartu su juo“ (Husserl, 1983, 132). Hopkinso nuomone, šis žvilgsnio aprašymas, suponuoja skirtingą ego raišką, skirtinguose sąmonės aktuose. Šia prasme, skirtingam sąmonės aktui yra priskiriamas skirtingas ego. Tai yra daroma, anot Hopkinso, atsižvelgiant į sąmonės turinio ir ego sąryšį, kuris pagrindžia patyrimo subjekto asmenišką patirties galimybę (Hopkins, 2011, 137). Kadangi sąmonės turinys, ar kiekviena paskira noema, į kurią yra nukreipti atskiri sąmonės aktai, yra tai, kas nėra sąmonė. Tad tiek paskira noema, tiek visas sąmonės turinys, patys savaime, nėra ego esatį pagrindžiantys faktoriai. Būtent todėl, Husserlis priskiria kiekvienam sąmonės aktui atskirą ego, kuris patvirtina, kad paskira noema yra patiriama kaip mano patirties išgyvenime duotas prasminis objektas. Ir būtent todėl, ši paskirą ego galima interpretuoti kaip skirtingą to paties, identišką ir idealaus, sąmonės vienovę išreiškiančio ego, skirtingą raiškos formą, skirtinguose sąmonės aktuose.

Daugiausia dviprasmiškų vertinimų ir diskusijų Husserlio filosofijos tyrinėtojų tarpe sukelia grynojo ego, kaip suvokimą struktūruojančio veiksnio, samprata. Tokiems vertinimams pagrindo suteikia pats Husserlis, kuris kalbėdamas apie patirties išgyvenimuose duotų prasminių objektų refleksiją, itin pabrėžia grynojo ego nukreiptumą į

tai, kas jis pats nėra. Ketvirtoje *Idėjų* I dalyje, Husserlis sutelkia dėmesį ties patirties išgyvenimuose duotų prasminių objektų aprašymu. Prasminio objekto suvokimas, Husserlio *Idėjų* I tomo medžiagoje, yra pagrindžiamas nustatant ego dalyvavimo suvokimo procese laipsnį. Kitais žodžiais tariant, ego vaidmuo, kaip jau minėjome pirmame disertacijos skyriuje, suvokiant vienus ar kitus sąmonės objektus yra aprašomas pasitelkiant į pagalbą dėmesio tematiką, vieno ar kito sąmonės prasminio objekto suvokimą pagrindžiant ego aktualizacijos, ar deaktualizacijos momentais. Pastarieji ego aktualizacijos ir deaktualizacijos momentai yra aprašomi išskiriant skirtingus dėmesio sutelkimo atvejus, tokius kaip suvokiant prasminis objektas būna dėmesio centre, arba yra „iš dalies“ suvokiamas, arba priešingai, deaktualizacijos metu yra nustumiamas iš ego dėmesio centro ir priskiriamas „mirusiai kažkieno sąmonei“ (Husserl, 1983,223). Svarbu paminėti tai, kad sąmonės aktų nukreiptumas, arba sąmonės objektų apšvietimo metafora, jokių būdu neatlieka jokių esminių pokyčių suvokiamo objekto struktūroje. Prasminio sąmonės objekto savybės, tokios kaip „neaiškumas“ ar „ryškumas“ liudija tik sąmonės srautui būdingą tėkmę, dėmesio sutelktumą, ar metaforiškai sakant, apšvietimo intensyvumą, kurio metu galimas vis „pilnesnis“ vieno ar kito sąmonės objekto suvokimas, o priešingu atveju, dėmesio krypties pakeitimas. Taigi, turint omenyje tai, kad ego identiškumas, ar būtinas dalyvavimas sąmonės veikloje, gali būti suprastas tik kaip ego raiška sąmonės gyvenime, galima teigti, kad ego išreiškia subjekto asmeninę patirtį kaip sąmonės veiklą. Kita vertus, sąmonės turinys nėra determinuojamas egologinės sąmonės veiklos, tai yra išlieka objektyvus. Dar kartą pakartosime, svarbu tai, kad sąmonės objektai identifikuojami kaip subjekto asmeniška patirtis, kaip tai kas duota subjekto sąmonėje.

Ego kaip dėmesio nukreipimo į suvokiamus sąmonės objektus veikla apmąstoma pristatant kišeninio žibintuvėlio metaforą (Husserl, 1983,224-225). Grynasis ego yra palyginamas su kišeniniu žibintuvėliu, nuo kurio apšvietimo intensyvumo priklauso prasminio objekto suvokimo lygmuo. Pasak Husserlio, visi patirties išgyvenimuose duoti prasminiai objektai yra suvokiami tik sąryšyje su subjektyviais sąmonės aktais, kuriuose ego savo gyvenimą gyvena savita prasme (Husserl, 1983,132-133). Sąmonės aktų nukreiptumas yra išreiškiamas ego dalyvavimu sąmonės veikloje artikuliuojant aktų nukreiptumą kryptimi iš ego *link* patiriamo objekto, ar priešingai. Sąmonės objektų suvokimo problematikoje, Husserlis subjektyvią sąmonės veiklą, kaip nukreiptumą į kažką objektyvaus, ketvirtoje *Idėjų* I dalyje pristato kaip dėmesio aktus, prasidedančius ego – poliuje ir pasibaigiančius tame, kas yra objektyvu, tai yra sąmonės prasminiuose objektuose (Husserl, 1983, 225). Husserlis pažymi, sąmonės „objektas yra įtrauktas į

santykį su ego, paties ego“ (Husserl, 1983,225). Metafora, jog ego „gyvena savitą gyvenimą“, anot Husserlio, išreiškia sąmonės aktų įvairovę, paties ego „laisvą spontaniškumą“, kuris gali būti iliustruotas ego nenuspėjamumu ir buvimu kažkaip paveiktam sąmonės objektų (Husserl, 1983, 226). Skirtingą ego raišką skirtinguose sąmonės aktuose galima būtų ir įvardinti „savitu ego gyvenimu“, kurio metu daugiau ar mažiau suvokiami vieni ar kiti sąmonės objektai. Spontaniškumas, kaip ego būdinga savybė, atskleidžia, kad sąmonės aktų nukreiptumas nėra determinuotas kokios nors išorinės instancijos.

Prieš pereinant prie egologinės sąmonės sampratos kritikos pristatymo, galima daryti išvadą, jog *Idėjose I* patirties išgyvenimų srauto vienovė aprašoma eksplikuojuojant asmenišką patirties deskripciją. Tiksliai pastebi Zahavi, sakydamas, jog Husserlio fenomenologijos tikslas yra aprašyti konkretaus patirties subjekto asmenišką patirtį, bet ne suvokti daiktus tokius, kokiais jie yra patys savaime (Zahavi, 2003,45). Husserliui sąmonė, visų pirma, yra sąmonė apie kažką, tai nukreiptumas į kažką, tai užsiėmimas kažkuo, tai džiaugsmas ar liūdesys dėl kažko, ar kažko prisiminimas. Šis nukreiptumas, užsiėmimas yra konkretaus subjekto asmeninė patirtis, ir tai yra konkretaus subjekto liūdesys, džiaugsmas ar asmenišką prisiminimas. Atlikus redukciją, dar kartą pasikartosime, fenomenologo uždaviniu tampa ne tam tikrų patirties objektų suvokimas ar pagrįstumas, bet jų aprašymas tokių, kokiais jie jam pasirodo. Ir todėl, šia prasme, Husserlio siekis aprašyti patirties išgyvenimus, ir to kas juose duota, turi būti suprastas tik kaip siekis juos aprašyti santykiyje su patirties subjektu, tai yra subjektyviais sąmonės aktais. Tiesa, pripažinkime, ego kaip kišeninio žibintuvėlio samprata, gali būti vertinama dviprasmiškai. Prie detalesnių apibendrinimų priešime kituose mūsų tyrimo antro skyriaus poskyriuose, kuriuose aptarsime tiek Gurwitschiaus ir Sartre'o grynojo ego kritikas, tiek pabandytume atsakyti į klausimą kas atsitinka su subjektu neegologinėje sąmonės sampratoje. Šiuo metu, turint omenyje krypties tarp ego ir sąmonės prasminio objekto aprašymus, akivaizdu tik tai, kad *Idėjų I* tome krypties iš ir link ego dvejetainis vertinimas yra vienintelis tiesiogiai ego buvimą patvirtinantis faktas.

2.1.2 Egologinės sąmonės sampratos kritika Gurwitschiaus filosofijoje

Gurwitschius, disertacijoje *Geštaltpsichologijos ir fenomenologijos studijos*, kiek vėliau esė, skirtoje aptarti Sartre'o neegologinės sąmonės sampratą, galiausiai savo veikale *Sąmonės laukas*, pabrėžia, kad *Idėjose I* tome, išdėstyta transcendentalaus ego samprata yra prieštaringa. Įdomu tai, kad Gurwitschius apie ego legitimumą svarsto pasitelkdamas į

pagalbą paties Husserlio veikale *Loginiai tyrinėjimai*, pateiktą sąmonės akto kaip išgyvenimo ir išgyvento prasminio objekto koreliacijos sampratą. Visų pirma, Gurwitschius kritikuoja ego kaip suvokimą struktūruojančio veiksnio sampratą. Anot jo, grynojo ego dalyvavimas sąmonės lauke, daugiau ar mažiau apšviečiant vieną ar kitą patirties išgyvenime duotą objektą, taip pat ego nukreiptumas į patiriamą prasminį objektą, suponuoja ego esant bet kokio išgyvenimo poliumi, arba centru. Antra, Gurwitschius nesutinka su Husserliu dėl redukcijos vertinimo, ir ją pagrindžiamo grynojo ego, kaip neredukuojamo sąmonės likučio, apibrėžimu. Taigi, sekantis mūsų tyrimo uždavinys yra atskleisti kuo remiantis yra kritikuojama grynojo ego teorija.

Loginiuose tyrinėjimuose Husserlis teigia, kad tiesioginės patirties metu ego nepasireiškia nei kaip sąmonės akto dalis, nei kaip vienas iš jo komponentų. Natūralioje nuostatoje, bet kokios patirties metu, santykis tarp suvokiančiojo ir suvokiamo yra tapatus subjekto – objekto modeliui. Tačiau fenomenologinėje nuostatoje, po redukcijos atlikimo, priimant intencionalios sąmonės sampratą, atsisakoma skirties tarp sąmonės veiklos ir jos turinio. Husserlis šiuo klausimu diskutuoja su Paulu Gerhardu Natorpu, kurio nuomone, subjekto savivoka yra neįmanoma todėl, kad bet koks santykis su savimi yra adekvatus santykiui su objektu (Husserl, 2001,93). Gurwitschius pažymi, kad ši Husserlio nuostata yra artima jo paties, neegologinės sąmonės sampratai (Gurwitsch, 2006g, 325). Tačiau, Gurwitschius pabrėžia, kad vėlesniame veikale *Idėjos*, I tome, Husserlis radikalčiai pakeičia savo nuomonę ir nepagrįstai postuluoja grynojo subjekto koncepciją. Prie tokios išvados prieinama eksplikuojant Husserlio pristatytų metodologinių priemonių, leidžiančių aprašyti pamatinių patirčių išgyvenimus ir to, kas jose duota, aprašymus (Gurwitschius, 2009g, 240). O duota yra ne tik sąmonės aktai ir su jais intencionaliai koreliuoti prasminiai sąmonės objektai, bet ir grynasis ego, iš kurio inicijuojama sąmonės veikla, ir nuo kurio yra neatsiejamas sąmonės turinys.

Idėjose I, priešingai nei *Loginiuose tyrinėjimuose*, intencionalumas suprantamas kaip santykis tarp ego ir objekto, bet ne kaip santykis tarp sąmonės aktų ir sąmonės objektų (Gurwitsch, 2009g, 314). Sąmonės turinys, Husserlio *Idėjose I*, yra priskiriamas ego sričiai, nes ego, kaip patirties subjektas, yra atsakingas už sąmonės aktų nukreiptumą į sąmonės prasminius objektus. Ego, Gurwitschiaus nuomone, yra tarsi ataskaitos centras, iš kurio inicijuojami visi sąmonės aktai. Taip suprastą grynojo ego sampratą Husserlis pagrindžia, anot Gurwitschiaus, vieninteliais grynajam ego būdingais bruožais: „ego spontaniškumu“ ir „ego aktyvumu“ (Gurwitsch, 2009g, 315). Svarstydamas apie sąmonės aktų vaidmenį Husserlio naujai pristatytoje intencionalios sąmonės sampratoje,

Gurwitschius sąmonės aktus, kuriuose ego gyvena savo savitą gyvenimą, interpretuoja kaip ego „laisvę veikti“. „Savitas gyvenimas“, kuris Husserlio fenomenologijoje yra suprantamas kaip ego būtinas dalyvavimas sąmonės veikloje, kiekviename sąmonės akte, kiekviename iš jų išlaikant sąvajį identitetą, tokiam ego problematikos kontekste, pasak Gurwitschiaus, nurodo tik į ego kaip į grynąjį patirties subjektą.

Husserlis daro skirtumą tarp ego, besireiškiančio sąmonės akte, ir ego išraišką, atsižvelgiant į sąmonės srauto visumą. Gurwitschius šią skirtį apibrėžia skirtimi tarp „akimirkos ego“ ir „besitęsiančio laike ego“, ir ją traktuoja kritiškai (Gurwitsch, 2009g, 309). Anot jo, priimant dvejopą ego vertinimą, ryšys tarp sąmonės ir ego tampa problematišku:

„Mes negalime priimti Husserlio skirties tarp „fenomenologinio akimirkos ego“ ir „besitęsiančio laike fenomenologinio ego“. Redukuotas fenomenologinis ego sava prigimtimi ir prasme peržiangia kontekstą, kuriame dabarties momentas, Dabar, apima visą sąmonės gyvenimą, tad nebelieka klausimo apie „fenomenologinį akimirkos ego““ (Gurwitsch, 2009a, 309).

Vartodamas sąvoką „Dabar“ Gurwitschius apeliuoja į sąmonės srautui būdingą laikišką struktūrą, tad „Dabar“ reiškia tai, jog kiekvienoje laiko fazėje yra užlaikoma prieš tai buvusi laiko fazė (retencijos formoje – aut.), o prieš tai buvusios laiko fazės retencija gali būti užlaikoma retencijos retencijoje (prisiminimo prisiminimas – aut.). Apie laikiško sąmonės srauto sampratą, nors kiek kitame kontekste, tai yra periferinės sąmonės aprašymuose, plačiau Gurwitschius kalba vėlesniame savo veikale *Marginali sąmonė*. „Tiesa, - sako Gurwitschius, „kad tai, ką mes patiriame dabarties metu, turi ypatingą prasmę Ego, nes grandinė, su kuria mes identifikuojame ego, baigiasi ties Dabartimi. Kita vertus, šis savitas dabarties momento bruožas nepatvirtina, kad toks dalykas kaip akimirkos ego iš tikrųjų egzistuoja“ (Gurwitsch, 2009g, 309). Taigi, skirtingų ego samprata yra lyg kalbėjimas apie skirtingą sąmonės aktą, kuris yra nukreiptas į tą patį prasminį sąmonės objektą. Gurwitschiaus nuomone, nėra prasmės skirti „besitęsiančio laike ego“ nuo „akimirkos ego“, kuris yra siejamas su dabarties momentu. Jei „Dabar“ yra išraiška ego besitęsiančio laike, apimančio tiek praeities ir dabarties, tiek ateities ego, tai nėra prasmės kalbėti apie vis skirtingą ego, skirtingo suvokimo proceso metu, patiriant vieną ar kitą sąmonės objektą.

Husserlio filosofijoje, retencija, pirminė impresija ir protencija yra neatsiejamos nuo aktualios dabarties deskripcijos. Retencijoje yra galimas objekto užlaikymas ir refleksija. Kiekviena aktuali dabartis yra sudaryta iš trijų fazių: impresijos, retencijos ir protencijos.

Tad objekto aktuali dabartis turi horizontą, kurį sudaro ne retencija ir protencija, bet užlaikomo objekto praeitis ir ateitis. Viena vertus, retencija yra sąlyga refleksijos galimybei. Kita vertus, laike yra konstituojami ne tik patyrimo objektai, bet ir patys suvokimo aktai. Visi patirties išgyvenimai sudaro sąmonės vieningą išgyvenimų srautą, kuriame vienus išgyvenimus keičia kiti, o tie patys buvę išgyvenimai yra ikirefleksyviai užlaikomi retencijos formoje. Tiksliai pastebi Jonkus, teigdamas, kad „santykį tarp subjektyvaus laiko ir absoliutaus srauto Husserlis apmąsto pasitelkdamas santykį tarp reflektivaus ir ikireflektyvaus savęs patyrimo. Tai santykis tarp eksplicitiškos, tematizuojančios, objektivuojančios refleksijos ir implicitiško savęs patyrimo, kuris būdingas visiems sąmonės aktams ir yra reflektivaus savęs patyrimo sąlyga“ (Jonkus, 2009, 132). Šį reflektyvųjį Aš ir galima būtų sieti su „akimirkos ego“, vis nauju Aš, kurio santykis su patiriamu objektu kinta, patiriamąjį suvokiant aiškiau ar blankiau. Yra skirtumas tarp manęs, sėdinčio prie stalo ir pro langą žvelgiančio į medžius, svyruojančius nuo itin stipraus vėjo, ir manęs, kuris vakar žiūrėjo į ten tolumoje, saulėlydžio metu, išdidžiai, ramybės būsenoje, statiškai atrodančius medžius. Ar manęs, kuris kažkada vaikštinėjo prie tų pačių medžių, kurie anuomet buvo dar laibo kamieno ir neaukšti. Būtent tas implicitiškas savęs pažinimas ir yra ikirefleksyvus savęs patyrimas kaip skirtumo tarp to koks aš buvau kadaise, vakar ir šiandien nustatymas, ar aiškaus supratimo, kad aš skirtingai suvokių tuos pačius medžius, kaip jie man atrodo šiandien ar kokius aš juos prisimenu savo prisiminimuose

Anksčiau teigėme, jog įtraukdamas šią skirtį tarp ego, išreiškiančio sąmonės srauto vienovę, ir skirtingo ego, skirtingo patyrimo metu, sampratas, Husserlis tai daro su tikslu pagrįsti sąryšio buvimą tarp patirties išgyvenimuose duoto prasminio objekto ir jį patiriančio subjekto. Kitaip tariant, skirtinga sąmonės srautą išreiškiančio ego raiška, arba skirtingas akimirkos ego pagrindžia konkretaus subjekto asmenišką patirties galimybę. Galbūt galima teigti, kad svarstydamas apie skirtingą ego raišką suvokimo proceso metu, Husserlis pereina prie santykio tarp intencionalaus sąmonės akto ir jame duoto prasminio objekto, apmąstymo, taip pat įtraukdamas santykį tarp patiriančio subjekto ir patiriamo objekto. Ir galbūt tai numatydamas, Gurwitschius teigia, kad skirtingų ego, arba „akimirkos ego“ samprata yra nereikalinga. Anot jo, „visi patirties išgyvenimai būtinai yra įtraukiami į sąmonės kontekstą, ir yra charakterizuojami kaip *mano* išgyvenimai. <...> Kadangi visų patirties išgyvenimų įtraukimas į sąmonės kontekstą yra neišvengiamas - teisingiau išsireiškus, jie yra būtinai visada galimi – tai indeksas „mano“ taip pat būtinai priklauso visiems *mano* patirties išgyvenimams“ (Gurwitsch, 2009g, 310). Žinoma, šis

indeksas nurodo ir į tuos sąmonės prasminius objektus, kurie yra nereflektuojami, bet yra potencialiai galimi. Gurwitschius pažymi, „remiantis tuo, ką mes teigėme apie grynąjį ego, kaip visada būtinai *aktualizuojamą*, nors nevisada *aktualizuotą*, mes charakterizuojame indeksą „mano“ atitinkamai: patirties išgyvenimai gali būti suvokiami tam tikra jų refleksija, visada būtinai galima, taip, kad jie (patirties išgyvenimai, ir tai kas duota juose – aut.) pasirodo kaip „mano“ ir tada, kai jų nereflektuoju“ (Gurwitschius, 2009g, 311).

Jau pirmame mūsų disertacijos skyriuje atskleidėme, jog ego aktualizacijos ir deaktualizacijos momentus Gurwitschius yra linkęs sieti su pokyčiais sąmonės sraute, o ne su ego spontaniškumu ir galia veikti (Gurwitsch, 2009g, 313). Kitaip pasakius, ego aktualizaciją ir deaktualizaciją Husserlio fenomenologijoje, Gurwitschius sieja su refleksijos aktų atlikimu. Gurwitschius teigia, kad *Idėjose* „patirties laukas suprantamas kaip ego laisvo veikimo laukas, refleksijos aktai yra interpretuojami kaip ego laisvės aktualizacija *par excellence*. Refleksijos galimybė atskleidžia santykį tarp ego ir sąmonės, ego priešpastatant sąmonei“ (Gurwitsch, 2009g, 315). Grynojo ego dalyvavimas sąmonės lauke, daugiau ar mažiau apšviečiant vieną ar kitą patirties išgyvenime duotą objektą, taip pat ego nukreiptumas į patiriamą prasminį objektą, suponuoja ego esant bet kokio išgyvenimo poliūmi. Tokia subjektyvumo forma, kaip jau minėjome pirmo skyriaus, poskyryje apie temines modifikacijas, Gurwitschiui yra nepriimtina. Norint atlikti patirties išgyvenimų ir to kas juose duota, aprašymus, reikia atsiriboti nuo to, kas hipotetiškai riboja jų duotį. Trumpai tariant, tai yra grynasis ego, kurio veikimo dažnis sąlygoja suvokimo mastą.

Esė *Apie neegologinę sąmonės koncepciją*, Gurwitschius pabrėžia, kad negalima išvengti vienu sąmonės aktų nukreiptumo į kitus. Sąmonė aprašoma kaip intencionalių išgyvenimų kompleksas, vieniems sąmonės aktams pratęsiant kitus. Daugiau ar mažiau suvokiamas jų persipynimuose konstituotas prasminis objektas. Refleksijos ir nuorodų į savirefleksiją pavyzdžius, filosofas pateikia aprašydamas vienu sąmonės aktų nukreiptumą į kitus sąmonės aktus tokia formuluote:

„Refleksija reiškia akto A suvokimą aktu B, taip paverčiant pastarąjį aktą pirmojo objektu. Tuo metu aktas B nėra suvokiamas dar kitu aktu. Aktas B yra suvokiamas ikirefleksyviai <...> Suvokimas nukreiptas į reflektuojamą aktą A, bet refleksyvi nuostata nėra taikoma akto B atžvilgiu. Pastarasis aktas reflektuojamas tik tuo atveju, jei išgyvenamas aktas C, kuris nukreiptas į akto B suvokimą. (šiuo atveju visa, kas buvo pasakyta apie aktą B bus taikoma aktui C)“ (Gurwitsch, 2009g, 324-325).

Galima sakyti, jog priimama nuostata, jog bet kokios tematinės veiklos metu, suvokiantysis subjektas sąmonei priešpastomas kaip objektas. Jei refleksija yra nukreipta į jau patirto išgyvenimo įsisąmoninimą, tai refleksija yra vieno sąmonės akto suvokimas kitu aktu. Bet jei tematinės veiklos metu dėmesys skirtas suvokiamam patyrimo išgyvenimuose duotam prasminiui objektui aprašyti, tai pats sąmonės aktas yra suvokiamas ikirefleksyviai. Iliustruojant paprastu pavyzdžiu, galima teigti, kad skaitant knygą yra reflektuojama knygoje aprašoma istorija. Tuo pat metu, ikirefleksyviai susivokiama, jog skaitoma. Tačiau subjektas arba sąmonės Aš refleksijos metu, kuomet reflektuojamas pats skaitymo aktas, sąmonei liks tik objektu. Bet, kita vertus, net ir refleksijos metu, kuomet vienas iš sąmonės aktų yra nukreiptas į kitą, būtinai ikirefleksyviai yra išgyvenamas trečiasis sąmonės aktas, kuris paliudija, jog tai yra mano patirtis apie mane, kaip mano sąmonės objektą.

Zahavi nagrinėdamas savivokos arba savižinojimo problematiką, kritikuoja Gurwitschiaus fenomenologinę sąmonės sampratą, priekaištaudamas, jog nėra atsižvelgiama į skirtingų sąmonės lygmenų problematiką (Zahavi, 2006, 108). Zahavi pažymi, jei mano tematinė veikla yra maisto ruošimas, tai ar savivoka yra prilyginama kažkur fone periferiškai girdimam kokio nors būtines technikos skleidžiamam garsui? Padaroma išvada, kad savivoka yra neįmanoma, nes ikirefleksyvus savižinojimas tėra marginalus, nedėmesingas ir tapatus suvokimo objektui. Pavyzdžiui, periferiškai suvokiamas šaldytuvo garsas, kuris uatkreipia mano dėmesį savo neįprastumu, yra analogiškas savojo Aš identifikacijai, tematinio proceso metu. Visa Gurwitschiaus teorija, anot Zahavi, remiasi subjekto-objekto modeliu. Panašiai pasisako ir Robertas Sokolowski, kuris pažymi, kad Gurwitschius yra teisingas paskelbdamas, jog ego neaptinkamas niekur kitur, išskyrus sąmonės aktų sraute (Sokolowski, 1975, 9). Bet nesutinka su Gurwitschiumi, kad sąmonės srautas ir savastis yra viena ir tas pat. Kitaip pasakius, pasaulio objektų periferinis suvokimas ir paties subjekto periferinė savivoka nėra tapatūs vienas kitam suvokimo būdai. Plačiau apie saviapatyrimo galimybę Gurwitschiaus fenomenologiniame projekte, bei Zahavi detalesnę poziciją, kalbėsime kitame poskyryje. Bet prieš pereinant prie sąmonės saviduoities problemos, pirmiausia glaustai aptarkime Gurwitschiaus diskusijos su Sartre'u apie refleksiją padarinius, ir tik tuomet apibendrinkime Gurwitschiaus kritinę poziciją grynojo ego teorijos atžvilgiu.

2.2 Sąmonės saviduočiai klausimas

2.2.1 Gurwitschiaus diskusija su Sartre'u apie refleksiją

Po Gurwitschiaus disertacijos paskelbimo, Sartre'as panašiai kaip Gurwitschius, sukritikavo Husserlio grynojo ego teoriją savo veikale *Ego transcendencija*. Šiame veikale Sartre'o kritika nukreiptą į kišeninio žibintuvėlio teoriją, ego, kaip visus sąmonės aktus persmelkiančio žvilgsnio sampratą. Disertacijoje apie fenomenologiją ir geštaltpsichologiją, Gurwitschius ego tapatina su sąmonės aktu (Gurwitsch, 2009d, 322). Panašiai elgiasi ir Sartre'as, savo veikale *Ego Transcendencija*, analizuodamas Husserlio grynojo ego idėją, jis apeliuoja į refleksijos problemą. Anot Sartre'o kuomet nėra reflektuojamas sąmonės aktas, tuomet nėra ir refleksijos kaltininko: „ego niekada nepasireiškia, išskyrus tada kai nukreipiamas žvilgsnis į jį patį. <...> horizonte pasirodo ego. Tai (ego – aut.), nors, niekada nematytas išskyrus „akies kraštu“. Kai tik nukreipiu savo žvilgsnį į jį, jis pranyksta. Taip yra todėl, kad bandant pačiam suvokti ego, jis tampa objektu mano paties sąmonei, tuomet aš atsitraukiu į ikirefleksyvų lygmenį, ir ego pranyksta kartu su refleksijos aktu“ (Sartre, 1999, 88-89).

Sartre'as išskiria du sąmonės lygmenis (Sartre, 1991, 61). Vienas iš jų įvardinamas refleksyviu sąmonės lygmeniu. Pasak filosofo, kuomet refleksija yra nukreipta į sąmonės aktą, tik tuomet bus identifikuojamas paties akto pagrindinis komponentas, grynasis ego. Tačiau, kitame, ikirefleksyvio sąmonės lygmenyje, nebus aptinkama jokių nuorodų apie transcendentalaus Aš egzistavimą. Kitaip pasakius, kai skaitome knygą, tai yra knygos skaitymas, bet nėra duotas pats skaitantysis. Priešingu atveju, kuomet refleksija nukreipta į skaitymo aktą, tik tuomet pasirodo pats skaitantysis. Šiuo atveju, Sartre'as panašiai kaip Gurwitschius teigia, jog ego yra sąmonės išgyvenimų srautas, nes ne ego personalizuoja sąmonę, bet sąmonė leidžia atsirasti ego (Sartre'as, 1991,81). Gurwitschius grynąjį ego įvardina hipotetiniu sąmonės akto komponentu. Sartre'ui, transcendentalus ego yra sąmonės mirtis. Abu filosofai pasisako už sąmonės akto besubjektinę sandarą, atsisako ego kaip sąmonės centro sampratos. Anot Sartre'o, tiek būtų daug ego, kiek sąmonės aktų, ir transcendentalus Aš tikrai negalėtų būti identifikuojamas šiuose ego persipynimuose, su kiekvienu ego, kiekvieną kart Aš reflektuojant“ (Sartre, 1991,61). Abiejų filosofų argumentai skamba panašiai, tad galbūt todėl, kuomet yra pristatoma neegologinės sąmonės kritika, dažniausiai, filosofijos tyrinėtojai teigia, jog abiejų filosofų grynojo ego teorijos kritikos yra identiškos. Visgi, vėlesniame savo esė, *Neegologinės sąmonės*

samprata, Gurwitschius atskleidžia, jog yra tam tikrų neatitikimų jo ir Sartre'o filosofinėse pažiūrose.

Esė *Neegologinę sąmonės sampratą*, Gurwitschius teigia, jog Sartre'as netinkamai traktuoja refleksijos sampratą (Gurwitsch, 2009d, 326). Sartre'o veikale *Ego Transcendencija* sąmonės aktas tapatinamas su refleksijos aktu (Sartre'as, 1991, 81-82). Tai reiškia, jog refleksija yra atidengianti tai, kas egzistavo dar iki to laiko, kol aktas buvo nukreiptas į prieš tai jau egzistavusį sąmonės objektą. Siekdamas pagrįsti savo nuostatą, Gurwitschiusi remiasi laikiško sąmonės srauto apibrėžimu, nes tik patirties išgyvenimuose duoti prasminiai sąmonės objektai, kaip teigėme anksčiau, yra užlaikomi retencijos dėka, kuri gali būti interpretuojama kaip sąlyga atlikti jų refleksiją. Kitaip sakant, fenomenalaus laiko samprata paaiškina, o kartu suteikia galimybę patirties subjektui juos (prasminius sąmonės objektus – aut) įsisąmoninti. Taigi, Sartre'as, anot Gurwitschiaus supranta refleksiją kaip sukuriančią naują sąmonės objektą, tai yra ego. Tuo tarpu Gurwitschiui visi sąmonės objektai yra pasiekiami ir prieinami, nei vienas iš jų nėra sukurtas refleksijos akto. Gurwitschius teigia:

„Sartre'o teorijoje, kurią man atrodo mes turime paremti, ir kurioje sąmonės aktas siejamas su ego tik būdamas „pagautas“ kitų aktų. Kitaip sakant, vieno objektyvuojančio sąmonės akto įsisąmoninimas kitu, ikirefleksiniu aktu. Paties Sartre'o neegologinės sąmonės sampratoje jokių būdu nereiškia struktūros, egzistavusios prieš aktams jas pagaunant, atvėrimo. Priešingai, tai prilygsta teiginiui, jog aktas yra santykiyje su objektu, kuris prieš tai neegzistavo“ (Gurwitsch, 2009b, 328).

Trumpai sakant, refleksija turėtų būti suprantama kaip „atverianti“, bet ne „sukurianti“. Turint omenyje šią diskusiją su Sartre'u, galima daryti prielaidą, jog Gurwitschius esė *Apie neegologinę sąmonės sampratą*, nesutinka su Sartre'o objektyvuojančios refleksijos samprata, nes tuomet ego yra suprantamas tik kaip refleksijos aktų produktas. Šia prasme, neteisinga būtų teigti, jog kiek yra sąmonės aktų, tiek yra ego, ir Aš būtų kiekvienakart konstituojamas šių aktų persipynimuose.

Kokios yra šios diskusijos pasekmės? Ką atskleidžia patikslinta refleksijos samprata?

Nors skirtis tarp refleksyvaus ir ikirefleksyvaus sąmonės lygmenų nėra plačiau aptariama Gurwitschiaus fenomenologijoje, išskyrus refleksijos sampratos aprašymuose, grynojo ego kritikos kontekste. Visgi, vėlesniuose veikaluose *Sąmonės laukas*, ar *Marginali sąmonė*, Gurwitschius ikirefleksyvaus sąmonės lygmenį apmąsto pasitelkdamas į pagalbą sąmonės periferijos sritį. Apie periferinę savipatyrimo galimybę jau kalbėjome anksčiau. Dabar mums svarbu konstatuoti tai, kad nors diskusijoje su Sartre'u apie

refleksija, išaiškėja, kad refleksijos aktai turi būti siejami tik su atvertimi, o ego neegzistuoja nei sąmonės aktuose, nei anapus jų. Bet ego gali būti tapatinamas tik su sąmonės srautu. Šia prasme, skirties tarp „ego besitęsiančio sąmonės lauke“, ir „akimirkos ego“ kritika yra tas probleminis kontekstas, kuriuo Gurwitschius remiasi diskutuodamas su Sartre'u. Gurwitschius teigia, jog ego egzistuoja pasaulyje kaip pasaulietiškas transcendentiškas egzistuojantysis (Gurwitsch, 2009b, 328). Kai „pagautas“ sąmonės aktas pasirodo esąs susijęs su ego, pastarasis pasirodo kaip peržiangiantis ego ribas:

„Iš tikrųjų ego yra susijęs ne tik su patiriamu aktu, kuriuo pagaunamas kaip esantis, bet taip pat susijęs ir su kitais aktais, netgi su nesuskaičiuojamu aktų skaičiumi, ir tokiu būdu ego pasireiškia. Jis (ego – aut.) pasiūlo save kaip nuolatinę esybę, nenustojančią egzistuoti, peržiangiančią pagautą aktą, kuris kaip ir kiti patirties išgyvenimai, yra substanciškai baigtinis. Tokiu budu ego pasirodo labiau per pagautą aktą, nei pagautame akte“ (Gurwitsch, 2009b, 328-329).

Ego atsiskleidžia sąmonės srauto visumoje, bet kiekvienu sąmonės veiklos momentu, pasirodo skirtingu aspektu. Tai nereiškia, jog Gurwitschius nurodo į ego kaip sąmonės aktų subjektą, bet priešingai, sąmonės srauto vienybė pagrindžiama subjekto sampratos įtvirtinimu. Taigi, suprantama, nėra prasmės kalbėti apie vis kitą ego skirtingos tematinės veiklos metu. Kiekvieną kart reflektuojant savęs patyrimą, nėra prasmės kalbėti apie akimirkos ego. Gurwitschiaus žodžiais tariant, ego yra tarsi pasaulietiškas transcendentiškas egzistuojantysis, kuris „niekada nėra įgyvendintas, bet nuolatos įtrauktas į „patirties augimą““ (Gurwitsch, 2009b, 329). Toks egzistuojantysis yra ego išraiška sąmonės lauke, ir toks egzistuojantysis – tai vienintelė patirties subjekto išraiška nuolatiniame sąmonės be grynojo ego, lauko kisme. Šia prasme, ego negali būti suprastas taip, kaip *Idėjų* I tome, tai yra sąmonės centras, ar substancionalusis Aš, iš išorės inicijuojantis visą sąmonės veiklą. Kita vertus, nėra jokio pagrindo teigti, kad refleksija yra vis naujos tematinės veiklos metu, vis naujo ego atsiradimo priežastis – kaip tai daro Sartre'as veikale *Ego transcendencija*. Galima numanyti, jog klaidingam refleksijos supratimui įtakos turėjo būtent ankčiau mūsų aptarta Husserliška ego dvejopa samprata. Nors, kaip jau minėjome, Hopkinso nuomone, Husserlio motyvai buvo visiškai kitokie, refleksijos problemos kontekste pasekmės yra taip pat visiškai kitokios.

Galima teigti, kad Gurwitschiaus fenomenologijoje sąmonė yra suprantama kaip du atskiri aktai, iš kurių vienas nukreiptas į suvokiamą objektą, o kitas į patį objektyvuojantį aktą. Pašalinus grynojo ego, kaip sąmonės centro sampratą, svarbiausiu akcentu tampa sąmonės akto kaip išgyvenimo ir išgyvento prasminio objekto koreliacijos aprašymas.

Siekdamas aprašyti savąją neegologinės sąmonės sampratą, Gurwitschius vengia vartoti „redukcijos“, „grynosios sąmonės“ ar „transcendentalsios sąmonės“ terminiją. Taigi, Gurwitschiaus fenomenologinėje filosofijoje redukcijos tikslu tampa ne transcendentalaus ego kaip neabejotino pagrindo atskleidimas, bet galimybė atverti sąmonės lauką, ir aprašyti patirties išgyvenimų, bei juose duotų prasminių objektų koreliacijas.

2.2.2 Egotinės sąmonės samprata

Skirtinguose veikaluose Gurwitschius nuolatos sugrįžta prie refleksijos problemos, tačiau rezultatas gaunamas visur tas pats, t.y. nerandamas joks pagrindas ego esčiai pagrįsti. Sąmonės aktų subjektas Gurwitschiui yra vienas, tai yra empirinis Aš, kuris atlikus redukciją yra suskliaujamas kartu su objektyvaus pasaulio duotimi. Dar kartą pasikarotsime, kad atlikus redukciją, fenomenologas susitelkia tik ties sąmonės aktų persipynimuose kaip sąmonės srauto visumoje duotais prasminiais sąmonės objektais, Gurwitschiaus fenomenologijoje, jokių nuorodų į grynąją ego, ar transcendentalųjį Aš nėra. Zahavi, svarstydamas apie savojo Aš klausimą, kritikuoja Gurwitschiaus ir Sartre'o neegologines sąmonės koncepcijas. Anot Zahavi, neegologiškumas abiejų filosofų darbuose yra pagrįstas subjekto – objekto modeliu, objektyvuojančios refleksijos samprata (Zahavi, 1999, 71). Gurwitschius pabrėžia, jog Husserlio intencionalios sąmonės samprata *Loginiuose tyrinėjimuose* yra artima paties neegologinei sąmonės lauko idėjai. Tačiau, Zahavi išryškina tam tikrus nesutapimus tarp pastarųjų dviejų filosofų, atstovaujamo neegologinės sąmonės sampratų. Autorius teigia, jog *Loginiuose tyrinėjimuose* Husserlio pateiktoje sąmonės sampratoje bet kokios patirties metu išlieka minimali neobjektyvuojančios savivokos galimybė. Priešingai, Gurwitschiaus filosofijoje, sąmonė yra suprantama kaip du atskiri aktai, iš kurių vienas yra nukreiptas į suvokiamą objektą, o kitas į patį objektyvuojantį aktą.

Zahavi teigia, jog vėlesniuose tekstuose Husserlis atsisako grynojo ego kaip sąmonės centro sampratos, kuri yra pristatyta *Idėjų* I tome (Zahavi, 1999, 71). Prie tokios išvados filosofas prieina eksplikuodamas tris sąmonės sampratas, kurios buvo Husserlio pristatytos ankstyvajame jo veikalė *Loginiai tyrinėjimai*. Trumpai pristatykime šias sąmonės sampratas. Pirmoji sąmonės samprata nurodo į sąmonės srauto vienovės apibrėžimą, antra, atskleidžia sąmonės saviduoties galimybę kaip psichinių išgyvenimų vidinė saviduotį, ir trečiojoje yra susitelkiama ties sąmonės intencionalumo aprašymu. Galima akcentuoti, jog trečioji intencionalios sąmonės samprata *Logininių tyrinėjimų* II tome yra aptariama, tad Zahavi prieina prie išvados, jog Husserlis pirmosioms dviem skyrė nepakankamai dėmesio, kas paskatino Husserlio filosofijos tyrinėtojus savipatyrimo galimybės aprašymus, kurie atsiskleidžia antrame sąmonės apibrėžime, laikyti tiesiog savita intencionalumo interpretacija (Zahavi, 2002, 18). Šis žingsnis, anot Zahavi, turi negrįžtamas pasekmes: daugelis interpretatorių Husserlio savipatyrimo, arba sąmonės saviduoties aprašymus priėmė tik objektyvuojančios refleksijos, kaip žvilgsnio nukreipimo į patirties lauką, sampratą. Tačiau Zahavi pateikia visiškai kitokią Husserlio sąmonės

saviduoties sampratos interpretaciją, teigdamas, jog Husserlis priima du savipatyrimo variantus: reflektivią ir ikireflektyvią savipatyrimo galimybę (Zahavi, 2002, 18).

Sąmonė visada yra su Aš, skiriasi tik Aš dalyvavimo laipsnis. Jis gali būti refleksyvus arba ikirefleksyvus. Kitaip sakant, Aš negalima tapatinti tik su objektyvuojančiais refleksijos aktais. Sąmonės Aš egzistuoja ir ikirefleksyvioje sąmonės savižinoje. Zahavi pabrėžia, jog negalima Husserlio vidinio suvokimo sampratą tapatinti su introspekcija kaip vidinį savojo Aš stebėjimą. Bet reikia kalbėti apie pirminį, ikirefleksinį savosios patirties išgyvenimą (Zahavi, 2002, 22). Sąmonė yra visada sau prieinama, skiriasi tik savipatyrimo lygmuo. Neteisinga yra traktuoti, jog savipatyrimas Husserlio fenomenologijoje gali būti siejamas tik su objektyvuojančio žvilgsnio metafora. Šia prame, Zahavi yra teisingas, jog tiek Gurwitschiaus, tiek Sartre'o neegologinės sąmonės sampratos yra pagrįstos subjekto – objekto modeliu, kuomet sąmonė suprantama kaip du atskiri aktai, iš kurių vienas yra nukreiptas į suvokiamą objektą, o kitas į patį objektyvuojantį aktą. Tuo tarpu egologinėje sąmonės sampratoje, pasak Zahavi, bet kokios patirties metu visuomet bus minimali neobjektyvuojančios savivokos galimybė, kaip pirminis savosios patirties įsisąmoninimas, ankstesnė nei bet kokia, patirtį objektyvuojanti refleksija (Zahavi, 2006, 81).

Tiesa, Sartre'as, pasak Zahavi, vėlesniuose savo darbuose taip pat pakeičia nuomonę dėl sąmonės saviduoties klausimo (Zahavi, 2006, 115). Sartre'as atskiria ego nuo savasties, ir nors sąmonės sampratoje nebelieka ego sampratos, netgi jokio ego nebelieka ikirefleksyviame sąmonės lygmenyje, sąmonė Sartre'ui išlieka asmeniška, nes sąmonę jis charakterizuoja remdamasis savasties samprata. Panaši sąmonės saviduoties kaip neobjektyvuojančios savivokos galimybės interpretacija, tiesa, kiek kitokiame kontekste, yra pateikiama Jonkaus straipsnyje *Subjektyvumas, savipatirtis ir Anonimiškumas*. Jonkus interpretuoja vėlyvąjį Sartre'ą, jo sąmonės savireflektiškumo galimybės aprašymus, ir prieina prie išvados, jog Sartre'o savipatyrimo samprata nėra priešinga Husserlio filosofinėms pažiūroms. Jonkus siūlo skirti egologinę ir egotinę sąmonės sampratą. Egologinė sąmonės samprata, anot Jonkaus, ego supranta kaip metafiziškai postuluotą substanciją, arba centrą, apjungiantį visus skirtingus patirties išgyvenimus. Tuo tarpu egotinė sąmonės samprata nurodo į pirmojo asmens perspektyvą, kuri yra vienintelė galinti atverti intencionalių išgyvenimų sąmoningumą. Kitaip sakant, egotinis sąmonės supratimas nurodo į patirties išgyvenimų ir to, kas juose duota, aprašymus. Svarbus sąmonės savęs patyrimo bruožas, yra tas, kad pirminė savimonė yra galima dar iki refleksijos, tad refleksijos dėka galimas tematizavimas to, kas dar ikireflektyviu būdu jau buvo

įsisąmoninta patirtyje. Tai reiškia, anot Jonkaus, kad subjekto patirties sąmoningumas gali būti aktyvus arba pasyvus, bet jis negali būti redukuotas nei į anonimišką niekieno sąmonę, nei į pasąmonę. Taigi, galima teigti, kad tiek Jonkus, tiek Zahavi atstovauja panašiam sąmonės saviduočiai apibrėžiančiam požiūriui, kuris atskleidžia, jog savimonė galima ne tik turint omenyje refleksijos sampratą, bet ir tiesioginės patirties metu, tai yra ikireflektyviai patiriant savo paties sąmoningos veiklos esatį. Kitaip sakant, refleksijos samprata yra praplėčiama įtraukiant ikireflektyvaus savipatyrimo galimybę, ir taip eliminuojant atstumą tarp subjekto ir jo paties sąmonės.

Taigi, turint omenyje Zahavi ir Jonkaus sąmonės saviduočius Husserlio ir Sartre'o filosofijose interpretacijas, galima pastebėti, kad Gurwitschius savo esė *Neegologinė sąmonės samprata* supažindina mus su refleksijos samprata, kuri iš dalies yra artima Jonkaus ir Zahavi interpretacijoms. Visų pirma, jau aptarėme Gurwitschiaus diskusijos su Sartre'u padarinius, ir paaiškėjo, kad Gurwitschiui refleksija yra sietina tik su sąmonės objektų suvokimu, bet ne su naujo objekto, diskusijos kontekste, grynojo ego sukūrimu. Refleksijos sampratos analizė atskleidžia, kad subjektas arba sąmonės Aš refleksijos metu, kuomet reflektuojamas pats skaitymo aktas, sąmonei yra objektas. Tačiau, net ir refleksijos metu, kuomet vienas iš sąmonės aktų yra nukreiptas į kitą, būtinai ikireflektyviai yra išgyvenamas trečiasis sąmonės aktas, kuris paliudija, jog tai yra subjekto patirtis apie save patį, kaip ikireflektyvi, ar Gurwitschiaus teiginiais tarus, netematizuota, periferinė patirtis apie save, mano paties sąmonės objektą. Antra, jau aptarėme Gurwitschiaus ego kritiką susitelkdami ties sąmonės srauto aprašymu, kuris suponuoja subjekto asmeninę patirtį, nepriklosomai nuo to ar grynasis ego yra sąmonės centras, iš kurio inicijuojama sąmonės veikla. Mūsų analizės rezultatai patvirtina, jog Gurwitschiui sąmonės aktams būdingas indeksas „mano“ yra sietinas ne tik su refleksijos aktais, bet ir su ikireflektyvia patirtimi, kuri apibrėžiama, panašiai kaip ir Jonkaus ar Zahavi interpretacijose, potencialiai galima refleksijos sritimi. Trečia, galima teigti, kad fundamentaliausiame savo veikale *Sąmonės laukas*, Gurwitschius pristato sąmonės periferijos sritį, kuri detaliau aprašoma vélesniame veikale *Marginali Sąmonė*, yra ikireflektyvios savipatyrimo galimybės aprašymas. Sąmonės periferija, pasak Gurwitschiaus, yra nuolat lydinti tematinės veiklos procesą, ir yra potenciali tematinės veiklos tema (Gurwitsch, 2010, 53). Šiame disertacijos poskryje, remdamiesi Zahavi ir Jonkaus interpretacijomis, siūlome, jog Gurwitschiaus neegologinės sąmonės sampratoje savipatyrimo galimybė gali būti nagrinėjama turint omenyje pirmo asmens perspektyvą, kuomet savimonė yra galima dar iki refleksijos.

Ikireflektyvi savipatyrimo galimybė, tematinės veiklos metu, Gurwitschiaus veikaluose, yra pagrindžiama akcentuojant laikiško ir įkūnyto buvimo pasaulyje periferiškumą. Anot Gurwitschiaus, „kiekvieną sąmoningo gyvenimo momentu (nesvarbu kokia yra mūsų tematinės veiklos tema), mes suvokiame tam tikrą sąmonės srauto segmentą, savo įkūnytą buvimą, ir patirties pasaulį, tikėjimą šio pasaulio egzistencija, ir savęs supratimą kaip pasaulietišku būtybių“ (Gurwitsch, 1985, 59).

Abejonių nekelia ir tai, kad patiriantysis subjektas yra bet kokios tematinės veiklos patirčių savininkas. Panagrinėkime tą patį pavyzdį apie knygos skaitymą. Gurwitschius teigia, kad „veiklaus buvimo pasaulyje metu, mūsų tema yra patirtas daiktas, išgirsta nata, sprendžiama matematinė teorema ir t.t. Bet ne pats patyrimas, klausymas, mąstymas“ (Gurwitsch, 1985,28). Kitaip tariant, tema yra tai, kas duota mūsų patyrimo išgyvenimuose. Istorijos herojus ar knyga yra mūsų tema, bet ne skaitymo išgyvenimas ar matymas. Kita vertus, kiekvienas sąmonės aktas yra lydimas paties akto savivokos. Matant ar skaitant yra suvokiama, kad matoma ar skaitoma. Kažką patiriant, daugiau ar mažiau suvokiamas pats patyrimas, todėl vieno sąmonės akto suvokimas kitu sąmonės aktu, visuomet palieka savirefleksijos galimybę. Anot filosofo, jei tematinė veikla yra skirta matematinės teoremos sprendimui, mūsų atveju, knygos skaitymui, tai mes neabejojame, jog sėdime prie stalo, kuris yra kambaryje ar einame pasivaikščioti į parką. Taip pat neabejojame, kad tai mes skaitome, nes „kai mes skaitydami perverčiame knygos puslapius, mes daugiau ar mažiau aiškiai suvokiame rankos judesį <...> netematizuodami šio judesio suvokimo, kuris mus lengvai atitraukia nuo minčių apie kurias šiuo metu galvojame“ (Gurwitsch, 1985, 27). Ar tuo pat metu „mes galbūt suvokiame, tik labiau miglotai ir neaiškiai, savo akių judesius, kuomet žvilgsnis seka knygos puslapio eilutėmis“ (Gurwitsch,1985,27). Taigi šie kinestetiniai patyrimai bei aplinkinio pasaulio aprašymas nurodo į empirinio subjekto periferinį statusą tematinės veiklos metu. Kuomet reflektuojamas tematinės veiklos autorius, tuomet pabrėžiamas paties kūniškumas ar erdvinis ir laikinis periferinio subjekto statusas.

Kaip jau pastebėjome anksčiau, Gurwitschius teigia, kad kasdienėje pasaulio patirtyje, natūralioje nuostatoje, žmogus neabejoja (1) kūno, (2) savipatyrimo ir (3) pasaulio tikrumu. Apie savo gyvenamo kūno patyrimą Gurwitschiaus fenomenologijoje teigiama, jog kūniškas buvimas pasaulyje yra įpročių ir veiklos schema nereikalaujanti nuolatinės subjekto kūniškos refleksijos (Gurwitsch, 2010, 321). Visi kūno judesiai yra sąmoningi, bet dažniausiai yra neįsisąmoninami. Normalaus patyrimo metu, tematinė veikla yra nukreipta link patiriamo objekto, o kūno kinestetinės patirtys yra periferinės.

Tematinis objektas yra reflektuojamas ir įsisąmoninamas, o kūnas, kuris dažniausiai būna sąmonės periferijoje yra suvokiamas periferiškai arba ikirefleksyviai. Svarbu akcentuoti tai, kad periferinio kūno pavyzdžiai yra gyvenamo kūno deskripcija. Kūno patirčių sąmonės periferijoje arba iki-refleksyviame sąmonės lygmenyje analizė yra gyvenamo kūno patirties išgyvenimo aprašymas.

Sąmoningas buvimas pasaulyje yra suvokiamas eksplikuojant fenomenalaus laiko sampratą. Gurwitschius akcentuoja sąmonės arba suvokimo aktų periferiškumą (Gurwitsch, 1985, 44). Šia prasme, patiriančio subjekto buvimas pasaulyje yra sąmoningo gyvenimo išraiška. Tematinės veiklos metu periferiškai suvokiama ne tik išgyvenimo laikiškumas ir išgyvenimų persipynimas laike kaip sąmonės srauto vienovė. Bet suvokiami ir kiti periferiniai sąmonės objektai, kurie yra duoti buvusių ar esamų išgyvenimų ateities ir praities horizontuose. Taigi, patiriantysis subjektas nuolatos ikireflektyviai, ar Gurwitschiaus žodžiais tariant, periferiškai, susivokia, kad santykis su vienais ar kitais sąmonės objektais, tematizacijos proceso metu, suponuoja jo paties praities patirtis, sąrašysį su tematiniais procesais, ir jų periferinę patirtį.

Bet kokios veiklos pasaulyje metu, periferiškai suvokiamas ne tik išgyvenimo laikiškumas ir išgyvenimų persipynimas laike kaip sąmonės srauto vienovė. Bet suvokiami ir kiti marginalūs objektai, kurie yra duoti buvusių ar esamų išgyvenimų, ateities ir praities horizontuose (Gurwitsch, 1985, 189). Kūniškas buvimas pasaulyje yra įpročių ir veiklos schema nereikalaujanti nuolatinės subjekto kūniškos refleksijos. Visi kūno judesiai yra sąmoningi, bet dažniausiai neįsisąmoninami. Kūnas nėra suprantamas tarpininku tarp juslinio pasaulio ir patiriančio subjekto. Gurwitschius palaiko geštaltpsichologų teorines pažiūras, kad kūnas nėra organizmas, kuris yra anatomijos ar psichologijos mokslų objektas (Gurwitschius, 2009c, 176). Viena vertus, kūnas yra patyrimo sąlyga, nes savo kūnu yra patiriami natūralaus pasaulio objektai. Kita vertus, tik per kūno patirtis yra suvokiami ir laikiškuose patirties išgyvenimuose užlaikomi arba išlaikomi patirties objektai.

Kasdienėje pasaulio patirtyje, natūralioje nuostatoje, žmogus neabejoja savo kūno ir pasaulio tikrumu. Šiuo atveju įkūnyto, laikiško buvimo pasaulyje periferija yra sąmonės vienovę laiduojantis faktorius. Sąmonės pakraštyje išsidėstę objektai yra nuolatiniai tematinės veiklos palydovai ir potencialūs naujos temos objektai. Bet kokia patirtis integruoja minimalią neobjektyvuojančios savivokos galimybę, kaip pirminį ikireflektyvų savipatirimą, nes kasdienės patirties pasaulyje žmogus neabejoja savo patyrimo laikiška struktūra, savo kūnu ir įkūnytu buvimu pasaulyje. Gurwitschiaus neegologinėje sąmonės

sampratoje refleksija turi būti suprantama tik kaip „atverianti“, bet ne „kurianti“, šia prasme Gurwitschius nesutinka su „ankstyvuolu“ Sartre'u, kuris refleksijos aktus sieja su grynojo ego kaip patirties subjekto įtvirtinimu. Gurwitschiui grynasis ego gali būti sietinas tik su laikišku sąmonės srautu. Tuo tarpu periferiniai sąmonės objektai Gurwitschiaus fenomenologijoje užima itin svarbią vietą, nes tai yra ikireflektyviai refleksijos aktus lydintys sąmonės objektai, kurie yra potencialios tematinės veiklos temos. Kitaip pasakius, periferinės sąmonės srities objektai yra potencialūs objektyvuojančių refleksijos aktų objektai. Taigi, turint omenyje ego kaip sąmonės centro kritiką, ir priimant Zahavi Husserlio egologinės sąmonės interpretaciją, ar galima neegologinę sąmonės sampratą sieti su egologiškai suprantama Husserliška sąmonės samprata? - tai nėra esminis klausimas, kurį mes keliamo šiame disertacijos skyriuje. Faktas, jog tam tikra subjektyvumo forma, kaip ikireflektyvi savipatyrimo galimybė pirmo asmens perspektyvoje, yra aktuali Gurwitschiaus neegologinėje sąmonės koncepcijoje, yra akivaizdus. Išvada būtų tokia: intencionalių aktų subjektas Gurwitschiaus filosofiniame projekte tapatinamas su empiriniu subjektu, manasis Aš, savastis, refleksijos metu, sąmonei tėra objektas arba vidinis savęs kaip objekto stebėjimas, tačiau periferinės sąmonės srities aprašymai gali būti traktuotini egotiškai, tai yra kaip ikireflektyvi savipatyrimo galimybė.

2.3. Intencionalios sąmonės samprata

2.3.1 Husserlis: Juslinių duomenų ir intencionalios formos perskyra

Praeitame disertacijos skyriuje teigėme, kad Gurwitschius priėjo prie išvados, jog fenomenologinės redukcijos tikslas yra ne neabejotino pagrindo - ego - įtvirtinimas, bet sąmonės lauko atvėrimas. Gurwitschius kalba apie fenomenologo uždavinį atlikti sąmonės aktų ir juose duotų sąmonės objektų koreliacijos deskripciją. Kaip pastebėjome, sąmonės lauko nuolatinis kismas bei intencionaliuose sąmonės aktuose duotų prasminių objektų refleksija gali būti suprasta tik eksplikuojant intencionalumo sampratą. Klausimas kaip vienas ir tas pats prasminis sąmonės objektas gali būti duotas per/ir numeriškame sąmonės aktų skaičių? – vėl Gurwitschių, ir tuo pačiu mus verčia sugrįžti prie prasminio objekto duoties ir jos refleksijos temos. Šiame intencionalumo aprašymo kontekste Gurwitschius tuo ir užsiima, detaliam aprašyti sąmonės lauko idėją ir galimą jos refleksiją. Tačiau, galima pabrėžti, kad šis klausimas yra dar vieno nesutarimo su Husserliu ataskaitos taškas. *Loginių tyrinėjimų* II tome Husserlis daugiausia dėmesio skiria sąmonės intencionalumo problemai. Gurwitschiaus darbuose intencionalumo samprata yra revizuojama kritikuojant

Husselišką hyle, arba juslinės medžiagos ir morfe, arba su ja intencionaliai koreliuotos formos, sampratą. Šiame veikale, o taip pat ir vėlesniame *Idėjų I* tome išlieka neintencionalių sąmonės aktų samprata. Taigi, sekantis mūsų uždavinys bus pristatyti Husserlio atliktos perskyros tarp hyle ir morphe motyvus. Šiame poskyryje mes pasistengsime akcentuoti pagrindinius principus, kuriais remiantis yra pagrindžiamas juslinių duomenų buvimas. Kitame poskyryje plačiau aptarsime Gurwitschiaus hyle ir morphe kritiką.

Visų pirma, trumpam prisiminkime kokiame Husserlio fenomenologijos kontekste yra formuojama intencionalios sąmonės samprata. Kaip jau minėjome anksčiau, intencionalumas pagrindžiamas ankstyvajame Husserlio veikale *Loginiai tyrinėjimai*, kurio tiek pirmame, tiek antrame tome polemizuojama su psichologijos mokslo atstovais ir jų doktrinomis. Sąmonės akto ir sąmonės objekto koreliacijos tema yra nagrinėjama jau Husserlio *Loginių tyrinėjimų I* tome, psichologizmo kritikoje, kurioje atskleidžiama, kad esminė skirtis tarp sąmonės akto ir sąmonės objekto, arba pažinimo akto ir žinojimo (psichologizmo kritikos atveju, tai logikos dėsniai – aut.) negali būti redukuojama į psichologinius duomenis (Husserl, 2001, 58). Husserlio teorinėse pažiūrose išsakomas siekis suprasti idealų objektą, kaip koreliuojantį su subjektyviu ir laikišku sąmonės aktu. *Loginių tyrinėjimų II* tome Husserlis, besiremdamas savo mokytojo Franco Brentano sąmonės nukreiptumo idėja, pateikia intencionalios sąmonės sampratą eksplikuodamas nukreiptumo idėją ir nurodo į tris intencionalumo apibrėžimus: (1)

Husserlį domina patyrimo struktūra, kas sąlygoja kiekvieno patirties išgyvenimo nukreiptumą į tai, kas yra išgyvenama. Vėlesniame *Idėjų I* tome Husserlis pereina prie detalesnės intencionalumo analizės įvesdamas naują terminiją. Kiekvienam patirties išgyvenimui, ar kitais žodžiais tariant, sąmonės aktui, yra suteikiama *noezės* sąvoka, su kuriuo yra intencionaliai koreliuota *noema*, tai yra tai, kas duota kiekviename išgyvenime. O svarbiausia, reikia nepamiršti, kad yra integruojamas ir trečiasis šios struktūros komponentas - ego - išreiškiantis išgyvenimų visumą. Kaip pastebi Zahavi, išgyvenimų visumos samplaika nurodo į patyrimo visumą, o kartu, į tam tikrą esybę, kuriai ši išgyvenimų visuma priklauso (Zahavi, 202, 52).

Loginiuose tyrinėjimuose Husserlis sutelkia dėmesį ties psichologijos mokslų atstovų doktrinomis, tad sąmonės intencionalumo klausimas aptariamasis diskutuojant tuo metu aktualiomis temomis. Vienas Husserlio filosofijos tyrinėtojų Herman Philipse, pabrėžia, kad būtent Husserlio diskusijos su Brentano ir Kasimiru Twardowski yra labiausiai

įtakojusios Husserlio intencionalumo apibrėžimą. Philipse išskiria dvi pagrindines temas, kurių kontekste formuojama autentiška Husserlio intencionalumo samprata:

(1). Percepcijos tema, kuri nurodo į sąmonės priešpastatymą išoriniam patirties objektui, tai yra reprezentacijos problema, ir

(2.) Be-objektinių patirties išgyvenimų aprašymai, kuriuose neįmanoma jokia realių objektų reprezentacija (Philipse, 1987, 313).

Abi temos, anot Philipse, paskatina Husserlį padaryti tas pačias išvadas – atsisakyti skirties tarp realaus ir išgyvento, tarp mentalinio ir fizinio objekto (Philipse, 1987, 313). Husserliui nėra priimtina Brentano ir jo pasekėjų eksplikuojama sąmonės nukreiptumo idėja, kuri apsiriboja tik sąmonės nukreiptumu į empirinius pasaulio objektus, o sąmonės veikla - reprezentacine funkcija.

Panašiai teigia ir Ronaldas Macintyre'as, kuris taip pat akcentuoja Twardowskio bandymą pakoreguoti Brentano teoriją, ir kuriam gan daug dėmesio skiria pats Husserlis. Twardowskis gan skambiai įsitraukia į Husserlio ir Brentano diskusiją apie intencionalumą, pagrindžia be-objektinių išgyvenimų galimybę ir taip praturtina Brentano teorijos ribas. Twardowskis gan drąsiai pasiūlo skirti sąmonės turinį nuo prezentacijos objekto ar/ir sąmonės akto. Šia intenciją iliustruoja paties Twardowskio pavyzdys apie dailininko santykį su jo darbo objektu. Tarkime, dailininkas bando atvaizduoti kraštovaizdį. Anot Twardowskio, tapomas kraštovaizdis yra „pirminis“ dailininko veiklos objektas, tuo tarpu paveikslas jau bus tik „antrinis“. Tai, kas yra nutapoma yra paveikslo turinys - prezentacija prezentacijoje, o tai, kas atvaizduota per paveikslą, yra tikrasis, pirminis, dailininko veiklos objektas (Twardowski, 1982, 86). Anot Macintyre'o, Brentano pasiūlytoje intencionalumo sampratoje būdingas apsiribojimas sąmonės aktų nukreiptumu link fizinių, išorinio pasaulio objektų, Twardowskio teoriniuose apmąstymuose praplečiamas troškimų ar kitais jusliniais išgyvenimais, kuriems galima suteikti be-objektinių psichinių išgyvenimų statusą (Macintyre, 1982, 111). Tiesa, žiūrint į paveikslą galima surasti ir norą pabūti gamtoje, ir ilgėtis praėjusių dienų, pasinerti į prisiminimus. Tačiau, visada žiūrint į paveikslą, Twardowskio teorinėse pažiūrose paveikslas ir tai, kas jame pavaizduota, yra antrinis sąmonės objektas, turinys, kuris visada turi nuorodą į pirminį, tikrąjį objektą – medį, kurį nutapė kraštovaizdžio dailininkas.

Twardowskio pasiūlyta skirtis tarp sąmonės akto, percepcijos objekto ir sąmonės turinio, Husserlio filosofijoje aptariama eksplikuojant skirtį tarp *realaus* ir *intencionalaus* sąmonės akto turinio (Husserl, 2001, 576). Husserlis kritikuoja Twardowskį teigdamas, jog tiek realioji, tiek intencionalioji sąmonės akto turinio dalys nėra išorinio patirties objekto

savybės. Intencionalioji sąmonės akto dalis siejama su idealybės sąvoka, realioji – su kiekvienam paskiram aktui būdinga autentiška patirtimi. Sąmonės intencionalumas kaip nukreiptumas į patirtyje duotus objektus yra ta filosofinė nuostata, kurios Twardowskio filosofijoje neišsižadama. Tuo Twardowskis ir skiriasi nuo Husserlio, nes pastarasis jau *Loginiuose tyrinėjimuose* I tome iškelia tikslą atsisakyti skirties tarp patirties išgyvenimuose duoto objekto ir realaus (objektyvaus, konkrečioje empirinėje situacijoje patiriamo – aut.) daikto (Husserl, 2001, 207)²⁰. Tarkime, mano dėmesį patraukia priešais mane augantis medis. Husserlio filosofijos kontekste, man nėra reikalo skirti medį nuo to, kaip aš jį patiriu. Patiriamas daiktas yra jau patirtas ir duotas patirties išgyvenime. Šia prasme, patirties išgyvenimuose duoti dalykai nebūtinai turi egzistuoti kaip realūs daiktai, kurie gali būti identifikuoti konkrečioje empirinėje situacijoje. Medis, kuris atvaizduotas paveiksle gali būti tiesiog dailininko laisvos valios vaisius be jokių sąsajų su kažkur empirinėje plotmėje augančiu medžiu. Patirties išgyvenimai yra intencionalūs ta prasme, kad intencionalus santykis negali būti suprastas tik kaip nukreiptumas į patirtyje duotus objektus, bet intencionalus santykis apima tiek išgyvenimą, tiek išgyventą dalyką kartu. Taigi, Twardowskio antrinio sąmonės objekto, ar sąmonės turinio samprata Husserlio fenomenologinės filosofijos kontekste, gali būti suprasta tik kaip refleksija prieš tai buvusio sąmonės akto. Kitaip tariant, Twardowskio išreikštas matymas nukreiptas į norą pamatyti, yra nurodantis į trečiąjį intencionalaus santykio elementą - kažką, kas yra pavaizduota paveiksle. Husserlio filosofijoje šis matymas gali būti suprastas kaip refleksija matymo ar kaip prisiminimas prisiminimo, kuriam nėra būtina sąsaja su tiesioginės patirties objektais, aptinkamais tik konkrečioje empirinėje plotmėje.

Po redukcijos sampratos pateikimo *Idėjų I* tome, Husserlis galutinai atsiriboja, ar bent tampa akivaizdus jo pozicijos skirtumas nuo Brentano ir kitų psichologijos mokslo teoretikų pažiūrų tiek Husserlio kritikams, tiek jo filosofijos tyrinėtojams. Kalbant apie „išgyvento“ intencionalaus objekto duotį, tokią kokią randame *Loginiuose tyrinėjimuose*, yra svarbu akcentuoti, kad Husserliui intencionalus objektas jokia būdu negali būti tapatinamas su vidiniu sąmonės objektu, kaip reprezentacinė išorinio, realaus daikto kopija. Husserlis teigia, kad „sąmonė yra išgyvenimų komplektas <...> (bet – aut.) pasaulis niekada nėra mėstančio išgyvenimas“ (Husserl, 2001, 238). Taigi, pasaulis yra atrandamas jau kaip intencijuotas, sakykime, kaip intencionalių objektų visuma, bet ne kaip subjekto empirinių išgyvenimų turinys. Šia prasme, anot Husserlio, nėra pagrindo skirti realų nuo intencionalaus objekto (Husserl, 2001, 247).

---

²⁰ Aukščiau minimi teoretikai – Mcintyre'as, Philipse, -

Kita vertus, atsisakydamas skirties tarp realaus fizinio objekto ir patirties išgyvenimuose duoto prasminio sąmonės objekto, bei aprašydamas prasminio objekto duotį sąmonėje, Husserlis pastebi, kad suvokimas kiekvieno paskiro patyrimo metu gali keistis. Tarkime, tas pats priešais mano namus augantis medis viena dieną atrodo vienaip, kitą dieną kitaip, iš vienos ar kitos stebėjimo perspektyvos vis kito patirties išgyvenimo metu bus suvokiamas skirtingai. Tiek regos atveju, medžio lapų spalvų nepastovumas, tiek taktilinių duomenų įvairovė ir pan. įtakoja suvokimo daugialypiškumą. Šiems skirtingo turinio jusliniams duomenims Husserlis priskiria *hyle* vardą. Tiesa, visi šie jusliniai duomenys yra ne tiesiog paprasčiausios suvokiamo išorinio objekto savybės, bet Husserlio fenomenologijos kontekste, tai juslinė medžiaga, įtakojanti suvokimą tokio prasminio objekto, koks jis pasirodo mums patyrimo metu. Gan tiksliai juslinių duomenų paskirtį įvardina Luis Roman Rabanaque, sakydamas, kad jutiminiai duomenys yra lyg langas per kurį sąmonė žvelgia į mus supančią išorinę tikrovę (Rabanaque, 2003, 207). Pripažinkime, skirtumas tarp Brentano ar jo pasekėjų intencionalumo sampratos akivaizdus, tačiau net ir lango metafora suponuoja išorinės tikrovės reprezentaciją kaip sąmonės veiklos funkciją.

Vėlesniame veikale *Idėjose I* Husserliui pateikus redukcijos sampratą, aukščiau minima „lango“ metafora netenka prasmės, nes yra atveriamas grynas patirties laukas. Praeitame disertacijos skyriuje pastebėjme, kad Gurwitschiui priėjus prie išvados, jog redukcijos tikslas yra ne neabejotino pagrindo atvertis, bet sąmonės lauko postulavimas, filosofas kalba apie fenomenologo uždavinį atlikti sąmonės aktų ir juose duotų sąmonės objektų korelacių deskripciją. Gurwitschius tuo ir užsiima, detaliam aprašo sąmonės lauko idėją ir galimą jos refleksiją. Detalesnius aprašymo principus pateiksime poskyriuose apie percepcinės noemos ir noematos sampratą; bei noemos ir noezės korelaciją. Šiame poskyryje pirmiau susitelksime ties Husserliška sąmonės intencionalumo samprata, kadangi Gurwitschiui pasirodo yra nepriimtina Husserlio atliekama skirtis tarp juslinės medžiagos ir intencionalios formos. Kaip jau minėjome anksčiau, Husserlis pateikia tris intencionalios sąmonės sampratas ankstyvajame savo veikale *Loginiai tyrinėjimai II* tome. Šiame veikale išlieka neintencionalių sąmonės aktų samprata, nes Husserlis dar neatmeta jutimo sampratos. *Loginiuose tyrinėjimuose II* tome išdėstyta *hyle* arba juslinės medžiagos ir morfe arba su ja intencionaliai koreliuotos formos samprata yra kritikuojama ne viename Gurwitschiaus darbe ²¹. *Hyle* yra viskas, kas jusliška. Noezės transformuoja hyletinis duomenis į intencionalius išgyvenimus. *Hyle* nereiškia nieko, tai tik „masė juslinių

---

²¹ Nuorodų galima rasti tiek Gurwitschiaus disertacijoje, tiek *Sąmonės lauke*, tiek straipsnyje apie sąmonės Intencionalumą, medžiagoje iš paskaitų ciklo Prancūzijoje.

duomenų, kurie įgauna prasmę tik per noetines funkcijas” (Husserl, 2001, 239). Kitaip pasakius, kiekvienas išgyvenimas yra intencionalus, bet juose atrandami jusliniai turiniai yra neartikuluoti, neintencionalūs, gryna juslinių duomenų masė. Taigi, šiame poskyryje pasistengsime glaustai pristatyti hyle ir morpfe sampratą, bei akcentuoti pagrindinius principus, kuriais remiantis Husserlis pagrindžia savo ankstyvasias pažiūras.

Visų pirma, trumpam prisiminkime kokiam Husserlio fenomenologijos kontekste yra formuojama intencionalios sąmonės samprata. Žinia, sąmonės akto ir sąmonės objekto koreliacijos tema yra nagrinėjama jau Husserlio *Loginių tyrinėjimų* I tome, psychologizmo kritikoje, kurioje atskleidžiama, kad esminė skirtis tarp sąmonės akto ir sąmonės objekto, arba pažinimo akto ir žinojimo (psichologizmo kritikos atveju, tai logikos dėsniai – aut.) negali būti redukuojama į psichologinius duomenis (Husserl, 2001, 58). Atsigręžimas į subjekto patirtis nėra siekis objektą redukuoti į sąmonės aktą, bet tik siekis suprasti idealų objektą, kaip koreliuojantį su subjektyviu ir laikišku sąmonės aktu. Pasak Zahavi, Husserlį domina šios koreliacijos deskripcija, bet ne natūralistinis aiškinimas, kuriuo ši koreliacija būtų pagrįsta neurologiniu ar genetiniu pagrindu.²² *Loginių tyrinėjimų* II tome, Husserlis pateikia intencionalios sąmonės sampratą, besiremdamas savo mokytojo Franco Brentano sąmonės nukreiptumo idėja. Husserlį domina patyrimo struktūra, tai, kas sąlygoja kiekvieno patirties išgyvenimo nukreiptumą į tai, kas yra išgyvenama. Tiesa Husserlis, nemato prasmės, skirti patirties išgyvenimuose duoto objekto, nuo realaus (objektyvaus, konkrečioje empirinėje situacijoje patiriamo – aut.) daikto (Husserl, 2001, 207). Tarkime, mano dėmesį patraukia priešais augantis medis. Husserlio nuomone, nėra reikalo skirti medį nuo to, kaip aš jį patiriu. Patiriamas daiktas yra jau patirtas ir duotas patirties išgyvenime. Šia prasme, išgyvenime duoti dalykai nebūtinai turi egzistuoti kaip realūs daiktai, kurie gali būti identifikuoti konkrečioje empirinėje situacijoje. Patirties išgyvenimai yra intencionalūs ta prasme, kad intencionalus santykis negali būti suprastas tik kaip nukreiptumas į patirtyje duotus objektus, bet intencionalus santykis apima tiek išgyvenimą, tiek išgyventą dalyką kartu.

Kalbant apie išgyvenimų ir intencionalaus objekto duotį, yra svarbu akcentuoti, kad Husserliui intencionalus objektas jokių būdu negali būti tapatinamas su vidiniu sąmonės objektu, kaip reprezentacinė išorinio, realaus daikto kopija, o kartu yra neteisinga tai tapatinti su mentaliniu, ar kitaip pasakius, vidiniu sąmonės objektu. Husserlis teigia, kad „sąmonė yra išgyvenimų kompleksas <...> pasaulis niekada nėra mėstančio išgyvenimas“ (Husserl, 2001, 238). Pasaulis yra atrandamas jau kaip intencijuotas, kaip intencionalus

---

²² Zahavi D. *Husserls phenomenology*. Stanford, California: Stanford university press, 2003, p. 13.

objektas, bet ne išgyvenimas. Kaip pastebi Hopkinsas, Brentano patirties išgyvenimus siejo su dvejopu patyrimo vertinimu: (Hopkins, 2011, 123).

Loginiuose tyrinėjimuose Husserlis pateikia hyle ir morfe sampratą. Hyle yra juslinė medžiaga, o morfe - intencionaliai su ja koreliuota forma. „Noezė transformuoja hyle į intencionalias patirtis“ (Gurwitsch, 2009d, 256). Jusliniai duomenys yra neartikuluoti, neintencionalūs, grynai duomenys. Tik intencionalių aktų dėka, per noezės įforminami ir artikuliuojami, duomenys įgauna prasmes. Gurwitschius radikaliai pasisako prieš tokį skirstymą ir teigia, kad juslinė medžiaga yra „pirminė fenomenologinė medžiaga, kuri yra duota artikuliuotai ir struktūruota“ (Gurwitsch, 2009d, 256). Šiame skyriuje bus glaustai pristatoma Gurwitschius kritika skirta dualistiniam skirstymui į juslinius duomenis ir intencionalius sąmonės aktus.

Husserlis atskiria hyletinę medžiagą nuo intencionalios noezės. Hyle yra viskas, kas jusliška. Noezės transformuoja hyletinius duomenis į intencionalius išgyvenimus. Hyle nereikia nieko, tai tik „masė juslinių duomenų, kurie įgauna prasmę tik per noetines funkcijas“ (Gurwitsch, 1966, 292-293). Kitaip pasakius, pačiuose patirties išgyvenimuose yra įprasminami neintencionalūs empiriniai jutimai. Kiekvienas išgyvenimas yra intencionalus, bet juose atrandami jusliniai turiniai yra neartikuluoti, neintencionalūs, gryna juslinių duomenų masė. Intencionalios formos arba morfė dėka ši masė yra apdirbama ir įprasminama.

Gurwitschius tvirtina, kad dualizmas tarp „įprasminančių aktų ir juslinės hyle“ (Gurwitsch, 2009d, 253), turi tam tikras pasekmes: „reikalingas trečias, noetinis, begalinis, lygmuo, kuriame atliekama duomenų artikuliacija“ (Gurwitsch, 2009d, 256). Kitaip sakant, intencionaliuose išgyvenimuose būtinas neintencionalių juslinių duomenų intencijavimas. Kitu atveju, kuomet jusliniai duomenys priimami kaip grynai išoriniai empiriniai jutimai, tuomet pats išgyvenimas nėra intencionalus arba sąmonės aktas yra nesąmoningas. Tokiame kontekste, sąmonė yra tam tikras domenai, kuriame intencionalių aktų dėka yra įprasminami ir apdirbami jusliniai duomenys.

Loginiuose tyrinėjimuose skirstymas į neintencionalią hyle ir intencionalią morfe yra iliustruojamas žodžio ženklo ir žodžio prasmės pavyzdžiu:

„Kalbant apie deskriptyvų skirtumą tarp fizinio reiškinio ir intencijos, suteikiančios reikšmę, per kurią ženklas tampa išraiška, tai skirtumą suvoksime tik tada, kai atkreipsime dėmesį į patį ženklą, pavyzdžiui, atspausdintą žodį. Jei susidomime atspausdintu žodžiu, tada turime išorišką suvokimą, kaip bet kurį kitą, o pats suvokiamas objektas praranda

žodžio pobūdį. Jei jis funkcionuoja toliau kaip žodis, tai prezentavimo būdas yra visiškai pasikeitęs” (Gurwitsch, 2009d, 256).

Užrašytas žodis yra tam tikras išorinis ženklas arba fizinė duotis, kuri gali būti artikuliuota ir įprasminama. Perskaičius žodį kaip ženklą, kuris kažką žymi, yra įprasminamas užrašyto žodžio fiziškumas. Žiūrime į raides, bet suvokiame tik tai, kas po jomis ”slypi”. Husserlis atskiria išorinę (fizinę) žodžio duotį nuo psichinės prasmės.

Pirmiausia yra jutiminių duomenų masė arba fiziniai ženklai, kurie vėliau įprasminami intencionalia morfe. Suvokus žodžių reikšmę, pastarieji lieka tais pačiais, nekintančiais, autonomiškais ir išoriniais, fiziniiais ženklais. Hyle ir morfe dualizmas sąlygoja sąmonės akto susidvejinimą: sąmonės aktas išskiria tiek fizinę objekto duotį, tiek psichinę prasmę. Toks sąmonės akto skirstymas į išorinį patyrimą ir vidinį, suponuoja neintencionalių ir intencionalių išgyvenimų buvimą. Viena vertus, galima reflektuoti fizinę duotį, kita vertus, suvokti šiuos duomenis (intencionalios morfe dėka) kaip prasmes.

Taigi, Husserlio *Idėjose* postuluojamas transcendentalinio ego kaip kišeninio žibintuvėlio vaizdinys, iliustruoja juslinių duomenų įprasminimą per noetines funkcijas. Sąmonės aktas kaip noezės ir noemos koreliacija yra intencionuojamas iš paskiro ego-poliaus link patirties išgyvenime duoto prasminio objekto. Tačiau Gurwitschiui paskelbus, jog kišeninio žibintuvėlio teorija yra netinkama, iš naujo tenka apsvarstyti intencionalios sąmonės sampratą. *Loginiuose tyrinėjimuose* išlieka neintencionalių sąmonės aktų samprata, nes Husserlis dar neatmeta jutimo sampratos. Abi koncepcijos skirtinguose veikaluose, skirtingame kontekste²³ viena kitą papildo. Nors Gurwitschius neužsimena apie hyle ir morfe kritikos bei grynojo ego sampratos tarpusavio ryšį. Galima daryti prielaidą, kad būtent šios dvi kritikos paskatino atlikti detalų sąmonės lauko aprašymą. Neegologinėje sąmonės sampratoje, redukcijos tikslu tampa ne atskleisti transcendentalų ego kaip neabejotiną pagrindą, bet atverti sąmonės lauką kaip refleksijų ir deskripcijų lauką. Sąmonės laukas yra suprantamas kaip bendra sąmonės aktų vienovė arba sąmonės srautas, o pats lauko skirstymas į temą, tematinį lauką su jo periferija ar lauko transformacijos yra pagrindžiamos geštalteoretikų idėjomis.

---

²³ *Loginiuose tyrinėjimuose*, II tome, Husserlis dėsto intencionalios sąmonės be ego sampratą, *Idėjose* I tome, pateikiama grynojo ego koncepcija.

2.3.2 Hyle ir morphe kritika Gurwitschiaus fenomenologijoje

Gurwitschius nesutinka su Husserliu, nes jutiminiai duomenys yra pirminė fenomenologinė medžiaga, kuri artikuliuota ir keičiasi priklausomai nuo suvokimo būdo (Gurwitsch, 2009d, 292-293). Paskira hyle duomenų refleksija nėra refleksijos samprata tinkama prasme. (Gurwitsch, 2009d, 255). Pasiūloma juslinę medžiagą paskelbti neatskiriama nuo prasmės. Raštas ar skirtingos raidės kaip fiziniai prasmių apvalkalai yra neatskiriama nuo to, kas po jais „slypi“. Tai viena ir tas pats. Negalima jutiminės medžiagos paskelbti autonomiškai, nes „pati medžiaga keičiasi nuo dėmesio, kinta priklausomai nuo suvokiančiojo nuostatos, ar pan.“ (Gurwitsch, 2009d, 255). Tai nėra duomenys, kuriuose neaptinkamas intencionalumas, nes prasmės galima suprasti tik juslinius duomenis priimant kaip fizinius objektus.

Kiniškus rašmenis, pasak Gurwitschiaus, vieni supranta, o kiti ne (Gurwitsch, 2009d, 256). Taigi tai, kas duota fiziškai vieniems yra suprantama, o kitiems ne. Tačiau tai nereiškia, jog žmonėms, kurie nesupranta kiniškų rašmenų, jiems raidės bus tik juslinė neartikuliuota medžiaga. Tad Gurwitschius atmeta Husserlio teiginius apie juslinius duomenis. Pasiūloma juslinę medžiagą paskelbti neatskiriama nuo prasmės. Raštas ar užrašytų žodžių sakiniai kaip fiziniai prasmių apvalkalai yra neatskiriama nuo to, kas po jais „slypi“, nes tai viena ir tas pat. Išmokus skaityti kiniškai, fizinė rašto duotis keičiasi priklausomai nuo suvokimo būdo.

Gurwitschius tvirtina, hyle ir morphe paneigimas reikalauja intencionalumo sampratos revizijos. „Noezės negalima traktuoti tik organizuojančia hyletinius duomenis funkcija, kurios dėka sąmonės aktai yra laikomi intencionaliais“ (Gurwitsch, 2009d, 257). Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema. Taigi intencionalumas yra noezės ir noemos sąryšis. Kiekvienas užrašytas ar ištartas žodis yra prasmingas tik tiek, kiek išgirstas ar perskaitytas artikuliuotame ir suprantančiame suvokimo akte.

Kitas pateiktas pavyzdys yra apie natos ir melodijos kaip struktūruotos visumos santykį. Kiekviena nata yra melodijos fizinė išraiška. Tiek natos, tiek melodija negali būti traktuojami atskirai vienas nuo kito. Paskira nata, išimta iš melodijos fizinės kontekstūros, negali būti išgirsta melodijos forma. Taigi jusliniai duomenys, anot Gurwitschiaus, priklauso nuo struktūrinio sąryšio: kas duota tiesiogiai, yra duota tik artikuliuota ir struktūruota <...> hyletinė medžiaga neegzistuoja” (Gurwitsch, 2009d, 258). Tad paskiros

natos refleksija yra negalima, nes tik nata su kitomis natomis sudaro bendrą, struktūruotą vienos melodijos visumą.

Jonkus savo knygoje *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, pabrėžia šios kritikos svarbą sąmonės intencionalumo problematikoje. Anot Jonkaus, „atsisakant juslinės medžiagos ir intencionalios formos perskyros yra įveikiamas sąmonės kaip reprezentacijos sampratos likutis fenomenologijoje” (Jonkus, 2009, 274). Verta pastebėti, jog Husserlio pavyzdys apie raides yra perteikiamas analogišku pavyzdžiu apie kūno raišką. „Kiekvieno kūno išraiškos suvokimas išvelgia prasmę pačioje kūniškoje išraiškoje, o ne anapus jos <...> pripažindami fizinio kūno (raidės) ir sąmonės (intencionalios prasmės) atskirtumą, turėtume save uždaryti nekomunikuojamos vidujybės kiaučė” (Jonkus, 2009, 154). Pasak Jonkaus, „raidės ir prasmės dualizmas yra ne kas kita, kaip fizinio kūno ir jį reprezentuojančios sąmonės dualizmas” (Jonkus, 2009, 154).

Galima teigti, kad:

- 1) Jusliniai duomenys yra pirminė fenomenologinė medžiaga, kuri artikuliuota ir keičiasi priklausomai nuo suvokimo būdo.
- 2) Hyle ir morfe paneigimas reikalauja intencionalumo sampratos revizijos. Sąmonė yra intencionali. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema.
- 3) Sąmonė yra perceptyvi, dalyvauja juslinėje sferoje. Sąmonė nėra nukreiptumas į kažką anapus. Visi sąmonės išgyvenimai yra intencionalūs.

Egologinėje sąmonės koncepcijoje intencionalus sąmonės aktas kaip noemos ir noezės koreliacija, grindžiamas ego dalyvavimo laipsniu. Neegologinėje sąmonės koncepcijoje „noezės nurodo į vieną noemą, tokiu būdu, kad viena ideali noema gali būti išreikšta per daugybę noezių” (Gurwitsch, 2009,259). Sąmonės aktai yra laikini, nėra juos struktūruojančio egopoliaus. Kuomet nelieka juslinių duomenų, kuriuos įprasmina konkreti noezė, tuomet kiekviena noezė nurodo į vieną ir tą pačią noemą. Galima teigti, kad Gurwitschiaus fenomenologijoje, nelikus skirtumui tarp noemos ir juslinių duomenų, noema ir percepcijos objektas santykinai kaip geštaltas sudarytas iš geštaltkomponentų.

Kitame poskyriuje dar kartą sugrįšime prie noezės ir noemos sampratos. Bet prieš tai verta pastebėti, jog Gurwitschiaus kritika hyle ir morfe dualizmu pagrįsta veikalo *Idėjos apie grynąją filosofiją ir grynąją fenomenologinę filosofiją* analize. Robert Sokolowski pabrėžia, kad hyle ir morfe dualizmas yra Husserlio filosofinių pažiūrų išdėstymas veikale *Idėjos*. Vėlesniuose veikaluose Husserliui pavyksta išvengti šio skirstymo (Sokolowski,

1975, 7). Panašiai pasisako ir Jonkus, kuris kritikuoja hyle ir morfe dualizmą (Jonkus, 2009, 151).

2.3.3 Intencionalumas kaip noemos ir noezės koreliacija

Praeitame skyriuje nustatėme, jog hyle ir morfe kritika yra intencionalumo sampratos modifikacija. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema. Taigi, intencionalumas yra noezės ir noemos koreliacija. Gurwitschiaus fenomenologijoje, pasiūloma juslinę medžiagą paskelbti neatskirama nuo prasmės. Rašmenys ar natos kaip fiziniai prasmių apvalkalai yra neatskiriami nuo to, ką jie reiškia, nes tai viena ir tas pats. Juslinė medžiaga yra duota artikuluotai ir struktūruotai, priklausomai nuo ją struktūruojančio ir organizuojančio suvokimo akto. Verta pastebėti, jog Gurwitschių labiausiai domina idealios noemos problema. Straipsniuose apie ne-egologinę sąmonės koncepciją ir apie sąmonės intencionalumą o taip pat hyle ir morfe kritikoje, nuolat sugrįžtama prie to paties klausimo: kodėl skirtingi sąmonės aktai nurodo į tą pačią, idealią noemą?

Anot Gurwitschiaus, paneigus dualistinį skirstymą į hyle ir morfe, „noezės nurodo į vieną noemą, tokiu būdu, kad viena ideali noema gali būti išreikšta per daugybę noezių” (Gurwitsch, 1966, 257). Tad, kuomet nelieka juslinių duomenų, kuriuos įprasmina konkreti noezė, tuomet kiekviena noezė nurodo į vieną ir tą pačią noemą. Sąmonės aktai yra laikini, nėra juos struktūruojančio egopoliaus, tačiau jusliniai duomenys arba prasmės priklauso nuo juos organizuojančios struktūros. Kaip tai suprasti?

Natos ir melodijos ar raidės ir žodžio, o taip pat matomo namo pusės ir paties namo santykis yra dalies ir visumos atitikmuo. Natos priklauso nuo melodijos kontekstūros. Nebus natų, nebus ir melodijos arba nebus melodijos, tad nebus ir natų. Kadangi sąmonės aktai yra laikini, vieni su kitais sudaro vientisą sąmonės srautą, todėl bendruose sąryšiuose dalyvaujant skirtingiems sąmonės aktams, bus duota ta pati noema. Melodija yra struktūruota visuma: noemų sistema.

Kaip jau minėjome anksčiau, geštaltpsichologijoje visumos atitikmuo yra „geštalt“ terminas, o dalies – „geštalto komponentas“. Visumos ir dalies santykis išreiškiamas taip: „Visuma užduoda klausimus dalims. <...> bet dalis su savo konkrečia funkcija, reikalauja visumos ir tokiu būdu užduoda klausimus visumai“ (Gurwitsch, 1966, 345).

Nelikus skirstymui tarp prasmės ir percepcijoje prasmę išreiškiančios juslinės medžiagos, nelieka skirtumo tarp noemos ir juslinių duomenų. Gurwitschiui percepcijos

noema ir percepcijos komponentas, tiksliai pastebi Norkus, santykinai kaip geštaltas ir geštalto komponentas (Norkus, 1989, 85). Geštalto komponentas, pavyzdžiui raidė, ar matoma namo pusė, įtraukta į geštaltą kaip visumą, yra prasminga dalis bendros prasmės. Atsisakius ego kaip intencionalios sąmonės prielaidos, yra reabilituojamas patirties laukas. Kiekvienas patirties išgyvenimas ar sąmonės aktas nurodo į tai, kas duota jame. Matoma namo sienos pusė nurodo į kitas puses. Tačiau tai yra ne statinio sudaryto iš plytų, cemento ir kitų materialių medžiagų, aprašymas, bet statinio, koks jis atrandamas patirties išgyvenime deskripcija. Tad redukcijos taikymas negali būti suprstas kaip pasaulio paneigimas. Priešingai, redukcijos dėka galimas pasaulio patirties tematizavimas.

Gurwitschius teigia:

„Mus nedomina natūralūs daiktai, dalykai, įvykiai <...> bet mus domina viskas, kas yra duota percepcijoje <...> tuomet tyrimas yra noematinis“), ir tai patirties išgyvenimo analizė fenomenaliam, o „ne objektyviam lauke“ (Gurwitsch, 1966, 193).

Taigi, geštaltkomponentas yra praminga visumos dalis, turinti tokią pat prasmę kaip ir kitos visumos dalys. Prasmė yra ne realus objektas, bet ideali prasmė. Kiekvienas sąmonės aktas nurodo į kitus aktus, kitaip sakant, kiekvienas patirties išgyvenimas yra sąryšyje su kitais išgyvenimais. Pasak Gurwitschiaus, „yra atskira noema atstovaujanti atminties, reprezentacijos, vaizdavimo, mąstymo, valios ir t.t. aktui“ (Gurwitsch, 1966, 93-95). Tad noemos dalyvavimas noemų visumoje yra suprantamas kaip geštaltas sudarytas iš geštaltkomponentų. O kiekvienas aktas kaip skirtinga noezė nurodo į tą pačią idealią noemą – geštaltą.

Kita vertus, turime pripažinti, kad namo suvokimas yra kintantis, nes vienaip namas atrodo ryte, kitaip vakare, vienaip namas atrodo stebint iš parko, o kitaip būnant šalia namo, ir pan. Tad susiduriame su paradoksu: jei sąmonės aktai yra skirtingi ir laikiški, tai sąmonės aktai nurodo į skirtingas noemas. Panašus pavyzdys yra apie spalvas, kurių prasmės kinta (Gurwitsch, 1966, 251). Mėlyna spalva vienaip atrodo lyginant su žydra, o kitaip atrodo dangaus mėlis ir pan. Ką tai atskleidžia?

Atskiros bendros visumos dalys bendradarbiauja bendram tikslui – objekto prasmės suvokimui. Arba kitaip pasakius, noemų bendradarbiavimas yra galimybė suvokti, kas yra duota konkrečiame išgyvenime, sąryšyje su kitais išgyvenimais. Taigi noemos sudarydamos visumą tarnauja bendram tikslui – konkretaus objekto suvokimui. Nors namas būnant šalia, atrodo vienaip, o žvelgiant iš parko atrodo kitaip, mes vis tiek suvokiame, kad tai, tas pats namas. Kita vertus, namas, aprašomas tik sąryšyje su tuo kas pamatoma.

Svarbus aspektas yra tas, jog kuomet Gurwitschius pradeda kvestionuoti noemos idealumą, tuomet galima daryti prielaidą, kad yra atliekama transcendentalinės sąmonės analizė. Noema, pažymi Gurwitschius, nėra aktas, nei suvokimo objektas, bet yra ideali ir priklauso idealių prasmų sferai (Gurwitsch, 2009e, 133). Kitaip pasakius, noemos klausimas keliamas tik susitelkiant ties „jau“ patirto objekto patyrimo analize, ar prisiminto asmens prisiminimo. Arba tematizuojant „jau“ išgirstos melodijos skambesį ir „jau“ apmąstytos teoremos sprendinio apmąstymą. Priešingai, kasdieniame pasaulyje, natūralioje nuostatoje yra neabejojama patyrimu, mąstymu ar netematizuojamas garsas, prisiminimas. Transcendentalinės sąmonės analizė yra atliekama konkrečioje empirinėje situacijoje. Tačiau būtina skirti tai, kas stebima, nuo to, kaip pats stebėjimas tematizuojamas.

„Kuomet Geštalto teorijos tezės išvystomos į epistemologines dimensijas (tezės atsirandančios paneigiant pastovumo hipotezę), ne tik stimulų pasaulis, daiktų pasaulis, „pakimba ore“, tačiau taip pat – mes atsiduodame – visai transcendencinei sferai, visiems objektų ištekliams su kuriais mes susiduriame „natūralioje nuostatoje“ <...> Tokiu būdu suvokiant, Geštalto teorijos procesas, laikomas psichiką visiškai aprašantis, kartu su visomis nuorodomis į ją, ir turintis tokią pačią reikšmę ir metodinę funkciją psichologijai kaip ir transcendentalinė redukcija turi fenomenologijai <...> Daiktai išnyksta, ir noema lieka viena” (Gurwitsch, 2009e, 194).

Galima sakyti, kad Gurwitschius neatsiduria geštaltfenomenalizme, ir realybė nėra redukuojama į noeminius reiškinius „aklai“, bet tik sekant Husserlio fenomenologinės filosofijos metodika. Geštaltpsichologų teorijos yra reformuojamos ir pritaikomos atlikti fenomenologiniams tyrimams. Realybė atrandama sąmonės išgyvenimų ir patirties objektų koreliacijose, refleksijų ir deskripcijų lauke. Kita vertus, Gurwitschius nevartoja transcendentalinės sąmonės lauko termino. Galbūt kuomet atsisakoma transcendentaliojo Aš, kuris vartojamas sinonimiškai su sąmonės samprata, tuomet sąmonės neverta vadinti transcendentaline. O galbūt tiesiog priimkime Lester Embree pastabą, (Embree, 1985, 14), kad nesvarbu ar Gurwitschius koncepcijoje sąmonė apibrėžiama transcendentaliai, ar empiriškai, bet svarbu tai, kad kuomet Gurwitschius kalba apie sąmonę. Tuomet „jį domina sąmonė kaip „sąmonę apie“, t.y. kalbama apie sąmonę intencionaliai orientuotą į juslinio pasaulio patyrimą. Gurwitschių labiausiai domino idealios noemos klausimas, t.y. kaip skirtingi sąmonės aktai gali nurodyti į vieną konkrečią idealią prasmę. Atsisakius transcendentaliojo ego kaip analogo transcendentalinei sąmonei ir jusliniams duomenims suteikus artikuliutos medžiagos sampratą, bei panaudojus geštaltpsichologų patirties kaip struktūruotos visumos idėją, galima paaiškinti idealios noemos egzistavimą.

Pirmame disertacijos skyriuje teigėme, jog Gurwitschius radikalizuodamas geštaltpsichologų tyrimo objektą, atlieka fenomenologinės sąmonės sampratos analizę. Redukcijos tikslas yra atverti sąmonės lauką – išgyvenimų ir objektų koreliacijas – kaip refleksijų ir deskripcijų lauką. Šiame skyriuje pastebime, kad geštaltpsichologų teorijos, Gurwitschiaus fenomenologijoje, yra pritaikomos fenomenologiniams tyrimams atlikti aprašant gryną sąmonės lauką, ir tai, kas jame duota su tikslu išspręsti diskusijos su Husserliu nesutarimus. Sąmonė – tai struktūruota, orientuota ir prasminga veikla, prasmingame pasaulyje. Fenomenologinės filosofijos deskriptyvus pobūdis nėra tik šio pasaulio prasmingumo aprašymas, bet šio prasmingumo filosofinė refleksija. Tai „jau“ patirto pasaulio refleksija, nes tik veikdami natūraliame pasaulyje suvokiame, kas jame yra. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema. Neegologinė sąmonė – intencionali. O intencionalumas suprantamas kaip noezės ir noemos koreliacija, tad joks trečiasis sąmonės akto komponentas yra griežtai nepageidaujamas.

Geštaltpsichologijoje introspekcijos vienetai analogiški laukams fizikoje: sąmonės laukas, percepcijos laukas ir t.t. Anot Gurvičiaus, percepcijos lauke jo dalys egzistuoja kaip lokalinės viso lauko apraiškos, kaip jo charakteristikos duotame taške. Tokioje visumoje (geštalte – aut.) „kiekviena dalis aktualizuoja visumą, kurios dalis ji yra, savo vietoje ir tokiu būdu, kuris atitinka jos funkcionalinę reikšmę. Ir priešingai, kiekviena visuma priklauso nuo dalies, kuri užduoda sąlygas visumai“ (Gurwitsch, 2009a, 241). Gurvičiui noema ir patyrimo objektas santykiauja kaip geštaltpsichologijoje geštalto komponentas ir geštaltas. Iliustruoti tiktų tas pats namo pavyzdys. Matomo namo dalis būdama geštalto komponentu, savo sudėtyje implikuoja nuorodas į kitas dar nematomas dalis. Tai Gurvičius sieja su noemos dalyvavimu noemų sistemoje, kur suvokiamas tas pats objektas (šiuo atveju namas – aut.). Kitaip tariant, sąmonės samprata suprantama kaip „sąmonė apie“ t.y. sąmonė intencionaliai orientuota į juslinio pasaulio patyrimą. Noemų sistema (geštaltas – aut.) , kurioje suvokiamas tas pats objektas, anot Norkaus, parodo Gurvičiaus prielankumą geštaltpsichologijai, kurioje realybė redukuojama į noeminius reiškinius.

Embree įvade į veikalą „Marginali Sąmonė“ teigia: Gurvičiaus fenomenologija turi „noematinį“ aspektą, kas tiktų apibrėžti ne „lauko sąmonės“ terminu, bet „sąmonės lauku“. Ir visa kita nesvarbu kaip Gurvičiaus koncepcijoje sąmonė apibrėžiama transcendentaliai, ar empiriškai , bet svarbu tai, kad kuomet Gurvičius kalba apie sąmonę, jis kalba apie „sąmonę apie“ t.y. sąmonę intencionaliai orientuotą į juslinio pasaulio patyrimą (Embree,

2003, 82). Ši nuostata leidžia įveikti sąmonės ir pasaulio supriešinimą. Fenomenologas aprašydamas sąmonės gyvenimą turi aprašyti ne sąmonę kaip ji yra pati savyje, bet sąmonę kaip ji yra nukreipta į tam tikrus dalykus.

Straipsniuose apie neegologinę sąmonės koncepciją ir apie sąmonės intencionalumą o taip pat hyle ir morfe kritikoje, nuolat sugrįžtama prie to paties klausimo: kodėl skirtingi sąmonės aktai nurodo į tą pačią, idealią noemą? Suvokimo procese dalyvauja ne vienas konkretus sąmonės aktas. Sąmonės aktai yra laikiški: „atsirandantys, besitęsiantys ir pradingstantys. Suvokimo metu vienus sąmonės aktus keičia ar pratęsia kiti patirties išgyvenimai. Pavyzdžiui, prisiminus anksčiau aptartą Kohlerio pavyzdį apie kėdę, galima teigti, kad žiūrėdamas į namą, žmogus gali prisiminti, įsivaizduoti, vertinti, o keisdamas savo kūnišką padėtį, pamatyti ją iš kitos pusės. Taigi, jau nustatėme, kad Gurwitschius nagrinėdamas Husserlio grynojo ego sampratą, bei noezės ir noemos kaip intencionalaus sąmonės akto analizę, prieina prie išvados, jog sąmonė nėra nukreiptumas į kažką anapus. Sąmonė yra perceptyvi, dalyvauja juslinėje sferoje. Visi sąmonės išgyvenimai yra intencionalūs, laikini, nėra juos struktūruojančio grynojo ego. Jusliniai duomenys neatskiriami nuo prasių, priklauso nuo juos organizuojančios struktūros. Skirstymas į intencionalią morfe ir hiletinius duomenis reformuojamas pasitelkus geštaltpsichologų idėjas.

Geštaltpsichologinė geštalto arba formos samprata yra nagrinėjama Gurwitschiaus disertacijoje, taip pat aptariama veikale *Sąmonės laukas*. Suvokiamo vaizdo visuma, anot geštaltteoretikų, nėra tapati ją sudarančių dalių sumai. Žinia, kuomet žiūrime į kėdę, tuomet matome kėdę kaip visumą, o ne atskirus sensorinius segmentus. Jusliškai suvokiamas daiktas turi geštalto struktūrą. Geštaltas kaip prasminga visuma, forma, yra ta kategorija, leidžianti kalbėti apie visumos ir dalies santykį, taip pat skirtingų jutimų skaičių. Visuma, kuri užduoda klausimus dalims, nėra kokia nors sistema, pagrindžiama priešastingumo, gretimumo ar kitais santykiais. Dalys, kurios užduoda klausimus visumai, negali būti nustatytos ar išskirtos pavieniui. Suvokiantysis nėra visagalis, kurio galia išreiškiama proto veikla apdirbti pojūčiais gaunamus juslinius duomenis ar apriori turėti suvokiamų daiktų idėjas.

Gurwitschiaus filosofiniame projekte, pasiskolinus iš geštaltteoretikų geštalto ir geštaltkomponento sąvokas, percepcijos lauke, „kiekviena dalis aktualizuoja visumą, kurios dalis ji yra, savo vietoje ir tokiu būdu, kuris atitinka jos funkcionalinę reikšmę. Ir priešingai, kiekviena visuma priklauso nuo dalies, kuri užduoda sąlygas visumai“ (Gurwitsch, 2009b, 386). Pasak Gurwitschiaus, „yra atskira noema atstovaujanti atminties,

reprezentacijos, vaizdavimo, mąstymo, valios <...> aktui“ (Gurwitsch, 1966, 93-95). Paneigus dualistinį skirstymą į hyle ir morfe, ir atsisakius grynojo ego kaip bet kokio sąmonės akto poliaus sampratos, nozės nurodo į vieną noemą, tokiu būdu, kad viena ideali noema gali būti išreikšta per daugybę noezių. Pavyzdžiui, natos ir melodijos ar raidės ir žodžio, o taip pat matomos kėdės pusės ir kėdės santykis yra dalies ir visumos atitikmuo. Kadangi sąmonės aktai yra laikini, vieni su kitais sudaro vientisą sąmonės srautą, todėl bendruose sąryšiuose dalyvaujant skirtingiems sąmonės aktams, yra duota ta pati noema. Melodija yra struktūruota visuma: noemų sistema – noemata.

Vis dėlto Gurwitschius modifikuoja geštaltpsichologijos teoretikų pateiktą figūros ir fono kaip struktūruotos visumos idėją. Anot Gurwitschiaus, reikia skirti du geštaltus (Gurwitsch, 1966, 211). Vienas geštaltas yra tema, o kitas yra tematinis laukas. Filosofas kritikuoja Rubino, kad pastarasis nedaro skirtumo tarp to, kas yra prasminiame sąryšyje ir determinuoja vienos ar kitos temos suvokimą, ir to, kas ne. Anot Gurwitschiaus, du skirtingi geštaltai negali būti interpretuojami vienas kito terminais <...> tema nėra tematinio lauko dalis“ (Gurwitsch, 1966, 211). Patyrimo aprašymuose reikia skirti ne tik figūros sudaromą bendrą struktūruotą visumą, bet ir fonas pasirodo kaip visuma. Galima daryti prielaidą, kad Gurwitschius kalba apie pasaulio foną. Veikale *Marginali Sąmonė* pasaulis suprantamas kaip viena iš egzistencijos tvarkų (Gurwitsch, 1985). Kaip jau minėjome, pasaulio problematikoje, filosofas duoda nuorodas į Husserlio vidinio ir išorinio horizonto sampratas, ir taip pat pažymi, kad Husserlis niekada nėra atlikęs skirstymo tarp tematinio lauko ir periferijos (Gurwitsch, 1966, 232).

Įdomu tai, kad geštaltpsichologijos idėjų eksplikacija yra atliekama ne tik Gurwitschiaus fenomenologinės filosofijos kontekste. Merleau-Ponty ankstyvajame savo veikale *Elgesio struktūra*, taip pat kritikuoja klasikinę psichologiją, biheiviorizmą. Filosofo kritika yra nukreipta prieš bet kokią natūralistinę analizę, tikrovės redukavimą į fizinius reiškinius. Remdamasis geštalteoretikų formos sąvoka, Merleau-Ponty žmogaus elgesį traktuoja kaip vientisą ir nedalomą struktūrą. Vėlesniame veikale *Suvokimo fenomenologija*, Merleau-Ponty panašiai kaip Gurwitschius pasiskolina geštaltpsichologų nagrinėtą figūros ir fono idėją. Gyvenamo kūno veikimas suponuoja veikimo lauką. Merleau-Ponty teigia, kad kūnas – tai forma, kuris turi neutralų kontekstą. Ir dar vienas aspektas, vienijantis tiek Gurwitschiaus, tiek Merleau-Ponty filosofines pažiūras, yra abiem filosofams nepriimtina juslinių duomenų samprata, būdinga ankstyvajai Husserlio filosofijai. Remiantis geštaltpsichologų tyrimais, Merleau-Ponty filosofijoje atsisakoma

juslinių duomenų sampratos, ir iškart apeliuojama į gyvenamo kūno ir jo veikimo lauko kaip prasmingo pasaulio problematikos plotmę.

Į pasaulį įsitraukęs kūnas visada yra kontekstualizuojantis ir kontekstualizuotas, nes veikimo lauke suvokiantysis įsipina į plotmę, kurioje susiduria su fenomenais, yra nukreiptas jų link ir taip juos reiškia²⁴. Fenomenai, savo ruožtu, nėra akli, statiški ar bereikšmiai, bet savo esatimi įsipina į buvimą ir reiškia žmogiškąjį veikimą. Kitaip tariant, būti nukreitam link fenomenų, tai reikšti fenomenus, kartu būti išreikštam fenomenų ir būti pagautam jų reikalavimų. Galima sakyti, buvimas pasaulyje išreiškia vienovę tarp to kas suvokiama ir to, kas suvokia, kaip visuma ir dalis. Dualistinio skirstymo į subjektą ir objektą, suvokiantįjį ir suvokiamą atsisakymas, panaikina bet kokią bepraasmiško pasaulio, kurį įprasmina veikiantis subjektas, vaizdinį. Pasaulis pasirodo kaip prasminga visuma, forma, geštaltas, kuriame esantieji yra apklausinėjami, taip pat ir klausiantys. Dar kitaip pasakius, pasaulis - veikimo laukas, yra išreikštas kūno, o būti išreikštam pasaulio yra būti išreikštam „pasaulio lauko“ fenomenų.

Gyvenamo kūno veikimas, Merleau-Ponty filosofijoje, suponuoja veikimo lauką, kuris išreiškiamas pasitelkus geštaltpsichologų figūros ir fono idėją. Merleau-Ponty teigia, kad kūnas – tai forma, kuris turi neutralų kontekstą (Merleau-Ponty, 2010, 67). Kontekste kaip veikimo lauke, kūnas esti nukreiptas link jį išreiškiančių figūrų (Merleau-Ponty, 2010, 67). Kiekviena reikšmė nėra daiktas, suprantama fenomenaliai, yra figūra, taip pat turinti kontekstą (foną). Taigi kūno veiksmai nėra atskirti nuo konteksto, nei suprantami skyrium su juo. Reikšmė yra įkūnyta ir nuolat pasirodo su kūno veikimais ir kintančiais fenomenais. Galbūt todėl Merleau-Ponty kalbėdamas apie erdviškumą, savąjį kūną įvardina trečiuoju figūros ir fono elementu (Merleau-Ponty, 2010, 41), kurio laikysena ir gestais atveriamas fonas ir jame esančios pasaulio figūros.

Svarbu pabrėžti tai, kad visų pirma, kūnas yra aktyvus, todėl judėjimas yra sąlyga gebėjimui būti. Kūnas kaip geštaltas, įprasmina gebėjimą būti, kitaip tariant, surinkti visas kūno dalis į bendrą visumą ir subalansuoti ar sukoordinuoti jas į vieną ašį, kuri pati save palaiko ir judina – kūno laikyseną. Antra, kūno fonas kaip reiškiantis pasaulį yra taip pat jo išreikštas. Pasaulis kaip foninis horizontas, tiksliai pastebi Mickūnas, yra kontekstas, iš kurio iškyla figūros, pasiūlomos veiksmų, nukreiptų į pasaulio horizontą ir iškylančias figūras, kurios pareikalauja veiksmų, leisiančių išsiaiškinti jų regimumą. Šiuo požiūriu, pasaulis neišsemiamas, nes kiekviena figūra nėra pilnai išreiškiama, turi savo kontekstą

---

²⁴ Reikšmė neturi būti laikoma daiktu, į kurį nurodoma ir kuris apibūdinamas. Fenomenologinės deskripcijos objektas – ne empiriniai objektyvaus pasaulio reiškiniai, bet fenomenas, negalintis būti duotas pozityviai.

(t.y. nurodo į kitas pasaulio fono figūras), o kūnas aktyvus, vis atveriantis naujas figūras, vis naujame fone. Tarkime, raudona plyta namo sienoje atrodo dulsvai raudona, nes saulėta diena. Arba „tamsiai vyšninė“, nes namo stogas yra rudas, o dangus apsiniaukęs. Kitaip sakant, paaiškinti paprastą juslinio suvokimo fenomeną – tai paaiškinti skirtumus fenomeno viduje arba kuo jis skiriasi nuo kitų fenomenų. Merleau-Ponty parodo, kad reikšmė duota ne kaip daikto savybė, bet kaip fenomenas, nurodantis į kitus fenomenus, kaip duotis tarp fenomenų.

Savojo kūno ir juslių bei patiriamo pasaulio visumos santykiai nuodugnai analizuojami veikale *Suvokimo fenomenologija*, o regimumo problematika – veikale *Regima ir neregima*. Estetinei problematikai skirtose esė *Cezanne'o dvejonė* bei *Akis ir dvasia* nagrinėjama meninės kūrybos specifika, dailininko kūno ir juslių vaidmuo meninės kūrybos procese ir santykis su patiriamo pasaulio visuma.

Menininko sąmonėje Merleau-Ponty aptinka glaudų pasaulio ir kūno sąryšį, nes menininkas kuria pasaulyje ir per pasaulį. Pasaulis tarytum įžengia į kūrybinio įkvėpimo apimtą menininką ir savąja kalba prabyla poeto lūpomis ar dailininko teptuku. Būtent tokia kūno ir pasaulio vienovė bei jų abipusis ryšys lemia, kad menininkui neretai kyla įspūdis, esą pasaulis yra jo viduje. Merleau-Ponty cituoja Cezanne'o žodžius, kad peizažas yra tarytum dailininko sąmonė, kad per dailininką gamta mąsto save pačią, ir kartoja Malebranche'o nuojautą, esą ne jis žiūri į mišką, bet medžiai jį stebi ir jam kalba, o tapytojas turi būti pervertas visatos, o ne norėti ją perverti. Galima teigti, kad atsisakius subjekto ir objekto, suvokiamo ir suvokiančiojo, tapytojo ir tapomo perskyrų, numanoma plotmė, kurioje regimas ir tinkamą padėtį užėmęs kūnas tuo pat metu pagauna neregimą prasmę. Dailininkas, kuris per savo kūną, savo kūnu yra nukreiptas link fenomenų, juos reiškia, tačiau kartu yra jų išreikštas ir pagautas jų reikalavimų.

Savasis kūnas meninio proceso metu atlieka esminį vaidmenį. Kurdamas žmogus atlieka tam tikrus kūno gestus. Dainuodamas daininkas judina lūpas, lipdydamas ar tapydamas paveikslą, menininkas atlieka įvairius rankų gestus ir pan. Šie kūno gestai tampa pasaulio gestais, o pats menininkas savo kūrybos metu savąjį kūną duoda pasauliui. Matymo ir buvimo pamatytu abipusiškumas ir gelmė taip pat steigama kūno veiklos fone, nes pamatomas visada remiasi gelmine fono ir figūros struktūra. Taigi, galima teigti, kad Merleau-Ponty fenomenologijoje geštaltpsichologų idėjos yra formuojančios paties mąstytojo pažiūras. Kita vertus, filosofas kritikuoja geštaltteoretikus už tai, kad pastarųjų tyrimo objektas yra laikinų ir empirinio pasaulio reiškinių laukas. Dualistinis mąstymas atveriantis skirtumus tarp to kas suvokiama ir kas suvokia, subjekto-objekto dichotomija,

praraja tarp žmogaus ir pasaulio reformuojama Merleau-Ponty fenomenologinėje filosofijoje, pasitelkus geštalto, figūros ir fono idėjas. Gyvenamo kūno įkūnyto pasaulyje samprata ir jusliniam suvokimui teikiama pirmenybė – pagrindiniai aspektai, kuriais sėkmingai tęsiamas Husserlio pradėtas kelias. Dar daugiau galima teigti, Merleau-Ponty fenomenologijoje Husserlio projektas yra papildomas originalia estetinio patyrimo samprata. Menas neatkuria tai, kas matoma, girdima ir pan., priešingai, menas mus moko kaip matyti ir girdėti.

Alphonso Lingis straipsnyje „Jautrus kūnas“ taip pat apeliuoja į ankstyvajam Husserliui būdingą hyle ir morfe dualistinę sampratą. Husserlio fenomenologijoje, anot Lingio, kad jusliniai duomenys būtų apdirbti, paversti reikšmingais, panaudojamas intencionalumas, kuriuo įprasminant juslinius įspūdžius, pastarieji identifikuojami vienos ir tos pačios daikto reikšmės ženklais. Tuo tarpu Merleau-Ponty, turėdamas omenyje geštaltteoretikų eksperimentus, iš pat pradžių gebėjimą suvokti juslinį elementą, laiko pagava, sučiupimu, laikymu. Kas ankstyvajam Husserliui buvo grynas daiktiškumo sluoksnis, faktiniai duomenys, Merleau-Ponty filosofijoje iškarto duota fenomenaliam lauke (Lingis, 2010).

Taigi, galima teigti, kad geštaltpsichologijos idėjos yra artimos fenomenologinės filosofijos problematikai. Geštaltpsichologija atlieka aprašomuosius patirties stebėjimus, nes dažnai išgyvenami dalykai pasirodo nėra paprasčiausi pojūčiai. Geštaltteoretikai patirties stebėjimus panaudoja suvokimo problemoms spręsti, ir prieina prie išvados, kad mūsų patyrimų pasaulis yra prasmingai suorganizuotas. Kita vertus, Merleau-Ponty filosofijoje geštaltpsichologai yra kritikuojami už tai, kad neteisingai panaudoja savo pačių idėjas. Kalbėdami apie formos sąvoką, jie kalba apie dėsningumo buvimą gamtoje, tačiau pamiršta, kad suvokiantysis yra tas, kuris susieja skirtingus įvykius ar dalykus į bendrą visumą. Anot Merleau-Ponty, tik paties suvokiančiojo suvokime galioja bet kokie dėsniai kaip suvoktojo pasaulio forma.²⁵

Apibendrinant galima teigti, jog hyle ir morfe kritika pašalina bet kokią reprezentuojančios sąmonės likutį. Jusliniai duomenys yra pirminė fenomenologinė medžiaga, kuri artikuliuota ir keičiasi priklausomai nuo suvokimo būdo, nuostatos, dėmesio. Sąmonės aktai yra laikini, nėra juos struktūruojančio egopoliaus, tačiau jusliniai duomenys neatskiriami nuo prasmų, priklauso nuo juos organizuojančios struktūros.

---

²⁵ Merleau-Ponty remdamasis geštaltteoretikais (Visų pirma, Kohler'iu – aut.) kritiškai vertina jų pačių idėjas. Žiūrėti: Merleau-Ponty (1967), p. 129-185.

Sąmonė yra intencionali. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema. Sąmonė – tai struktūruota, orientuota ir prasminga veikla, prasmingame pasaulyje. Fenomenologinės filosofijos deskriptyvus pobūdis nėra tik šio pasaulio prasmingumo aprašymas, bet šio prasmingumo filosofinė refleksija.

Nors Gurwitschius pateikia intencionalios neegologinės sąmonės sampratą pasiremdamas grynojo ego kritika: atmetama metafiziškai postuluoto centro samprata (taip pat galima pastebėti sąsajas su hyle ir morfe kritika, nes ego – trečiasis sąmonės akto komponentas yra atsakingas už duoto prasminio objekto pagava). Vis dėlto įvairiuose Gurwitschiaus veikaluose ir plačiai eksplikuojama percepcinės noemos samprata (noemų sistema – aut.) – Gurwitschius pagrindžiama geštaltpsichologų pažiūromis apie santykį tarp geštalo ir geštalt komponento) gali būti vertinama analogiškai kaip metafizinis konstruktas, nepriimtinas fenomenologinio metodo, tokio, kokį mums pristato Husserlis, kontekste.

Geštaltpsichologija atlieka aprašomuosius patirties stebėjimus, nes dažnai išgyvenami dalykai pasirodo nėra paprasčiausi pojūčiai. Kitas svarbus momentas yra tas, kad geštalteoretikai patirties stebėjimus panaudoja suvokimo problemoms spręsti. Tačiau, kaip matome Merleau-Ponty filosofijoje geštaltpsichologai yra argumentuotai kritikuojami už tai, kad neteisingai panaudoja savo pačių idėjas. Kadangi geštaltpsichogai kalba apie dėsningumo buvimą gamtoje jie turi omenyje formos sąvoką, tai užmiršta, jog suvokiantysis yra tas, kuris susieja visus šiuos skirtingus įvykius ar dalykus į bendrą visumą. Merleau-Ponty tiksliai išsako savo kaip fenomenologo poziciją: suvokiančiojo suvokime galioja bet kokie dėsniai kaip suvoktojo pasaulio forma.

Apibendrinimas

Gurwitschiaus fenomenologijoje sąmonė yra suprantama kaip du atskiri aktai, iš kurių vienas nukreiptas į suvokiamą objektą, o kitas į patį objektyvuojantį aktą. Grynojo ego kritika atskleidžia, kad ego negali būti suprastas taip, kaip Husserlio *Idėjų* I tome, tai yra sąmonės centras, ar substancionalusis Aš, iš išorės inicijuojantis visą sąmonės veiklą. Taigi, pašalinus grynojo ego, kaip sąmonės centro sampratą, svarbiausiu akcentu tampa sąmonės akto kaip išgyvenimo ir išgyvento prasminio objekto koreliacijos aprašymas. Pastebėtina, kad siekdamas aprašyti savąją neegologinės sąmonės sampratą, Gurwitschius vengia vartoti „transcendentalinės redukcijos“, „grynosios sąmonės“ ar „transcendentalinės sąmonės“ terminiją. Disertacijoje darome prielaidą, kad tikslingai yra vengiama Husserlio pasiūlytų sąvokų, nes Gurwitschiaus filosofijos kontekste fenomenologinė redukcija turi būti suprantama ne kaip nutraukianti bet kokius ryšius su mus supančiu pasauliu ir atliekanti prieigos vaidmenį atverti transcendentaliai gryną sąmonės lauką. Bet redukcija, tarsi pastovumo hipotezės paneigimas, gali būti suprasta tik kaip mūsų buvimo pasaulyje refleksija. Kadangi Husserlio fenomenologijos projekte kartu su objektyviu pasauliu yra redukuojamas ir empirinis subjektas. Tai grynojo ego kritika Gurwitschiaus filosofijoje atskleidžia, jog neegologinėje sąmonės sampratoje, redukcijos tikslu tampa ne atskleisti transcendentalų ego kaip neabejotiną pagrindą, bet atverti sąmonės lauką kaip refleksijų ir deskripcijų lauką.

Kasdienėje pasaulio patirtyje, natūralioje nuostatoje, žmogus neabejoja savo kūno ir pasaulio tikrumu. Šiuo atveju įkūnyto, laikiško buvimo pasaulyje periferija yra sąmonės vienovę laiduojantis faktorius. Sąmonės pakraštyje išsidėstę objektai yra nuolatiniai tematinės veiklos palydovai ir potencialūs naujos temos objektai. Bet kokia patirtis integruoja minimalią neobjektyvuojančios savivokos galimybę, kaip pirminį ikireflektyvų savipatirimą, nes kasdienės patirties pasaulyje žmogus neabejoja savo patyrimo laikiška struktūra, savo kūnu ir įkūnytu buvimu pasaulyje. Gurwitschiaus neegologinėje sąmonės sampratoje refleksija turi būti suprantama tik kaip „atverianti“, bet ne „kurianti“, šia prasme Gurwitschius nesutinka su „ankstyvuojančiu“ Jeanu Paulu Sartre'u, kuris refleksijos aktus sieja su grynojo ego kaip patirties subjekto įtvirtinimu. Galima teigti, kad Gurwitschiui grynasis ego gali būti sietinas tik su laikišku sąmonės srautu.

Nors skirtis tarp refleksyvaus ir ikirefleksyvaus sąmonės lygmenų nėra plačiau aptariama Gurwitschiaus fenomenologijoje, išskyrus refleksijos sampratos aprašymuose, grynojo ego kritikos kontekste. Visgi, vėlesniuose veikaluose *Sąmonės laukas*, ar

Marginali sąmonė, Gurwitschius ikirefleksyvaus sąmonės lygmenį apmąsto pasitelkdamas į pagalbą sąmonės periferijos sritį. Apie periferinę savipatyrimo galimybę jau kalbėjome anksčiau. Dabar mums svarbu konstatuoti tai, kad nors diskusijoje su Sartre'u apie refleksiją, išaiškėja, kad refleksijos aktai turi būti siejami tik su atvertimi, o ego neegzistuoja nei sąmonės aktuose, nei anapus jų. Bet ego gali būti tapatinamas tik su sąmonės srautu. Husserlio fenomenologijoje daroma skirtis tarp „ego besitęsiančio sąmonės lauke“, ir „akimirkos ego“ yra kritikuojama Gurwitschiaus filosofijoje ir pasitelkiama į pagalbą kaip tas probleminis kontekstas, kuriuo remiamasi diskusijoje su Sartre'u. Gurwitschius teigia, jog ego egzistuoja pasaulyje kaip pasaulietiškas transcendentiškas egzistuojantysis. Kai „pagautas“ sąmonės aktas pasirodo esąs susijęs su ego, pastarasis pasirodo kaip peržiangiantis ego ribas.

Ego atsiskleidžia sąmonės srauto visumoje, bet kiekvienu sąmonės veiklos momentu, pasirodo skirtingu aspektu. Tai nereiškia, jog Gurwitschius nurodo į ego kaip sąmonės aktų subjektą, bet priešingai, sąmonės srauto vienybė pagrindžiama subjekto sampratos įtvirtinimu. Taigi, suprantama, nėra prasmės kalbėti apie vis kitą ego skirtingos tematinės veiklos metu. Kiekvieną kart reflektuojant savęs patyrimą, nėra prasmės kalbėti apie vis kitą akimirkos ego. Taigi, ego, Gurwitschiaus filosofijoje yra tarsi pasaulietiškas transcendentiškas egzistuojantysis, kuris niekada nėra įgyvendintas, bet nuolatos įtrauktas į „patirties augimą“. Toks egzistuojantysis yra ego išraiška sąmonės lauke, ir toks egzistuojantysis – tai vienintelė patirties subjekto išraiška nuolatiniame sąmonės be grynojo ego, lauko kisme. Šia prasme, ego negali būti suprastas taip, kaip *Idėjų* I tome, tai yra sąmonės centras, ar substancionalusis Aš, iš išorės inicijuojantis visą sąmonės veiklą. Kita vertus, nėra jokio pagrindo teigti, kad refleksija yra vis naujos tematinės veiklos metu, vis naujo ego atsiradimo priežastis – kaip tai daro Sartre'as veikale *Ego transcendencija*. Galima numanyti, jog klaidingam refleksijos supratimui įtakos turėjo būtent Husserliškas ego dvejopas vertinimas.

Sugrįžtant prie sąmonės periferijos sampratos, galima teigti, kad periferijos apibrėžimas Gurwitschiaus fenomenologijoje užima itin svarbią vietą. Sąmonės periferija - tai ikireflektyviai refleksijos aktus lydintys sąmonės objektai, kurie yra potencialios tematinės veiklos temos. Kitaip pasakius, periferinės sąmonės srities objektai yra potencialūs objektyvuojančių refleksijos aktų objektai. Taigi, intencionalių aktų subjektas Gurwitschiaus filosofiniame projekte gali būti tapatinamas su empiriniu subjektu, manasis Aš, savastis, refleksijos metu, sąmonei tėra objektas arba vidinis savęs kaip objekto stebėjimas, bet periferinės sąmonės srities aprašymai gali būti traktuotini egotiškai, tai yra

kaip ikireflektyvi savipatyrimo galimybė. Nors Husserlio *Idėjose* postuluojamas transcendentalinio ego kaip kišeninio žibintuvėlio vaizdinys, iliustruoja juslinių duomenų įprasminimą per noetines funkcijas. Sąmonės aktas kaip noezės ir noemos koreliacija yra intencionuojamas iš paskiro ego-poliaus link patirties išgyvenime duoto prasminio objekto. Tačiau, Gurwitschiui paskelbus, jog kišeninio žibintuvėlio teorija yra netinkama, iš naujo tenka apsvarstyti intencionalios sąmonės sampratą.

Loginiuose tyrinėjimuose išlieka neintencionalių sąmonės aktų samprata, nes Husserlis dar neatmeta jutimo sampratos. Abi koncepcijos skirtinguose veikaluose, skirtingame kontekste²⁶ tarsi viena kitą papildo. Nors Gurwitschius neužsimena apie hyle ir morfe kritikos bei grynojo ego sampratos tarpusavio ryšį. Galima daryti prielaidą, kad būtent šios dvi kritikos paskatino atlikti detalų sąmonės lauko aprašymą pasitelkiant į pagalbą geštalteoretikų idėjas.

Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* skirstymas į neintencionalią hyle ir intencionalią morfe yra iliustruojamas žodžio ženklo ir žodžio prasmės pavyzdžiu. Užrašytas žodis yra tam tikras išorinis ženklas arba fizinė duotis, kuri gali būti artikuliuota ir įprasminama. Perskaičius žodį kaip ženklą, kuris kažką žymi, yra įprasminamas užrašyto žodžio fiziškumas. Žiūrime į raides, bet suvokiame tik tai, kas po jomis "slypi". Husserlis atskiria išorinę (fizinę) žodžio duotį nuo psichinės prasmės. Pirmiausia yra jutiminių duomenų masė arba fiziniai ženklai, kurie vėliau įprasminami intencionalia morfe. Suvokus žodžių reikšmę, pastarieji lieka tais pačiais, nekintančiais, autonomiškais ir išoriniais, fiziniais ženklais. Hyle ir morfe dualizmas sąlygoja sąmonės akto susidvejinimą: sąmonės aktas išskiria tiek fizinę objekto duotį, tiek psichinę prasmę. Toks sąmonės akto skirstymas į išorinį patyrimą ir vidinį, suponuoja neintencionalių ir intencionalių išgyvenimų buvimą. Viena vertus, galima reflektuoti fizinę duotį, kita vertus, suvokti šiuos duomenis (intencionalios morfe dėka – aut.) kaip prasmes.

Hyle ir morfe kritika pašalina bet kokį reprezentuojančios sąmonės likutį. Jusliniai duomenys yra pirminė fenomenologinė medžiaga, kuri artikuliuota ir keičiasi priklausomai nuo suvokimo būdo, nuostatos, dėmesio. Sąmonės aktai yra laikini, nėra juos struktūruojančio egopoliaus, tačiau jusliniai duomenys neatskiriami nuo prasmių, priklauso nuo juos organizuojančios struktūros. Sąmonė yra intencionali. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema. Sąmonė – tai struktūruota, orientuota ir prasminga veikla, prasmingame pasaulyje.

---

²⁶ *Loginiuose tyrinėjimuose*, II tome, Husserlis dėsto intencionalios sąmonės be ego sampratą, *Idėjose* I tome, pateikiama grynojo ego koncepcija.

Fenomenologinės filosofijos deskriptyvus pobūdis nėra tik šio pasaulio prasmingumo aprašymas, bet šio prasmingumo filosofinė refleksija.

Nelikus skirstymui tarp prasmės ir percepcijoje prasmę išreiškiančios juslinės medžiagos, nelieka skirtumo tarp noemos ir juslinių duomenų. Atsisakius ego kaip intencionalios sąmonės prielaidos, yra reabilituojamas patirties laukas. Kiekvienas patirties išgyvenimas ar sąmonės aktas nurodo į tai, kas duota jame. Tarkime, matoma namo sienos pusė nurodo į kitas namo puses. Tačiau tai yra ne statinio sudaryto iš plytų, cemento ir kitų materialių medžiagų, aprašymas, bet statinio, koks jis atrandamas patirties išgyvenime deskripcija. Tad redukcijos taikymas negali būti suprastas kaip pasaulio paneigimas. Priešingai, paaiškėja, kad tik redukcijos dėka galimas pasaulio patirties tematizavimas.

Nors Gurwitschius pateikia intencionalios neegologinės sąmonės sampratą pasiremdamas grynojo ego kritika. Vis dėlto įvairiuose Gurwitschiaus veikaluose eksplikuojama percepcinės noemos samprata (noemų sistema – aut.) gali būti vertinama analogiškai kaip grynasis ego, tai yra metafizinis konstruktas, nepriimtinas fenomenologinio metodo, tokio, kokį mums pristato Husserlis, kontekste.

IŠVADOS

➤ Transcendentalinės fenomenologijos projektas negali būti analogija geštaltpsichologijos tyrimo objektui. Nors Gurwitschius pirmasis pastebi fenomenologijos ir geštaltpsichologijos giminingumą tiriant sąmonės procesus ir neredukuojant jų į išorines natūralias priežastis. Visgi Gurwitschiaus pasiūlyta pirminė redukcijos samprata turėtų būti supраста kaip psichologinė redukcija. Gurwitschius radikalizuodamas geštaltpsichologų tyrimo objektą, atlieka fenomenologinės sąmonės sampratos analizę. Geštaltpsichologai tyrinėdami suvokimo, patirties išgyvenimų ar mąstymo visybiškumą aprašo daug dėsnių ir principų, kuriais pagrindžia prigimtinį gebėjimą suvokti visybes. Tiesioginės patirties aprašymai, o ne objektyvaus metodo paieškos – tai, kas išskiria geštaltpsichologus iš kitų psichologijos mokyklų tarpo. Kita vertus, geštalteoretikų tyrimai yra pagrįsti laikinų, patyrimo stebimų reiškinų ir jų prasmių aprašymais. Husserlio fenomenologinės filosofijos projekte redukcijos atlikimas siejamas ne tik su nuostatos pakeitimu, bet ir su trancendentalios sąmonės analizės atlikimu.

➤ Gurwitschiaus filosofijoje geštaltpsichologų pagrindinės idėjos yra reformuojamos ir pritaikomos atlikti fenomenologinę patirties išgyvenimų ir to kas juose duota deskripciją. Integruojant geštalto ir geštalto komponento; figūros ir fono, visumos ir dalies idėjas bei atsižvelgiant į geštalteoretikų judėjimo tyrimo rezultatų kontekstą, o taip pat gryojo ego ir hyle bei morfe kritikose prieinama prie tokių išvadų, kad:

(1) Fenomenologinės filosofijos deskriptyvus pobūdis nėra tik šio pasaulio prasmingumo aprašymas, bet šio prasmingumo filosofinė refleksija.

(2) Sąmonės laukas pristatomas kaip bendra sąmonės aktų vienovė arba sąmonės srautas, o pats lauko skirstymas į temą, tematinį lauką su jo periferija yra pagrįstas geštaltpsichologijos figūros ir fono idėja. Kitaip sakant, kiekviena tema (figūra – aut.) turi savąjį tematinį lauką (foną – aut.).

(3) Jusliniai duomenys neatskiriami nuo prasmių, priklauso nuo juos organizuojančios struktūros, o permainos sąmonėje pagrindžiamos savaiminėmis lauko transformacijomis eksplikuojant periferinės sąmonės srities sampratą. Sąmonė yra intencionali. Kiekvienas išgyvenimas kaip realus psichologinis įvykis yra noezė, kuri yra intencionaliai koreliuota su noema, visi išgyvenimai intencionalūs, arba kitaip pasakius, nėra nesąmoningų sąmonės aktų.

(4) Neegologinėje sąmonės sampratoje redukcijos tikslu tampa ne transcendentalaus ego kaip neabejotino pagrindo atskleidimas, bet galimybė atverti sąmonės lauką, t.y. išgyvenimų ir prasminių objektų koreliacijų, kaip refleksijų ir deskripcijų lauko paieška.

(5) Sąmonės be ego sampratoje yra ne tik atveriamas sąmonės laukas bet ir pagrindžiamas sąmonės intencionalumas – nėra neintencionalių sąmonės aktų. Transcendentalinio ego aktualizacijos ir deaktualizacijos momentai neegologinėje sąmonės koncepcijoje pakeičiami periferinės/marginalios sąmonės srities eksplikacija. Ego aktualizacija ir deaktualizacija aiškinama savaiminėmis lauko transformacijomis. Sąmonės vienovę laiduojantis faktorius – periferija.

➤ Intencionalių aktų subjektas Gurwitschiaus filosofiniame projekte yra tapatinamas su empiriniu subjektu, manasis Aš, savastis, refleksijos metu, sąmonei visada išlieka objektu arba, gali būti suprastas, tik kaip vidinis savęs kaip objekto stebėjimas. Kita vertus, periferinės sąmonės srities aprašymai gali būti traktuotini egotiškai, tai yra kaip ikireflektyvi savipatyrimo galimybė.

➤ Percepcinės noematos samprata gali būti vertinama analogiškai kaip metafizinis konstruktas, kurio nepatvirtina fenomenologinis patirties aprašymas. Kita vertus, šią percepcinės noematos kaip noemų sistemos sampratą, kurią Gurwitschius pagrindžia geštaltpsichologų pažiūromis apie santykį tarp geštalto ir geštalt komponento, galima vertinti tik kaip fenomenologinę patirties išgyvenimuose duotą prasminio objekto aprašymo interpretaciją.

LITERATŪRA

1. Arvidson P.S. 2004. Experimental Evidence for Three Dimensions of Attention//*Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science. Contributions to Phenomenology. Volume 52.* Dordrecht, The Netherlands: Springer.
2. Arvidson P.S. 2006. *The Sphere of Attention. Context and Margin.* Contributions to Phenomenology. Volume 54. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
3. Arvidson, P. S. 1992. On the Origin of Organization in Consciousness// *Journal of the British Society for Phenomenology* 23, nr 1.
4. Augustinas A. 2004. *Išpažinimai*, Vilnius: Aidai.
5. Bernet, R., I. Kern, and E. Marbach. 1999. An Introduction to Husserlian Phenomenology// *Northwestern University Studies in Phenomenology and Existential Philosophy.* Evanston, IL: Northwestern University Press.
6. Biceaga V. 2010. *The Concept of Passivity in Husserl's Phenomenology.* London, New York: Springer.
7. Depraz N. 2004. Vertical Context after Gurwitsch//*Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science. Contributions to Phenomenology. Volume 52.* Dordrecht, The Netherlands: Springer.
8. Embree L. 2004. The Three Species of Relevancy in Gurwitsch//*Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science. Contributions to Phenomenology. Volume 52.* Dordrecht, The Netherlands: Springer.
9. Embree L. 2003. Aron Gurwitsch's Theory of Cultural-Scientific Phenomenological Psychology. *Husserl Studies* Nr. 19.
10. Gallagher, S. 1979. Suggestions Towards a Revision of Husserl's Phenomenology of Time-Consciousness//*Man and World.* Nr.12.
11. Grauman C.F.1975: Meaning vs Gestalt//*Research in Phenomenology.* Nr5.
12. Gurwitsch A. 2009. Towards a Theory of Intentionality//*The Collected works of Aron Gurwitsch (1901-1973)Volume I.* London, New York: Springer.
13. Gurwitsch A. 2009a. Phenomenology Of Thematics And Of The Pure Ego: Studies Of The Relation Between Gestalt Theory And Phenomenology //*The Collected works of Aron Gurwitsch (1901-1973)Volume II.* London, New York: Springer.

14. Gurwitsch A. 2009b. A Non-Egological Conception Of Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
15. Gurwitsch A. 2009c. Contribution To The Phenomenological Theory Of Perception//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
16. Gurwitsch A. 2009e. On The Intentionality Of Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
17. Gurwitsch A. 2009f. On The Object Of Thought//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer
18. Gurwitsch A. 2009g. The Kantian And Husserlian Conception Of Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
19. Gurwitsch A. 2009h. The Phenomenological And The Psychological Approach To Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
20. Gurwitsch A. 2009j. The Place Of Psychology In The System Of Sciences//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
21. Gurwitsch A. 2009l. William James's Theory Of The „Transitive Parts“ Of The Stream Of Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
22. Gurwitsch A. 2009m. Husserl's Theory Of The Intentionality Of Consciousness in Historical Perspective//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume I*. London, New York: Springer.
23. Gurwitsch A. 2009n. On The Conceptual Consciousness//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
24. Gurwitsch A. 2009o. Some Fundamental Principles Of Constitutive Phenomenology//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume I*. London, New York: Springer.
25. Gurwitsch A. 2009p. The Last Work Of Edmund Husserl//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume II*. London, New York: Springer.
26. Gurwitsch A. 2009s. The Natural Attitude And The Phenomenological Reduction//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume I*. London, New York: Springer.
27. Gurwitsch A. 2009t. The Perceptual World And The Rationalized Universe//*The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume I*. London, New York: Springer.

28. Gurwitsch A. 2009v. *The Structure Of The Perceptual Noema//The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973)Volume I.* London, New York: Springer.
29. Gurwitsch A. 2010. *Marginal Consciousness// The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973) Volume III.* London, New York: Springer.
30. Gurwitsch A. 2010. *The Field of Consciousness// The Collected works of Aron Gurwitch (1901-1973) Volume III.* London, New York: Springer.
31. Husserl E. 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology.* Evanston: Northwestern University Press.
32. Husserl E. 1983. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy.Book I.* Dordrecht: Kluwer academic publishers.
33. Husserl E. 1989. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy.Book II.* Dordrecht: Kluwer academic publishers.
34. Husserl E. 2001. *Analyses Concerning Passive and Active Synthesis. Lectures on Transcendental Logic.* Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.
35. Husserl E. 2001. *Logical investigation I book.* London and New York: Routledge.
36. Husserl E. 2001. *Logical investigation II book.* London and New York: Routledge.
37. Husserl E. 2005. *Karteziškosios meditacijos.* Vilnius: Aidai.
38. Gasset J. Ortega. 1999. *Mūsų laikų tema ir kitos esė.* Vilnius: Vaga.
39. Yoshimi J. 2004. *Field Theories of Mind and Brain//Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science.* Contributions to Phenomenology. Volume 52. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
40. Jonkus D. 2013. *Subjektyvumas, Savipatirtis, Anonimiškumas.* Problemos. Nr. 84.
41. Jonkus D. 2009. *Huserlio ir Merleau-Ponty diskusija apie fenomenologinę redukciją ir intersubjektyvumą // Žmogus ir Žodis.* Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas. Nr.4.
42. Jonkus D. 2009. *Patirtis ir refleksija. Fenomenologinės filosofijos akiračiai.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
43. Kersten F. 1975. *The Originality of Gurwitsch's Theory of Intentionality// Research in Phenomenology.* Volume 5. Dordrecht, The Netherlands: Springer.

44. Kersten F. 1975. The Originality of Gurwitsch's Theory of Intentionality// *Research in Phenomenology*. Volume 5. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
45. Kersten F. 1997. The Philosophy of Aron Gurwitsch// *To Work at the Foundations. Contributions to Phenomenology*. Volume 25. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers.
46. Kersten F. 1997. The Philosophy of Aron Gurwitsch// *To Work at the Foundations. Contributions to Phenomenology*. Volume 25. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers.
47. Kohler W. 2005. *Geštaltpsichologija*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
48. Lingis A. 2010. Jautrus kūnas // *Baltos lankos*, Nr. 31/32. Vilnius: Baltos lankos.
49. Marcelle D. 2011, The Phenomenological Problem of Sense Data in Perception: Aron Gurwitsch and Edmund Husserl on the Doctrine of Hyletic Data//*Advancing Phenomenology. Contributions to Phenomenology*. Volume 62. London, New York: Springer.
50. Marcelle D. 2010a. *Inceptient phenomenological reduction* - prieiga per internetą:
51. Marcelle D. 2010b. *The Great Gurwitsch-Føllesdal Debate concerning the Noema: The Connection of the Conceptual to the Perceptual* – prieiga per internetą: <http://icnap.org/marcelle%20-%20paper.pdf>
52. Macyntire
53. Merleau-Ponty M. 1989. *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
54. Merleau-Ponty M. 1967. *The Structure of Behavior*. Boston: Beacon press.
55. Merleau-Ponty M. 2005. *Akis ir dvasia*, Vilnius: Baltos lankos.
56. Merleau-Ponty M. 1970. *Phenomenology of Perception // International Library of Philosophy and Scientific Method*. New York, NY: Routledge & Kegan Paul, 1970.
57. Mickūnas A. Stewart D. 1994. *Fenomenologinė Filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
58. Mickūnas A. 2010. Reikšmės atsiradimas // *Baltos lankos* Nr. 31/32, Vilnius: Baltos lankos.
59. Mohanty J.M. 2006. *Intentionality // A Companion to Phenomenology and Existentialism*. Oxford: Wiley-Blackwell.
60. Mohanty J.N. 1978. Husserl's Transcendental Phenomenology and Essentialism // *Review of Metaphysics*. Nr.32.

61. Norkus Z. 1989. Grynoji Sąmonė Be „Aš“ A.Gurvičiaus fenomenologijoje//*Problemos*. Nr.40.
62. Overgaard M. 2001.The Role of Phenomenological Reports in Experiments on Consciousness // *Psychology* 12, no. 29.
63. Pilat R. 2004. The Experience of the Present Moment//*Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science*. Contributions to Phenomenology. Volume 52. Dordrecht, The Netherlands: Springer
64. Rabanaque L.R. 2003, Hyle, Genesis, and Noema // *Husserl Studies*. Nr.19 . Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
65. Ravett Brown S. 2003. Structural Phenomenology // *An Empirically-Based model of consciousness*. Dissertation. Prieiga per internetą: http://cogprints.org/3061/1/Dissertation_Master.htm. (Paskutinį kartą žiūrėta: 2014 04 04).
66. Sartre J. P. 1991. *The transcendence of the ego*. New York: Hill and Wang.
67. Sartre J. P. 1992. *Being and Nothingness*, New York: Washington Square press.
68. Sokolowski R. 1975. The Work of Aron Gurwitsch// *Research in Phenomenology*. Volume 5.
69. Sokolowski, R. 1964. Immanent Constitution in Husserl's Lectures on Time // *Philosophy and Phenomenological Research* Nr. 24.
70. Vignemont F. 2004. The Marginal Body//*Gurwitsch Relevancy for Cognitive Science*. Contributions to Phenomenology. Volume 52. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
71. Watson, S.E., and A.F. Kramer. 1999. Object-Based Visual Selective Attention and Perceptual Organization // *Perception & Psychophysics*. Nr 1.
72. Wertheimer M., 1924, *Gestalt theory*. Prieiga per internetą: <http://gestalttheory.net/archive/wert1.html> (Paskutinį kartą žiūrėta: 2013 04 04).
73. Wittgenstein L. 1998. *Remarks on the Philosophy of Psychology, Vol. 2*. Vol. II. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
74. Zahavi D. 1999. *Self-Awareness and Alterity*. Illinois: Northwestern University Press.
75. Zahavi D. 2002. The Three Concepts of Consciousness in *Logische Untersuchungen*//*Husserl studies*. 18. Netherlands: Kluwer academic publishers.

76. Zahavi D. 2003. How to investigate subjectivity: Natorp and Heidegger on reflection//*Continental Philosophy Review*. 36. Netherlands: Kluwer academic publishers.
77. Zahavi D. 2006. *Subjectivity and Selfhood*. Massachusetts: The MIT press.